

• V. ÉVFOLYAM •

1915

OKTÓBER
MEGJELENIK
MINDEN HÓ-
ELSEJÉN •

ALULT ES JÖVŐ

• ZSIDÓ IRODALMI MŰVÉSZETI TÁRS-
SÁG IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRATA •

• AZ ORSZÁGI KULTURBIZOTTSÁG KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI •

• DR. PATAI JÓZSEF

WILHELM WACHTEL:

HALOTTAS-HÁZ

A Múlt és Jövő 1915 októberi melléklete

MULTÉS JOVO

ZSIDÓ IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT.

Az O. M. I. K. E. kulturbizottságának közreműködésével szerkeszti

DR. PATAI JÓZSEF

Megjelenik minden hó elsején
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Budapest, VI. ker., Podmaniczky
utca 6. szám. Telefonszám 146-92.
Előfizetési ára az O. M. I. K. E. párt-
fogó tagdíjjal együtt egész évre:
20 korona, díszkiadásban 30 korona.
Egyes szám ára: 2 és 3 korona.

V. ÉVF., 1915 OKT.

PATAI JÓZSEF: AZ ÖLDÖKLÉSEK PRÓFECIÁIBÓL

*Dr. Hevesi Simon
újévi prédikációja szellemének*

— Te pedig ember fia, Ember papja,
Szólj az emberhez, koldus nyomorulthoz,
Ki vakond-szemmel nem néz már a napba,
Sötétbe bámul: mi új árnyat, bút hoz?
Keze vértől csepeg, ruháján vérfolt
És homlokán a gyilkos Kájin-bélyeg.
Jön zilált fejjel, mint ki üz vad tébolyt,
És tántorog, mint bűn szeszétől részeg.
S midőn halotti leplet von az este
S lecsendesül a véres Élettenger,
Kopog Kapumon irgalomért esdve
S kiált: „Óh Isten, legyek újra Ember!”
S a Mennybolt függönyeit félrehúzva,
Letekintek a vétkes nyomorultra.
És Életemre! — szól az Úr szava,
Ha kertedhez közelgne éjszaka,
Kopogva ajtódon, könyörgve, kérve:
„Adj enyhülést, egy éjre csak, egy éjre!
Vétkeztem, — szánom, gyilkoltam, raboltam,
Láttam áldozatom hörögve, holtan,
Bűnbánat mardos, lesülyedtem mélybe,
Óh emelj föl, egy éjre csak, egy éjre!”
S kinyitnád ablakod remegve, félve,
S látnád, mint fetreng künn az ember-állat,
S megszállna nem szánalom, de utálat,
És elkergetné irgalmatlan, messze,

Hogy koldushangja pusztaságba veszne!
De Én, Én Isten, — szól az Égi Szó:
Én kaput nyitok minden kopogónak,
Mert Irgalmam végetlen vizű tó
S Kegyelmem sülyedőknek mentő csónak.
Mert drága fiam Éfrajim nekem,
Térden becézett, dédelgetett gyermek,
Ha bűnözik, büntetve büntetem,
Mint züllött fiút, akit apja ver meg.
És elfordítom Arcom fényét tőle,
Hogy botorkáljon vak sötétben, éjben,
Mig belébotlik száz hálóba, törbe,
És Hozzám hozza alázat és szégyen.
S im hallván hallom, Éfrajim hogy jajdul:
„Mint rakoncátlan bikát ostromoztál,
Mert rakoncátlan voltam, féktelen,
Fogadj vissza, hadd térjek vissza Hozzád,
Mert Te vagy Isten, az én Istenem!”
S lehajlok hozzá s Én fölemelem,
Véres ruhában Trónom elé léphet,
S adok rá tisztát, patyolat-fehéret,
S olvasztom lelkét fájdalmak tüzében,
Hogy rút salakja örökre kiégjen.
S szétoldom Én a hálókötéléket,
Mint keze kötött s ime szét nem téphet.
Mert Trónusomra! — szól Minden Királya,

Nem egy, nem tiz, nem száz kőkoponyába'
 Gyult a gyehennás gondolatnak pokla,
 Hogy ember-hulla legyen mezőn trágya
 És népek vére folyjon folyamokba!
 Mind, mind, mind, kik Utamról letértek,
 Kik bálvány előtt hajtottanak térdet,
 Kik szent Igémen gúnyjal gúnyolódtak,
 Kik eltiporták a gyengét, a testvért,
 Kik segítének gonosz elnyomóknak,
 Kik lépcsőül tették a barát testét,
 Míg gonoszsággal lön a föld tele,
 S pusztult az igaz s felvirult az álnok, —
 Hej, kiknek felhők fölé nyúlt feje,
 S lábuk alatt legyilkolt, rablott álmok!
 Íme megérett kertük vad gyümölcse,
 S ölükbe hullt, mint bensőtírtó méreg,
 És belébódul Ember balga bölcse,
 És keres gyógyírt s vonaglik, mint féreg.
 S erőtlen lankadnak minden kezek,

S a bűnös föld megrészegül a vértől
 És nap és hold és csillag elsötétül.
 De Én, szól az Úr, — megkegyelmezek!
 És kimentem és kivezérlem őket,
 Eltévedt nyájam, sujtott tévelygőket!
 És viszem őket örök bérceken,
 Hol új jövendőt, eget lát a szem.
 És összegyűjtöm s visszavezetem,
 Ellen földjéről, Észak partirul,
 Ép, béna, vak, mint édes Gyermezem,
 Felvirágozik, miként virány virul.
 Dallal ujjongva íme visszatérnek,
 Ki musthoz, ki rozshoz, olajhoz, fához,
 Együtt ujjongnak szüzek, ifjak, vének
 S ki-ki Istennek szent Oltárán áldoz.
 S tudni fogják, hogy Én vagyok az Úr,
 Világok Talpköve, Világok Éke,
 Időben, Térben, határtalanul,
 Az Út, az Élet, Igazság és Béke!

Wilhelm Wachtel:

A Szombat fogadása

JOSEF AWIN (LEMBERG):
WILHELM WACHTEL

achtel mindig három hónappal később jött, mint ígérte. Művészetéről igen keveset írt nekem. Beszélni sem szívesen beszél róla — s ha beszél, akkor sem mindig helyesen.

Művészetében beszél ki magát. Művészetében, a művészet eszközeivel lelke vágyódásait.

Ez alkalommal Párisból jött, kétéves ottlét után. Képeinek kiállítására készült.

Istenem, Páris; ezer irányzat, majdnem minden évnegyed hoz egyet. Néhány művész, néhány ügyestollú műkritikus és kész az új művészi „epocha . . .” Csinnadratta-reklámok s a világ már új művészi kinyilatkoztatás előtt áll.

Ma neo-impreszionizmus a neve, holnap neoprimitívizmus, kubizmus, holnapután expresszionizmus; dolgukat majdnem mind komolyan veszik. Alig hinné az ember, mily komolyan. Cikkeket, röpiratokat, monografiákat, vitáiratokat és új teóriákat írnak és szerkesztenek össze; s a küzdők között oly nevek, melyeket máshonnan elsőrangúaknak ismerünk.

Három évnegyed multán új igazság, új nevek . . .

Wachtelt lehíggadt művésznek tartottam. Mégis, le kellett némi aggodalmat győznöm, midőn megérkezése óta elsőízben képeinek megtekintésére indultam.

A párisi új művészi irányok egyes teóriái kavarohtak koponyámban — primitívizmus, expresszionizmus . . .

A műterembe értünk. Elsősorban is kicsomagolni. Rendezni, osztályozni. — „Wachtel, majdnem minden emberi és művészi vágyódását képein szólaltatja meg . . .” Néha mintha alig is hinnők, hogy ugyanazon művész munkái előtt állunk. Itt egy hibátlan síkkü párisi kokott, ott egy félvilági hölgy arcképe, emitt egy tudósé, amott tájhangulat . . . majd egy szűk gettó-utca . . .

„Évek mulva tért vissza. Péntek este van. Egy magányos asszony imádkozik kis szobájában a gyertyák előtt. Imádkoznak. Az anya imádkozik, férjéért, gyermekeiért. Egyedül mormolja imáját, a kis szobában ünnepi, békés hangulat. Nemsokára megjön a férj a gyermekekkel a templomból és itt aranyosan ragyognak megáldott szombati gyertyák.”

„Atmenőben“ a címe a képnek. Az átmenő ismét kihajózik a nagyvilágba és fest majd egy képet, tele zsidó poézissel és zsidó vágyódással, melynek „Atmenőben“ lesz a címe.

Wachtel dekoratív tehetség. Mindmáig, fájdalom, nem nyíltot alkalma, hogy nagyobb monumentális feladathoz jusson. Néhány évvel ezelőtt egy általam tervezett nagyobb kávéházi helyi-

Wilhelm Wachtel:

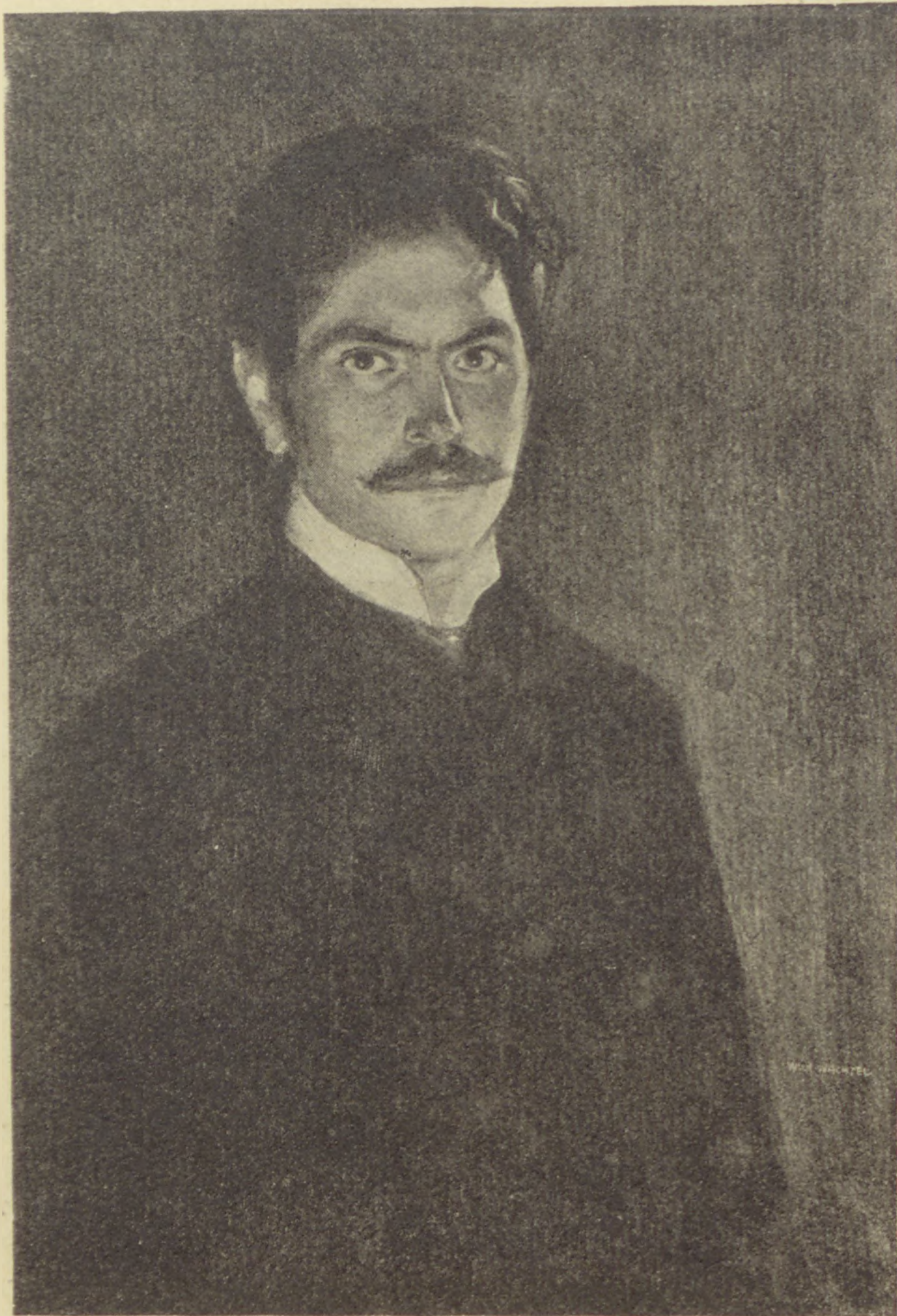
Remény

séget Wachtel dekoratív pannókkal vont be. Mindmáig ez volt e stílusú legnagyobb munkája. Ezek a munkák a színhatás és a decens kompozíció révén emelik a hely hangulatát és a legkedvezőbb befolyásolják az egésznek előkelő tónusát.

Galiciában és abban a tartományban, melynek a legutóbbi hadieseményekig Orosz-Lengyelország volt a neve, egész tömege hever felfedezetlenül felette érdekes iparművészeti műemlékeknek, melyeket zsidó kezek készítettek és melyek még nagyobb részt zsidók birtokában vannak.

E műtárgyaknak közös jellegük van a megszerkesztésben és a felhasznált, gyakran a legügyesebb módon felépített ornamentikában. Egész skálája a szimbolum-gazdagságnak, mely nagyrészt a jó, régi, bibliai hagyományra támaszkodik.

Teljesen sajátos jellege van annak a hangulatnak, melyet bennünk egy régi zsidó temető, öregi melanchóliájával, kelt. A félig lebillent, gyakran igen érdekes díszítésű sírkövek . . . Egy sajátos világ, a zsidó gettó-történetnek egyik fejezete. Történet, mely egy zsidó község életéről regél. Tudós rabbik és vértanúk története elevenedik meg előttünk, tisztalelkű, jámbor, jóságos zsidó anyáké, kereskedőké, kik a világnak mind a négy sarkát beutazták, csillagászok és orvosdoktorok története, akik ebben és ebben az évben ezt és ezt a királyt szolgálták . . . és ismét

Wilhelm Wachtel:

Önarckép (1904)

vértanuk, majd egy pogrom áldozatainak sorai... Ezek a sorok nagyon gyakran találhatók; néhol kisebbek, másutt nagyobbak.

Sajátos, külön jellege van a lengyel-zsidó templomnak is. Gondok — zsidó gondok — évszázadaikat rejtik ezek a falak.

Osrégi zárú, ó szekrényekben csodaszép himzett tóra-függönyök rejlenek. Falba vájt vas-szekrényekben aranyból és ezüsből való, színes kövekkel és email-betétekkel dekorált tóra-koronák, tóra-pajzsok, ezüstmutatók és chanuka-gyertyatartók. Sokuk évszázadokra tekint vissza. Egy-egy darab szerencsésen elkerülte a pogrom-rablók figyelmét; soknak már örökre vége; sok meg évszázadok múltán múzeumokban és gyűjtőknél bukkan fel újból. Ó-dívatú sárgarézgyertyatartók csüngnek alá a templom mennyezetén. A falak és a mennyezet gyakran teljesen befödve az ornamentumokkal. A flóra és a fauna motívumai igen ügyes szimbolumokban, amelyek stílizáltságukban a felhasználás módjára nézve évszázados hagyományokat fednek fel.

Mindenekelőtt a tiszteletreméltó, régi, hétkarú gyertyatartó, a törvénytáblák, a Mogen-Dóvid, az oroszlán, a griff: ezek a legnépszerűbb motívumok. Utánuk jön tarka sorban majdnem vala-

mennyi hazai és forróégövi állat, virág, madár, sajátos módon, rendezésben és stílizálásban. Ezeket a zsinagógákat tulajdonképpen ismerni kell. Az ósrégi chodorowi, kamionka-strumilowai, gwozd-zieci, jablonovi, fatemplomokban és még sok-sok másban személyesen kell járkálni és szemlélődni. Hiszen ez az ornamentum-kincs még oly kevésbé ismeretes!

Fog-e erre valaha valaki ösztöndíjat kitűzni vagy alapot teremteni, úgy, hogy e helyeket, elmúlt évszázadok felette érdekes kultúrfejlődési ágazatának színtereit, felkapják, nyilvánosságra hozzák és értékeljék?

Visszaemlékszem, mint örvendett *Schatz* Boris professzor, a jeruzsálemi „Bezalel” zsidó iparművészeti iskola alapítója és vezetője, midőn neki régi zsidótemetői és zsinagógái felvételeimnek nagyobb sorozatát a „Bezalel” számára rendelkezésére bocsájtottam.

Hogy e nekünk oly drága helyek a mostani hadiesemények közepette mennyiben rongálódtak meg avagy pusztultak el, ma még nem tekinthető át.

Ezeknek a zsidó helyeknek művészi levegőjében élte le Wachtel az ő gyermekkorát. „Niloh” című képe s még sok-sok más innen veszik eredetüket. Mennyi szeretettel tudja Wachtel megörögzíteni a zsidó otthont, családi életének egész poézisével, ünnepeinek szentségével. „Széderest”, „Hódoló felirat öfelségéhez”.

Ha arról van szó, hogy valóban dekoratív jelleget vegyen fel, Wachtel héber-keleti hagyományra támaszkodik. Gyümölcsözőleg engedi szabadjára művészi ösztönét. Így keletkeznek a művek, melyek a keletnek minden gazdagságára, színpompájára és tájszépségeire emlékeztetnek minket. Beszélhetnénk talán egy árnyalatáról *Dulaques*-kal való rokonságának. Mily sajátosak azonban Wachtel dolgai, nekünk zsidóknak mily közelállók!

„Aranyhárfákat pengetnek az apródok és kísérik a királyt — a zsidót; a királyt pénteken estidőben, fogadására mennyasszonyának — a Szombatnak.

A zsidó pénteknek estelén király — király ő, aranyhímzésű ruhában. A hétköznap kicsinyes gondjait félrevetette. Ma szombat van... Ma ember ő, — nem kereskedő, nem házaló, ma király a zsidó, ma szombat van, ma jön az ő fehér, vágyódásának finom fátylaiba burkolt királynője — a Szombat...

Messziről, messziről érkezik ő, a szent Szombat; egy régi, régi honból... Oly szépen lépdél és oly szép ő, oly ünnepélyes és magasztos, mint az ósrégi, gyönyörű otthon, ahonnan hetenként megjön — pénteknek estelén...

És magával hurcolja a királynő Palesztina szent talajának illatát. A szentséges talajt, az ősi királyi kastélyokkal és az erős judai várakkal...

Szombatidőn király a zsidó —. Ősi otthona oly közel áll hozzá, ősi Istene oly közel áll hozzá...“

Wachtel képének címe „A Szombat fogadása“.

Wachtel művészi alkotásainak az a csoportja, mely a kelet, a kelet szépsége s a kelet stílusa utáni vágyódásából fakadt, külön fejezetbe tartozik. Mily becsületes stílust lehelnek tervezetei az Énekek Éneke dekoratív kiadására. Ha a sorozat készen lesz, mely kiadónak lesz majd akkora merészsége, akkora megértése, hogy méltóan kiadja őket?

Az Énekek Éneke dekorációinak jellegében díszítő tervek egész sorozatát alkalmazta. Szőnyegek, tányérok, fémtárgyak, ékszerek és himzések (Egy maccoth-tál tervezete, Himzéstervezet, Várakozás, Azra, Judith, Salamon, A Séta, a között képek közül).

Wachtel a művészi erő legszebb éveiben pompázik. A világ, mely körülveszi, természeti szépségével, nem marad hatás és művészi elmélyesztés nélkül művészetében. Tájék napsütéssel, parkrészt virágpompában, tengerpart távoli horizontnal, mely mint egy fájó szerelemre emlékezteti, — a nagyvárosi utca vibráló élete, építészeti vázlatok s végül az arckép: ezek azok a területek, melyek művészetének körét teljessé teszik.

„Átmenőben“, ez a címe egyik képének... Átmenők vagyunk a nagy világban, átmenők vagyunk az ódon gettó-utcákban... A régi, jó, zsidó hagyomány, népnek szeretete, az együttérzés gyönyörű, hatalmas nemzeti multjával, fájdalmaival, nagy jövőjével és művészeti kultúrájával: ez a tárgya Wachtel művészetének.

Visszaemlékszem egy őszi estére az ő műtermében; bensőségesen beszélgettünk, Palesztinára gondoltunk, Palesztináról beszéltünk. Egy házikó a hegy lejtőjén. A környéken virágzó zsidó kolóniák s egy új, felnövekvő zsidó ifjúság; erős, öntudatos és szabad.

Velük élni, közöttük, velük alkotni...

Ősrégi népünk új ta-

vaszelőjét ismét virágba szökkenve látni... és megélni...

„Átmenők“ vagyunk az európai nagyváros-utcán, mint „átmenők“ vagyunk a szűk gettó-utcákban...

... S hisszük, hogy megéljük még egy népnek virágzó tavaszelőjét a Szentföldön...

MOLNÁR ERNŐ: BORONGÓS...

Borongós, szeptemberi nap,

Eső zuhog a fák alatt.

Az udvaron egy bús verklí zörög —

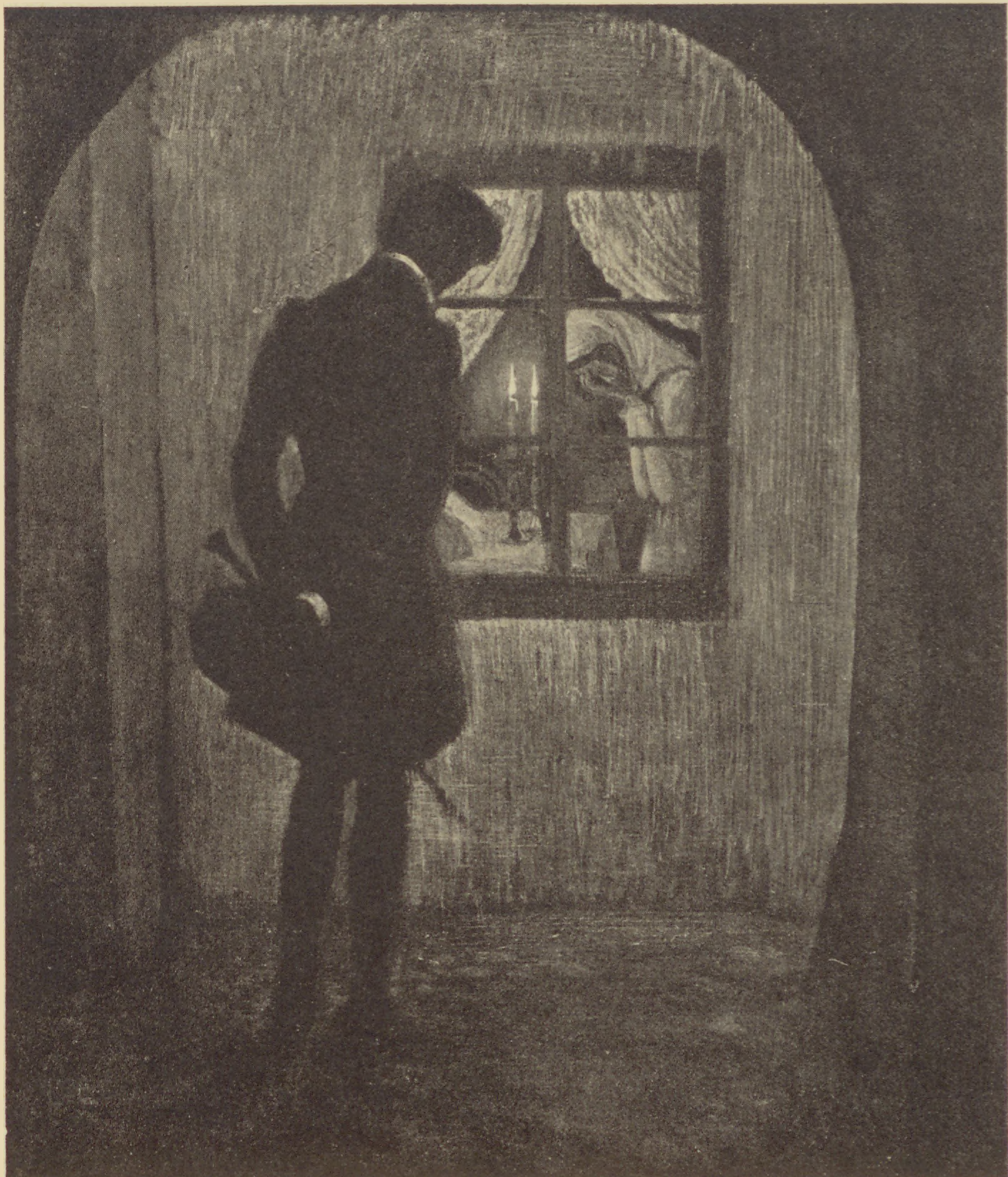
Villamos csönget, kocsi dübörög,

Egy ablakban két kis leány vihog,

Az utcáról grammofon csikorog.

S a tájra fakó bánatát dobálja

A szomorúság, az ősz leánya...

Wilhelm Wachtel:

Átmenőben

LAKATOS LÁSZLÓ: A CSÁSZÁR LEMBERGBEN

Az 1787-ik esztendőben volt ez egy novemberi napon, ám a szobában, ahol az öregedő úriember türelmetlenül járt fel és alá, amúgy is mintha örökös november lakott volna. E szoba Lembergben volt Preschel tanácsos házában és ezen kívül összesen még három szobát kért magának Josephus, aki ekkor 1787-ben — tudjuk — már esztendők óta volt német-római császár, Magyarországnak is királya. A császáron kék polgári kabát, cipője, kicsiny kivágott cipője csatakos a nagy sártól, mely bőven borította be utcáit Lembergnek, akkor még csak kevés, megszámlált esztendők óta az ausztriai korona gyöngyének. A császár fehér harisnyája ballábról lyukas volt, de hiszen a császár

özvegyember volt és a ruházat külsőségére kevésbé kényes akár magánál, akár másnál. Forma virum neglecta decet — így utasította egy ízben rendre egyik főbb udvarnagyát, ki egy megoldódott szalag miatt kért bocsánatot és engedelmet a császártól. Josephus most már egy hete időzik Lembergben, ahová főként az akadémiai univerzitás ügyében érkezett és a négyszobás lakás legbelsőbb szobája volt dolgozó- és egyúttal hálószobája is. Kamarácskánál alig nagyobb, benne íróasztal mellé állított rövid zöld díványon hált Mária Terézia fia. Szelíd fehér csipkefüggöny, szorgalmas kéz munkája, az ablakon.

Türelmetlenül járt fel-alá a császár. Keze többször nyult kabátja hátsó zsebébe. Párisban készített arany tabatière jött elő onnan, a császár jobb kezének ujja szőke dohányt keresett a szelencében. Most egy ember beszél kint a másik szoba ajtajában az ajtónállóval (fehér tábori kabát, aranyos, rojtos deréköv a

császári segédtszolgálatban is) és az ajtón belép Feszler Ignác úr, a keleti nyelvek tanára a lemergi akadémiai univerzításon. Polgári ruhában a tanár, aki pedig jog és törvény szerint még szent fegyelme alá tartoznék a kapucinusok rendjének, kék kabátban ő is, cipője csatakos, mintha ezzel is hódolni akarna császáranak, felséges és egyszerű császáranak. Forma virum neglecta decet — hallotta ő is gyakran, gondolatai és érzései magas társától és a lemergi utca sara is könnyen hozzásegítette ahhoz, hogy lábbelije formában ne legyen bántóan különb császári uráénál.

Mély meghajlás emitt, a császár fejével biccenthet csak.

— Az akadémiai rektor ügyében hívtam, Feszler. A rektor vétkezett.

— Felség . . .

— Hosszú beadványt kaptam, panaszos irást . . . A rektort a seborvos jelentette fel . . . Éjszaka volt, a nagy templom órája éjfelet ütött . . . nem szeretek erről a dologról beszélni . . . a seborvos

Wilhelm Wachtel :

A Marsall-út Varsóban

feleségét még az éjszaka kikergette az utcára a hóba . . . Az ő dolga volt és megszűnik itt a császár szava. Helyes volt-e, amit a seborvos egy asszonnyal cselekedett, nem volt-e az, erről én csak gondolkozhatom, de kimondani sosem . . ., ahhoz nincs jogom. Kevés jogom van egyáltalában, Feszler . . .

— Felsőes uramat mindenkoron megilletik a császári jogok, a jó és illuminátus uralkodóé és az emberi jogok is, főként az emberi jogok, amelyekért küzd társulatunk, amelyhez hogy Felsőged is tartozik, elég nekünk és öröm . . .

Az emberi jogok. A császár — keze még a hosszú papíron, mely a rektort panaszolva, az íróasztal zöld posztóján hevert — gondolatban már máshol volt. Sokat dolgozott ez a fő és önkéntelenül is szórakozó játékban gyakran bibelődött a gondolatokkal, amelyek nem szorosán a perchez tartoznak. Az emberi jogok . . .

— Martinovich Ignác úr még az akadémián tanár? — kérdezte a Mária Terézia fia Feszlerától.

— Társam és testvérem, a természet-tan tanára, felsőged parancsára.

A császár mereven megállt, hosszú ideges ujjai mintegy elkalandozó gondolatainak is támasztékot, szilárd megállást keresve, belefogództak egy szék karfájába, amely barna volt, mint az este. És e szobában, e szűk szobában — hogyan is férhet el benne, egy kormánytanácsos szűk szobájában, teljes hatalma egy német-római császárnak — e szobában mindig este volt és mindig november.

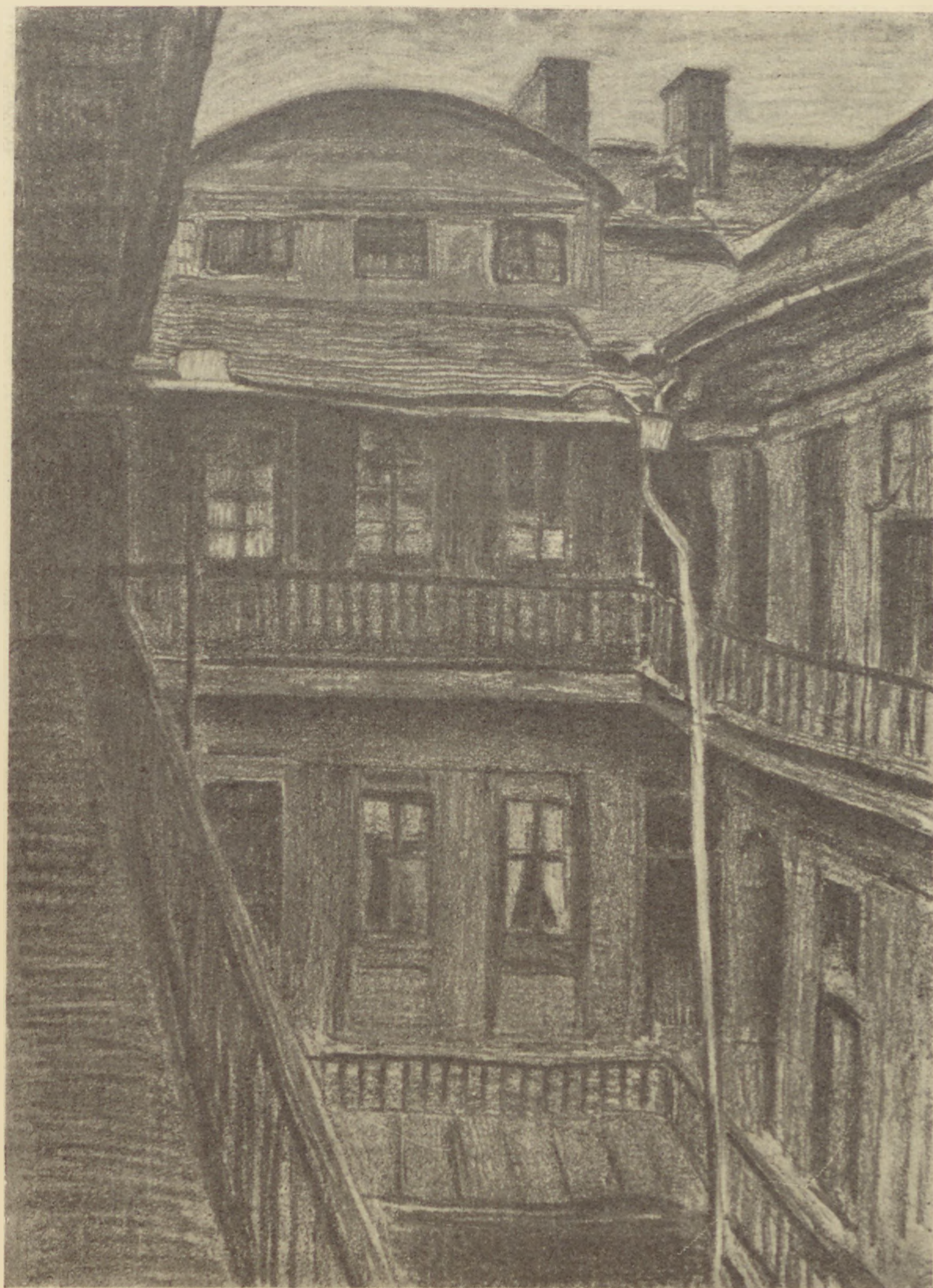
— Martinovich nagyon derék ember . . . Szeretem e kemény magyart . . . Velünk tart. Némelyek halálfejűnek mondják őt és ha babonás volnék, rossz sorstól kellene őt féltetni.

— Rossz sors őt nem érheti, amíg két kézzel fogódzhatik felsőged kegyelmébe.

— Életem véges, napjaim számosak, Feszler. Hét feleséget temettem el, hét asszonyt, a kapucinusok bécsi sírboltjába . . . Quartín, az orvos hiába titkolja, gyenge, korhadó edény a testem.

A másik kegyesen ellent akart mondani, lehet irgalmas az egészséges nyelvtanár egy beteg császárhoz, ajándékozó, kegyes és irgalmas, de Josephus szóhoz se engedte jutni őt. Mintha elkalandozó gondolatait maga akarná fegyelmezni, visszatért Martinovichra. Valamit még gondolt erről az emberről és azt ki kellett mondania, nehogy elmondatlan, súlyos göröngyként feküdjék a gondolatok további útjában.

— Halálfejűnek mondják . . . Ám tudom, lel-

Wilhelm Wachtel:

Régi krakói udvar

kében nem visel álorcát és sosem fogok benne csalódni, mint Migazzi Kristófban. Afölött már ítéltem.

Feszler itt szeretett volna ellentmondani. Nem mert, de a császár olvasott az önfegyelemben néma arcon és a ki nem mondott vádra is, védekezően jegyezte meg:

— Főként azért kellett szigorúnak lennem, mert tehetséges emberről volt szó.

— Tehetség, éppen a tehetséghez kell hogy elnéző legyen és kegyes — vakmerősködött a másik és a császár arca elborult.

— Hü embernek tart ő is, egyenrangú harcosnak, riválisnak, mint a többi. Ez is — futott végig a gondolat a császár arcán és keserű árok percekig maradt nyomában.

A császár most egészen közeli volt, meleg és közvetlen, szinte, mint egy ember. És hogy önmagát szabadítsa meg önvádoló gondolataitól, tért vissza a harmadik ügyre, a rektoréra.

— A seborvos elkergette az asszonyt . . ., ámde a rektor másnap megjelent katedráján, az aka-

démiai ifjúság között . . . Ezt nem tűrhetem . . . Tanárember legyen az életében rendes . . . Valaki védte előttem a rektort. „Ember ő is“ — mondta az illető . . . Ember . . . Ember? Én ezen a ponton Szent Ágostonnal tartok: si non caste, saltem caute. A rektort elcsapom propter scandalum.

És most a császár felemelte az írást az asztalról. Szinte gyermekes elégtétellel mutatta Feszlernek. Ő mi minden volt e tekintetben, kemény, szálkás névaláírásban, egy szeretetlen élet, hét halott feleség. Egyik sem szerette.

— Mindannyian törekeny emberek vagyunk — jegyezte meg Feszler.

— A vér fegyelme, ez az első, tanár úr — mondta a császár és a fehér rizsporos paróka alól most egy öreg férfi beszélt, szikkadt élet.

Nem tudtak egymásnak felelni. És — formában, érintkezésben mégis a császár maradhatott csak felül — Josephus most egy vastag könyvet kérdezett, amely a másíknak hóna alatt szorult, mintha a beszélgetés legelejétől ott felejtődött volna.

— Miaz, tanár úr, az a vastag, vászonfedeles könyv.

— Héber antológia, császári felség. Szerény művem, lemergi számkivetésem esztendeinek gyümölcse . . . Alázatos ajándék császári jóltevőmnek.

A könyv már az asztalon feküdt, súlyával jótékony irgalomban beborítva a papírost, egész sorsát, a lemergi rektornak.

— Tulajdonképen meg kellene köszönnöm a könyvet . . . de annyi a dolgom . . . oly kevés az érkezésem . . . mohó, irigy, mérgezett rabja vagyok a betűnek . . . mind, mind be akarnám őket szívni magamba, Feszler és semmire nem érkezem . . . pedig már nem sokáig érkezem . . . tudja, hogy a világ legszomorúbb állatja a tudnivágyó öreg ember . . . Vállam roskadt őszi faág és én betűszomjas, mint egy discipulus . . . Félek, hogy nevetséges, Feszler . . . Látja, maga boldog ember . . . Joga van szegénynek lennie, az én szegénységemért pedig országok fizetnek . . . Látja, e szűk ablakon is átláthatja, mint borul amarra az ég az orosz határ felé. Ha pénzem volna elegendő, nagy sereg állandóan vigadna ama határokon és márványos nyoszolyájában kevésbé aludna jól Katalin szomszédasszony. Nincs jogom még arra sem, hogy szegény legyek . . . Maga boldog lehet. Igénytelenségben szabad szegénynek is lennie és azzal foglalkozhat, amivel akar.

Őszinte hála, szinte kézzel érezhető melegével mondta amaz:

— Csak Felsőged jóságának köszönhetem ezt is . . . Felsőged nevezett ki az itteni akadémiai univerzitásra a keleti nyelvek tanárának.

A császár — a nagyelméjű ember hiúságával, mely amellet, hogy mindent tud, örül is annak, hogy mindent tud, mindenre emlékszik — mondta:

— Ő, még egy megbízatást adtam Önnek Tanár úr, Feszler Ignác úr. Kineveztem Önt az ország összes zsidó könyvei cenzorának . . . A zsidók, Van Szvieten közoktatásügyi miniszterem is jelentett róluk a multkoriban, ám most Önt kérdezem: vajjon gyarapodik-e a nép a kultúrában.

— Gyarapodik, Felsőged, feltétlenül, de — és boldog vagyok, hogy e kérelemmel most császárom elé járulhatok —, én még inkább gyarapíthatnám az ő előmenetelüket, ha Felsőgednek kegyelemben méltóztatnék cenzori jogkörömet kiterjesztenie.

— Hogyan? Cenzor és kultúraterjesztő? — kérdezte a császár a kíváncsiságnak a fáradt emberhez szinte nem is illő lendületével és a Mária Terézia gondolkodó, szerencsétlen fiának arcára mosoly merészkedett majdnem.

Wilhelm Wachtel:

Gyermekkori emlék „Chéder“ (1895)

Minden meggyőző erejét egy percbe kögítve (— ki tudja, mikor beszélhet így arctól arcba császárával —) mondta Feszler:

— A zsidók thórájuk alá kaldeus kommentárt nyomtatnak, a rasit, amit a közönséges ember nem igen ért meg. Már most, Felséges Uram, a rasí igen alkalmas arra, hogy a rabbik mindenféle tévtant és babonát belenyomatnak. Kérem Felségedet, jogosítson fel arra, hogy én a thóra széléről töröljem a rasit és e helyett arra kötelezzem őket, hogy annak helyére Mendelssohn Mózes kommentárjait nyomassák.

Mendelssohnét? — és a császár felkapta fejét — az lehetetlen. Mendelssohn, a Lessing barátja, naturalista és én nem kívánám, hogy az én zsidáim naturalistákká legyenek.

És megfontolás nélkül tört ki most a másiktól, a papi rendből világi pályára tért Feszlerből:

— Ne legyenek naturalisták? És Josephus mondja ezt, császárom, a legdicsőbb elme, aki tizenkilenc esztendősen írta a Réveriest, a nagy Rousseau tollára is méltót.

És most felállt a császár. Kék szeme, mint egy alkonyi fáradtság, arcának minden redője mögül az évek beszéltek. Szelíden megfogta a tanár kabátjának gombját:

— Mes réveries . . . Álmodozásaim, az én álmodozásaim, akkor tizenkilenc éves voltam. A levéltár meg fogja őrizni a lúdtollal írt balga betűket, még az én kezem írása . . ., de már csak a kéz az enyém . . . Öreg ember lettem azóta és Úrnapí körmenetet, thóráat egyformán tisztellek . . . félek. Aki akarja, aki tudja, az elhagyhatja a mindnyájunk fölött levőt, de erőszakkal senkit el nem veszek tőle, akihez — talán már holnap? — betérendő vagyok, Istenemtől. És, ne bántsuk a papok dolgát. Sokat küzdöttem a római ellen, mégis ma nem tudnék kinevezni egy filozófust pápává . . . Fázom, Feszler.

A másik csak nézte. Josephus beszélne így, a császár, az illuminátus. És vele szemben, éppen

Wilhelm Wachtel :

Széderesti legenda

vele védelmezi meg Istent, a rasit, hitet, betűt, babonát, lelkek régi táplálékát.

— Már nem vagyok fiatal zarándok a földön. A héber antológiáját köszönöm, tanár úr — mondta a császár és fejével intett.

Távoznia kellett amannak. Mély testi hajlásokkal, ám elmében értetlenül hagyta el a szobát a sudáros férfiú. Kívül a katonatiszt csapta össze sarkát egy kicsiny tanár, a császár nagy vendége előtt.

Bent vetetlen ágyra roskadt egy fáradt ember, időnap előtt öreg. Homloka, mint egy esti borulat. Illett hozzá, a homlokhoz, a férfihez, ez a szoba, kicsiny kamara, melyben novemberi este volt mindig. Egy kormányhivatalnoké, Preschel tanácsosé volt a szűk lakás, most egy császár lakott a szűk területen, Lembergjében, Josephus, a Mária Terézia szerencsétlen, gondolkozó fia.

A Mult és Jövő művészi kivitelű bekötési táblái kaphatók a kiadóhivatalban. Ára portóval együtt 2 korona 30 fillér.

WILHELM WACHTEL: LEVÉL A SZERKESZTŐHÖZ

Igen tisztelt Szerkesztő Úr!

E csodálkozzék, de a levelét — akár csak egy szerelmes levelet — többször is átolvastam. Szívesen teszek eleget kívánságának, hogy magamról írjak valamit, — csak éppen az a baj, hogy a téma a saját személyemet érinti. Nem mintha a szerénység elvét követném és nem akarnék foglalkozni önmagammal, hanem, mert meggyőződésem, hogy mindenki más könnyebben és talán helyesebben jellemezhet, mint én magam.

Mert bármilyen szerény legyen is valaki, szinte lehetetlen, hogy bizonyos affektáció és „retouche“ nélkül fesse meg a saját arcképét.

Őn azt kérde, hogyan történt, hogy ezideig aránylag oly kevésbé ismerik művészetemet? Egyik példáját ennek mindjárt az Ön — véletlen „Wachtel-felfedezése“ mutatja, amely csakis Awin barátom egyik véletlen látogatásának eredménye.

Persze, tudom az ismeretséget könnyebben is el lehet érni. Csak törödni kell egy kissé ezzel, időt áldozni neki. És kompetens, barátságos szövegeket keresni. Néha még a „Lehmann“ is elegendő.

Wilhelm Wachtel kis fiával

Vajjon a szerénység volt-e az oka, hogy nem kürtöltetem ki magamat? Vagy az ambícióm, az idealizmusom, vagy talán — a lustaságom?

Egy egészen közelfekvő okot már felfedeztem.

Ezt az úgynevezett visszavonultságomat egész egyszerűen azzal magyarázom, hogy a 40 évem dacára szinte krónikussá vált nálam a „Sturm und Drang“ korszak. Folytonosan hiányokat fedezek fel magamban. És örökösen vágy és remény között hanykolódom, mintha még az ifjúságom elején állanék, úgy érzem, „még elég időm van“ és megelégszem azzal, hogy időről időre valami igazat, szépet fedezek fel.

Csak ne érnék az embert durva csalódások ott, ahol legkevésbé várja és ne függene olyanoktól, akik borzasztó stupiditásukban csak azt ismerik el, akiről a sajtóban olvasnak. Csak megkímélnének látogatásaiktól azok a műértők, akiknek egy „valódi Kaufmann“ képük van 4000 koronáért — és tőlem is szeretnék „ezt a fejet itt a falon“ 200 koronáért... Az „Enem“ kikürtölésével nem sokat törődnek.

De térjünk a dologra — a rólam való írást átengedem másoknak, csak néhány adatot akarok Önnek közölni, amelyeket a Brockhausban vagy akár művészalmanachokban hiába keresne.

1875-ben augusztus 12-én születtem Lembergben. Első ifjúságomat nagyszüleimnél töltöttem Samborban. Nagyatyám ortodox, de azért világi műveltséggel bíró férfiú volt, aki határozott rajz-tehetséggel bírt és bennem is felébresztette a rajzolás kedvet. Mint annyi sok festő, én is kora ifjúságomtól fogva csodagyermek hírében álltam és 5 éves koromban már számos, nem mindig szívesen látott faldíszítés terhelt a lelkiismeretemet.

Különös sikereim voltak lórajzaimmel és a császár arcképével. Az előbbiekéért annak idején 1 krajcár, az utóbbiakért 2 krajcár „honoráriumot“ kaptam.

Hat éves koromban szüleim Lembergbe vittek, ahol az iskolában és otthon, környezetem nagy csodálkozására és rémüldözésére, folytattam csodálatos tevékenységemet.

Mikor 10 éves lettem, már szabályszerű arcképrendeléseim voltak, amelyek lehetővé tették, hogy a középiskolába iratkozzam be, amire szüleimnek nem voltak meg az anyagi eszközeik.

A reáliskolában nem volt tantárgy, amelyet illusztrálatlanul hagytam volna, amivel néha valószínűs rémületet keltem tanáraim körében, a rajztanárt kivéve, aki büszke volt rám és „nem talált osztályzatot“ számomra.

Ellenben a matematika professzora, aki már teljesen lemondott arról a reményről, hogy valaha becsületes polgár válik belőlem, gyakran szemet hunyt, „mert mint festőnek, úgy sem lesz szükség reá soha, hogy a számokat 1000-ig vigyem“.

A lebergi reáliskola befejezése után, néhány jómódú polgár havi támogatásával Krakóba kerül-

tem, ahol 5 évet töltöttem az újonnan szervezett akadémián, Prof. Wyczkowski és Stanislawski vezetése alatt.

Krakó, a régi királyváros érdekes zsidó negyedével egész sajátos varázssal hatott reám, amit csak az tud megérteni, aki ezt a titokzatos és tipikus életet valaha szemtől szembe látta.

1899-ben állami stipendiummal Münchenbe kerültem, ahol előbb Hollóssy és Arbe magániskolaiban, majd az akadémián Gysis professzor alatt tanultam.

A szülőföldemre való exkurziók mindig látható sikereket hoztak számomra és örömmel tapasztaltam többnyire zsidó jóakaróim nagy érdeklődését pályám és haladásom iránt.

Elsősorban az azóta elhalálozott Lazarus bankigazgató és dr. Schaff kultuszelnök adtak megbízást, hogy München és Bécs galériáiban kopiákat készítek, ami bizonyosan jó iskola volt egy fiatal festő számára.

1902-ben már az első kollektív kiállításomat rendeztem Münchenben, majd Bécsben (Miethkenél), Lembergben és Krakóban.

Szülőházamban ismét anyagi eszközöket szereztem, hogy aztán külföldön folytathassam munkámat.

Utolsó három évre terjedő tartózkodásom Párisban felejthetetlen benyomást gyakorolt reám. A kiváló műreamekeknek és a fanatikus szépségkeresésnek, a bizarr originalítások önmagát felülmúló hajszolásának az otthona ez a Metropolis, ahol vagy rezignál az ember és alámerül az örvényben, vagy megtalálja önmagát és megtisztulva új erővel indul el saját útján.

Páris hatása nálam abban nyilatkozott meg, hogy a zsidó művészet utáni vágyam közepette megismertem a különbséget, amely a zsidó festészetet zsidók festésétől elválasztja.

Azt hiszem, hogy a nagy világháború idején már is túlsokat beszéltem egy művész életéről és vagyok

Wien, 1915. szept. 15.

Szerkesztő Úrnak tisztelő hive,

Wilhelm Wachtel.

TEMETŐBEN

— Mózes Ibn Ezra —

A temetőben, sírok mélyiből

Hangot hallani vélünk:

„Ébredjetek, kik rajtunk jártok, —

Holnap már itt pihentek vélünk!”

(Patai ford.)

Wilhelm Wachtel:

J. festőné arcképe

SOMLYÓ ZOLTÁN: A KIS ZSIDÓGYEREK

A kávéházban, hol az úri nép
sovány kenyértül hetykélkedve lép,
ott mászkál reggel, délben, estelen
s az asztaloknál sorba megjelen.
Nyakába lóg az ócska kicsi bolt,
ruhája színehagyott, csupa folt.
Az emberek közt búsan ögyeleg
a kis zsidógyerek.

Van nála szappan, fűző és kenőcs,
sokféle bonbon, savanyú, erős;
kis gyenge hangján biztat és kínál
és boldog, hogyha üzletet csinál.
Óregapjától látta már ezt így.
S ha akad, aki kergeti: erigy! . . .
továbbmegy bátran és nem kesereg
a kis zsidó gyerek.

Így rak krajcárt krajcárra szaporán
S megösmeri a forintot korán.
— Ha van néhány fillértek, emberek,
tőle szappant és cukrot vegyetek!
Ki tudja, nem ő lesz-e az a kéz,
ki a szegények ablakán benéz;
kiben talán egy Rothschild szendereg . . .
. . . A kis zsidógyerek!

GUTTMANN MÓR: ZSIDÓ MISZTIKUSOK.

— Icchak Luria (1534—1572). —

kis száfedí utca csendjét egy kis csoport lépteinek egyhangú ritmikus kopogása verte fel. Fehér kaftánjaikban és turbánjaikban messziről hasonlítottak a pusztai beduinokhoz és csak fel-fellibbenő kaftánjaik alól kilátszó ciciszrojtok árulták el zsidó voltukat. A menet elén egy magas férfi ment, túlhalvány arcát, mely elefántcsonthoz volt hasonló, fekete szakáll körítette és mélyen fekvő szemeiben sajátságos emésztő tűz lobogott, míglentiz társa álló távolban követte. Lassan lépdelve mentek, magukba mélyedve és hallgatva s észre sem vették, hogy egy-egy szembejövő ember reszkető tisztelettel tért ki útjukból, halkán, — mintha félne, hogy hallgatásukat meg találná zavarni — mormogva a „salom“ köszöntést. Lassan-lassan kiérték a városból s hova-tovább mentek, a nap is mindinkább nyugvóra hajlott s útjukban mind nagyobb embertömegekkel találkoztak: komoly férfiakkal, fáradt nézésű asszonyokkal s kacagó ifjakkal, kik a mai nap mulatságából tértek haza, melyet ott künn a datolya- és narancsligetekben ültek meg. Lag-Beomer volt, Ben Jochai ünnepe, melyet e kis csoport is most készült ünnepelni. De ők nem a narancsligetek felé tartottak, hanem odább egy kis ház Ben-Jochai sírboltja felé, melyet a kis csoport vezetője, a nagy Rabbí Icchak Luria fedezett föl, és melyhez megérkezve szent tisztelettel állottak meg valamennyien, míglén aztán a Rabbí megfordult, egy köre ült, amiben a többiek is követték. Így ültek csöndesen lehajtott fejüket kezökbe temetve, míg leszállott a nap, mire a nagy Rabbí felemelte, odafordult a mellette ülő férfihez, kinek szemeiben különös fáradt tűz lobogott és így szólott hozzá:

— Nagiara fiam, bágyadt a lelkem és a csillagok zenéjét nem hallja. Nem akar szívemben az éjszaka dala felhangzani. Mondd, meghalt a világ dala vagy az én lelkem nem él már? Dalold el óh fiam, a fák himnuszát, talán megcsendül az én lelkem lantja is.

— Rabbí, te lelkünk fényessége — szólott az ifjú miközben lelke a mester szemeinek sugarait felitta — titokzatos mélységeket rejt a te lelked és nem e világokból való. Idegen vagy Te a földön a Magasságok Magassága a Te honod. Messze világokban bolyongasz most is, halhatatlan dalok csengenek füleidben s ezért nem hallod a föld dalát. Mért énekeljem én a fák himnuszát, ha lelked a titkok világával ül boldog nászt! Szállj le közénk, csókold meg e szent Földet, anyádat, ki téged szült s akkor megint meghallod az ő dalát és lelked felébred. Hát elfelejtéd, hogy a Föld hívó szava hozott ide? Emlékezz óh Rabbí, emlékezz...

— Emlékezni... emlékezni... óh Nagiara fiam... mily könnyű e szót kimondani s mily nehéz átélni... És búsan hajlott meg a halvány rabbí feje, szemeinek lángja mintha kialudt volna, s teste lassan-lassan csúszott le a köről s szinte élettelenül terült el a földön. Remegve nézték tanítványai s hallgatták mint bűgött föl a fekvő lelkéből egy halk zokogás, mely mind erősebb és erősebb lett, melyben benne volt a gyermek halk panasza, az ifjú viharos fájdalma és az érett férfi magába fojtott szenvedése, míglén el-elhalkulva egy epedő sóhajtásban végződött. És e sóhaj után a Rabbí felemelkedett, arca többé nem volt fáradt és bús és szemeinek mélységes szeretetével simogatván végig tanítványait, imígyen folytatá:

— Emlékezni, mondotta barátom Nagiara, nem, emlékezni nem tudok. A tegnap elsülyedt a végtelenbe és ma új világok születnek. Halott kép az emlékezet, halott lelkek vígasza. Lelkem minden pillanatban új világokat teremt s a régiéket eltemeti. Mert lelkem egy a Világok Lelkével, kiről írva vagyon: Isten teremt világokat és menten lerombolja őket, mondván: ezek kedvemre valók emezek nem. És mondd, van-e pillanat, melyben Ő nem volna teremtő? Úgy az én lelkemnek is teremteni kell folyvást és hogy elébb lelkem fáradt volt és üres, remegésben reszkettem: nem szakadt e el az örökkévaló lánc, mely világoktól világokig való s összekapcsol Övele? S Tőle elszakadva, minek tovább élnem? Rólam írta királyi ősom: Szerelmesemé vagyok én s Ő az enyém, szerelmesemé ki rózsák között él. Isten az én szerelmesem, „rózsák kertje“ az Ő kiválasztott népe, kikben él, s én vagyok az Ő szerető embere. Szerelmesem szült engem, de általam lesz Ő nagy és erős. Fia vagyok én Istenemnek, de testvére és anyja is.

— Rejtelmesek szavaid Rabbí — szakitá félbe a beszélőt egy tüzezzemű ifjú — és tévedésre alkalmasak. Szavakból teremtődnek világok és szavaktól hullanak a sötét semmibe. Vigyázz szavaidra, nehogy lelkünk velök a Voltba tűnjék. Fedd föl titkukat, mert tudás vágya emésztí belsönket és szellemünk is érezni akarja a teremtés gyönyörét.

— Mélységesek voltak szavaid, mesterem és tanítványom Vítál — szólott a Rabbí s szent tisztelettel csókolta homlokon az ifjút —, a Végtelen lelkéből szólottál, mert szavaid az Igazság pilléreire nyugosznak és Igazság az Örökkévaló pecsétje. És aki titkos tárnákba leszáll, hogy a rejtett Igazságokat onnan felhozza, arról mondja az Ős-rejtelmes: Társam ő a teremtésben. Jól mondtad tudós Vítál a szó mindennek alapja és ezért jaj annak, ki hazug szavakkal hazug világokat teremt, mert halál az ő osztályuk s örök váddal hangzik fájó zokogásuk, hogy az Élettől elszakadtak. És ki ember biztos, hogy nála az Igazság? És ki ismeri a szó forrását, hogy tudná, szavai honnan kerültek? Ki tudja... ki tudja...

— Óh jaj! zokogott föl a még alig ifjú Sámuel di

Uzida, bűnös életünk miatt szavaid forrása elapadt. Drága mesterem, reszket éretted lelkem, mert érzem, hogy kétségek gyötörnek és fekete félelmek emésztenek. Mondd, rabbi, mi bánt?

— Óh gyermek, te megértettél — szólott a Rabbí s mindegyik szava kinokban hagyta el ajakát — gyötör a vágy és kínoz a félelem. Szóljak avagy ne szóljak? Súlyos szavaktól terhes a lelkem s reszketek őket kimondani. Szent éjszakákon új világok fogantak bennem és miként áldott anya szeretettel hordja terhét s vágyva vágyik a pillanatra, hogy magzatját látná, de reszket, hátha nem lesz oly szép és tökéletességekben bővelkedő; úgy izzik szívem a nagy vágyakozásban lelkem magzatjait látni, de félek, vajjon tökéletesek lesznek-e ők és az Életre írva? Vajjon az Igazságtól termékenyült-e lelkem s nem-e játszott velem beteg képzelet? És vajjon eljött-e már a nagy titkoknak ideje s szabad-e őket fölfednem? S lelkem lantja ha felcsendül, füleitek meghallják-e hangját? Mert jaj a szavaknak, melyek fülekre nem találhatnak, mint a gyöngeszárnyú madárkák fészköktől elszakadva kinban és hontalanul bolyonganak ők, de százszor jaj a füleknek melyek örök szavakat nem hallanak, halál az ő részök, sötét vigasztalan halál, nem támadnak fel ők sohasem. Most szólj, mesterem és tanítványom Vital, akarod lelkem fiókait látni nem félted magad és mond, nem félted mesteredet és barátodat?

Súlyos csend felelt a Rabbí szavaira, ő meg ült mozdulatlanul. Szemei megint a végtelenbe révedtek s arcán annyi fájdalom vonaglott, hogy a körülötte ülők nézni nem tudták, földre borultak és porba rejtették arcukat. A rabbi még néhány pillanatig így ült, aztán felállott, a kis ház felé indult, melynek falához szorította izzó homlokát, mintha valamit hallgatna. S néhány pillanat múlva megfordult s visszatért a kis csoporthoz, mely még mindig a porban feküdt és hosszan, mélységes szeretettel ölelte magához szemeivel mindegyiket, miként hosszú ideig nem látott szerelmessel teszik. És méznél édesebb volt lelköknek ez az ő ölekezések és mámorítóbb Kármel vörös boránál a lelkek csókja. És a porban fekvők mind fölemelkedtek, arcukon nyugalmas derű honolt, mert leomlott a fal, mely mesteröktől elválasztotta őket s egynek érezvén magukat ő vele, eddig nem látott világok derengtek szívökben s boldog gyönyörben reszkettek várva új világok születésének fájdalmas-kéjes pillanatát. És ekkor közléről, nagyon, nagyon közléről, mintha saját ajkukról, legbensőbb ben-

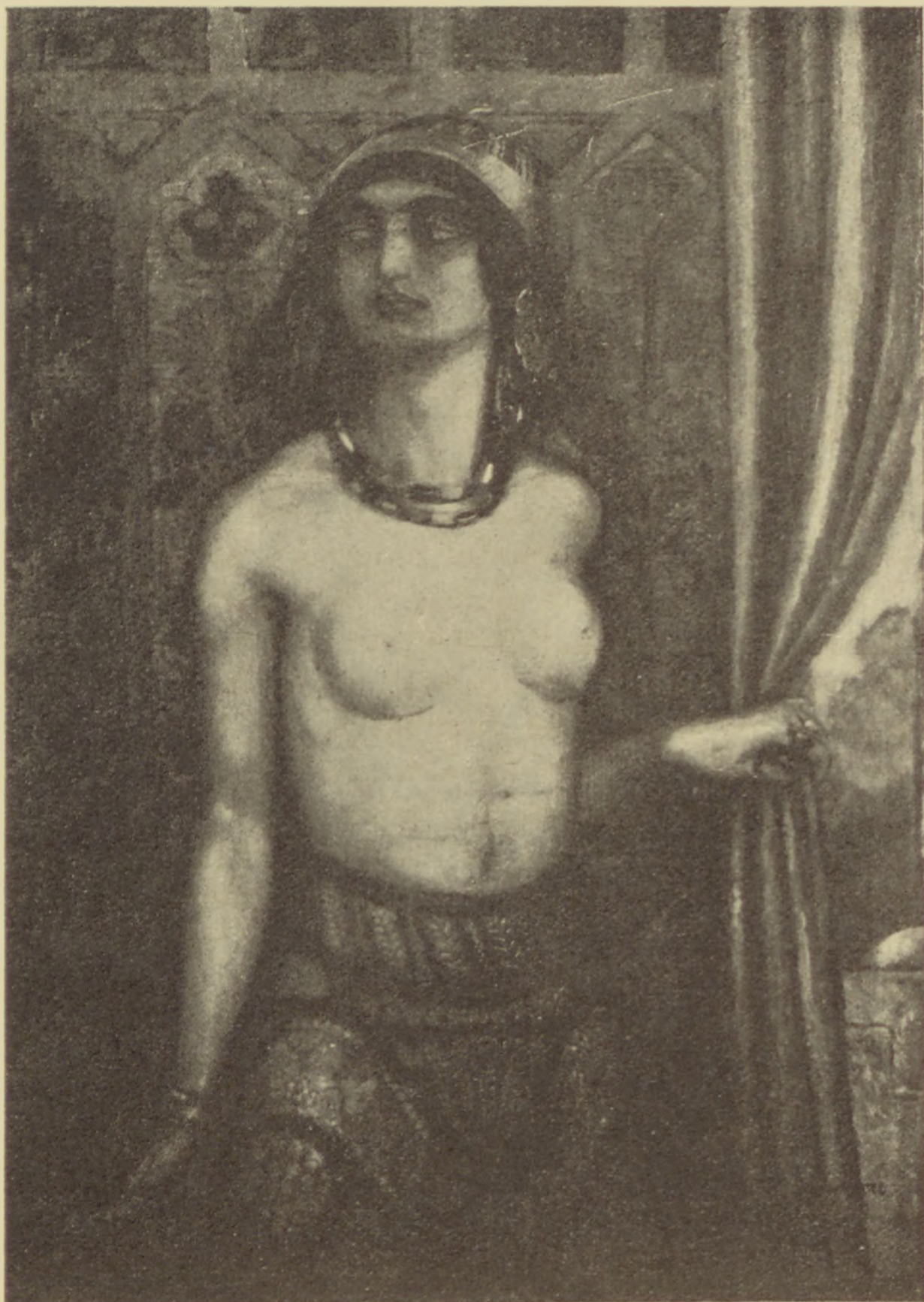
Wilhelm Wachtel

Azra

sejükből jönne feljök fölcsendült a Rabbí szava, s hangja hasonlatos volt ércnyelvek egymáshoz ütődéséhez s datolyak mézénél édesebben pergett lelkökbe és nardusnál illatosabban töltötte el szívöket, amint imígyen szólott hozzájuk:

— Eljöttem messziről a kék Nilus partjairól, melynek ringó testén ezer kicsi csolnak hullámzik. Palotám tornyának aranyos rezében a nap tükrözte magát és kertem rózsáit királyok kívánták. Bőség omlott lábaim nyomán és boldognak látott a vak világ. De hiába, testemnek az éj álmot nem hozott és lelkem halottfáradtan köszöntötte a fölkelő napot. Idegenül bolyongtam palotám szobáiban és éhesen keltem dús asztalomtól. Mint útszéli kóró száradt el a lelkem, azt hittem halál sötét lánya a jegyesem. És jött egy éj: gyötrőbb és varázslatosabb mind az eddigieknél, a csillagok szebben ragyogtak, bódítóbban illatoztak a rózsaligetek és én úgy éreztem, hogy egy új-szent-nagy ismeretlen vágyakozásban lelkem elhagy. És ekkor meg-

történt a csoda: Messze keleten feltűnt egy csillag, tündöklőbb volt ragyogása a napnál, fénye édesebb az aranyszínű méznél és az esti szél egy dal hangjait hozta felém, egy dal hangiát népem, drága népem zengő nyelvén. És hangzott a dal hívogatón és csábitón, hangzott fájon és édesen, szólott egy aranyos kalitkába zárt kicsi madárról, mely selymes szobában szeretve, becézve, jólétben él, de mindhiába kicsi torkát dal többé el nem hagyja, vágyva vágyik az ő erdejébe a kicsi virágok és lombos fák közé, hol őt párja remegve várja és síró bugásával veri föl az éjszakát. És én megértettem. Ilyen kalitkába zárt madár vagyok én, és hiába kapom az élet legszebb ajándékait, odavágom, ahol a lelkem hazája. És még akkor éjszaka elhagytam ragyogó palotámat, gazdagságos kincseimet, elhagytam örömet és jólétet s mentem kelet felé, amerre a csillag vette útját. Éjszaka mentem és nappal mentem, nem hagyott nyugodni a nagy vágy míglen e szent földre értem, melynek levegője ősök szelleme. Itt megtaláltam, amire vágytam. Oh áldott légy te pillanat, melyben legelőször borultam szeretettel reád, te édes hazám! Drágább nekem földed pora, mint Kairo aranya és édesebb pihenni e kemény kövön mint palotám selyem szőnyegén. Másképp ragyognak itt a csillagok és a nap tüze másképp hevit. Szent titkokkal

Wilhelm Wachtel:

Judith

telve a föld, rejtelmektől terhes a lég. Megérttem a lombok suttagó szavát és a virágok halk beszéde nem titok előttem. Testvérem nekem a felhőkben kóválygó sas, kiáltására felelni tudok. Beszélek a sivatag oroszánjával, szelid őz szavát füleim megértik. Messze világok híreit hajnali zephir meséli és bölcs szavakra okos kígyó tanít. Testvérek vagyunk mind, egy gyermeke a Végtelennek. Ám vétkezett a Föld s minden teremtménye s elűzvének őket magától égi atyjuk, nem volt, ki síró szavakat meghallaná. Rabszolgái lettek a semminek, a Lét kítaszítottjai. Tudás nélkül élnek ők az anyag szellemnélküli láncára fűzve. Királyok voltak ők is valamikor, szellemtől koronázottak, de nagy volt a gögjök s ezért a szellem elhagyta őket. Reménység nélkül járták útjukat, megváltást nem várva. Míglen eljöttem én és lelkem, mely minden világokból való és minden világok benne vannak, meghallotta mind az ő szenvedésüket. Sirva szólott a föld: vétkemre nincs bocsánat? A lombos fák kérdezték: az örökélettel sohsem egyesülünk? Ordítva sirt a puszta párduca: szelidség sohse költözik belém? És mind együtt mondták: óh boldog idők midőn még bűn nem volt a Földön! Mint álom emlékszünk reá. Velünk élt a szellem és egyek voltunk a Végtelennel. Angyalok pihentek a fák árnyékában és a csillagokkal daloltuk a Végtelen himnuszát. És ma! Oh mily keserű sors! Bűneink miatt elszakadtunk a forrástól s meglátjuk-e még egyszer az Örök Fényesség arcát a Napok Öregjének szeme rebbenését? Eleped lelkünk a nagy vágyakozásban boldog nászban még egyszer egyesülni Övele! Így hallottam én mind-egyikök szavát és nagy irgalom ébredt bennem hozzájuk. Térdre borultam az én Uram előtt, könnyörgővén könnyörgéssel világosítaná meg elmémet s hétszer kelt föl a nap és hétszer tért nyugovóra és én még mindig porba hullott orcával feküdtem az én Uram előtt várva az Ő nagy Fényességét. Mire megkönyörült rajtam a Végtelen elküldte hozzám az Ő örökéletű profétáját Elíjehut áldott legyen emléke s fölfedvén előttem a titkok titkát, lehullott szememről a nem-tudás hétszer-hét fátyla. Boldog a szem, melynek a látás kegyelme megadatott és boldogak füleitek, hogy titkok hallása lön osztályuk. Készen vagytok tehát fogadni őt égi arátokat, ki által örök élet leszen osztályotok?

— A Végtelen akarata él bennünk — szólott szíldardan Vítál —. Tőle a vágy, mely viharként szántja lelkünket s ki fog e viharnek ellentállni? Hallasd hangodat Rabbí, még ha szavaiddal lelkünk is elszáll.

— Isten-Egy — imádkozott a Rabbí arccal Ben Jochai sírboltja felé fordulva — ki bennem vagy s kibem én vagyok, kinek szelleme a minden kerekét forgató lánc, ajándékozz meg kegyelmeddel, hogy megtaláljam az igaz szavakat és szájam lehellettéből lássak új világokat születni. Ben Jochai, te nagy ősem légy velem, szellemed áradjon el bennem, s vigyázz útamra, nehogy botlás bűnébe essem. Mert

hisz tudod, hogy nem dicsőségemre sem nem apám házának dicsőségére teszem mindezeket, hanem hallgatva egyedül örökkévaló lelkem parancsára, a Végtelen nagyságosítására. Adonai, Neked adom lelkemet, szólj Te most helyettem.

Hogy így befejezte imáját, tanítványaihoz fordult és kezdé ezeknek utána imígyen:

— *A Minden titka az Ember.* Mert miként nép nélkül nincsen király, azonképen mondá Isten, Ember nélkül nem vagyok tökéletes. Az ember az Én tükröm, benne látom magam. És ezért jaj a tükörnek, melyet bűnök homályosítanak, hogy Isten tökéletlennek látja magát benne! Elfordítja Ő ekkor orcáját és sötétségbe öltözik a világ.

Az áldás csatornái betömődnek s érdemtelenekkel pusztulnak érdemesek. De boldog az ember, ki Isten szerint él, mert benne látja magát Isten és általa tökéletesnek. Mert tudjátok meg: Isten, Ember, Törvény Egyek az Egy titkában. És miként a csengetyű, melyen zsinór lóg, ha a zsinórt meghúzza kéz, a csengetyű megszólal: azonképen az Ember cselekvésére minden világok megmozdulnak. Mert minden világokban benn van Ő. Az Ő ereje tombol a viharban, a nyíló virágok kelyhei az Ő nevét dicsérik. A szántók rögében az Ő ereje él áldott kenyérben az Ő ereje táplál és a vér tündöklő vörösében Ő ragyog. Mindenütt ott van Ő, nincs hely, mely tőle üres lenne. És bár különbözők ők egymástól, de belülről nézve Egyek ők és útjaik egyfelé visznek. De nem tudnak ők erről, mert bennök alszik a szellem s hétszer hét lakattal van a lélek az anyagba zárva s epedve vár az Emberre, kinek lelke érintésére a zör felpattan, hogy boldogságban egyesülne a szellem az ő forrásával.

És mondom én tinektek:

— A törvény szellemében teremté Isten a Világokat, amint az írva vagyon: Ha nem törvényem, világoknak rendje sem volna, és: Megesketé Isten a világot, ha az emberek nem fognak a Törvény szerint élni, hullják vissza minden a semmibe. Az Írás e szavai hogyan értendők? A következő értelemmel: A Tóra szelleme minden legkisebb porszemben benne van. Egyikben több, másikban kevesebb, de nincs teremtmény, melyből hiányzana, amint írva van: Szerszámom volt nekem a Tóra a világ teremtésénél. Így tehát a világ az ő tel-

Wilhelm Wachtel:

Illusztráció az Énekek Énekéhez

jességében, a Tóra az ő egészében, mert a Tóra nem egyéb, mint a Végtelennek testet öltött szelleme. És mert hogy az Ember teste és lelke szintén a Végtelen, úgy következik, hogy mindhárman: Ember, Törvény és Világ is Egy, mert ők mind a Végtelen. És most öltön szárnyat lelketek, feszüljön elmétek ereje, hogy szálljatok velem a Magasságok Magasságába.

— Minden létező Istenben létezik. Az Eszme hordja mindenek terhét és közös lelke mindennek az Eszme. De hontalannak érzi magát az Eszme az Anyagban, minélfogva nagy az ő vágyakozása, hogy visszatérne az ő forrásához. De távol lévén Istentől az Anyag, nem tud magának erejéből hozzáközeledni: ez az Anyag nagy fájdalmas szenvedése. Az ember azonban, kiben az Anyag is már tökéletes fejlődöttség állapotában van, közel hozhatja Istenhez az Anyagot, ha megtalálja az Eszmét, mely az Anyagban rejtve él. De merthogy bűnbeesvén az Ember, megmutatá, hogy az Eszmében élni nem tud és a rejtett Gondolatot megtalálni nem képes: lön hozzá nagy Isten kegyelme, megmutatván nékie az utat, mely az Eszméhez viszen. Ez az út pediglen: a Törvény. Aki a Törvény parancsa és szellemében él, megtalálta az Anyagban rejlő Gondolatot, lévén az Anyag is a Törvény legbelső szelleme. És aki az anyagot a Gondolat belsejéből nézi, megszüntette ezzel a különbözőséget, mivelhogy belülről nézve minden Egy, megtalálta annak titkát s egyesülvén lelkében az Anyag lelkével, egyesültek ők mindketten: Ember és Anyag az ő Teremtőjükkal. És ünnep van ilyen-

kor minden Világokban, mert tökéletesebb lön ezáltal a Végtelen, mivelhogy előbb el volt szakítva Tőle a Gondolat, mely rész Ő belőle s mostan pediglen egyesült Ő vele. Ezért cselekedjék az Ember mély belátással. A ki ember a Törvény szellemében él és cselekszik az betekint a dolgok lényegébe, meglátja bennök az Örök-Egyet, levetkezteti külső burkokat s felhozván az anyag börtönéből a lelket, az anyagból is szellemet csinált, visszavezeti az Anyagot a Világok szelleméhez. És miként anyától eltévedt gyermek, sirva jár-kél a pusztában, vágyó szívvel és reszkető félelemmel keresi egymást anya és gyermeke miglen egymásra

Wilhelm Wachtel :

Leányfej

találnak; megtudjátok-e mondani, kinek öröme nagyobb, anyáé avagy gyermeké: azonkép itt sem tudhatjuk kinek öröme nagyobb, Istené vagy tőle elszakadt gyermeké? Ilyenkor a Gyönyör világa uralkodik, mert Isten és Anyag nászban egyesül, áldás árad széjjel minden világokon és a Tökéletesség örömében tündököl a Végtelen orcája. De, aki a törvényt megcsúfolja, lehúzza a szellemet az anyag mocsarába, s eltaszítván az anyagot a szellemtől, eltávolodik az ősforrásától, meghasonlás és szakadás leszen általa a Mindenben s meggyöngítvén a szellem erejét a Fényesség elfordul a világtól. Gyászt ölt a Végtelen, mert tökéletlenben lesz Ő ezáltal és beteljesül az Írás szava:

Ha az Ember nem fog a Törvény szerint élni, hulljon vissza a világ a semmibe. Így van összekapcsolva a világ létezése, az Ember cselekvésével. Ez az Ember és Világ titka, mely az Egy titka.

A Rabbí elhallgatott arca halottá vált, szemében a fény kialudt s teljesen halotthoz volt hasonló, csak vonagló ajkai árulták el az életet. Reszketve nézték tanítványai, de szólni egyikök sem mert, miglen végre megszólalt nagytudású Vítál:

— Rabbí, ha kezdetted a titkokat felfedni, ám folytasd, mert féltudás a lelkek halála.

— Legyen meg akaratom — folytatá a Rabbí. Bár emlékezzetek — s ekkor hangja szigorú keménnyé vált — hogy egy titok fölfedezéséért egyetlen fiamat vette el a Végtelen s most talán engem szólít el. De mit törődöm életemmel, mit törődöm fiam életével és nem-e cseréltem föl gazdagságot nyomorúsággal és jólétet éhséggel — s ekkor rajongva nézettég felé — ha teremtem dicsőségét hirdethettem! Nem-e mondja a Midrás: Legnagyobb öröme Istennek, ha titkait fürkészik. És nem-e vagyok a legboldogabb örömet szerezni Istenemnek? Halljátok tehát:

— „Abóda córech Gebohah“ — „Az Istentisztelet Istennek szükséglet“ — Értitek e szavakat? Eszavak a legmélyebb titkot rejtik, mely halandónak tudni adatott. Már tudjátok, hogy nép nélkül nincs király és hiába a király ereje, ha népe őt nem segíti, miglen a nép erőssége a király hatalma. És lássátok: a virág nyílik, a fák lombosodnak, a sivatag párduca megszerzi táplálékát és a Jordán hala is él. Holottan egyikök sem dicséri a teremtőt s hő szívvel sem fordulnak Ő hozzája. Gondoljátok, hogy talán az Ember nem élhetne törvény nélkül? Bizony, mondom én tinéktek, élhetne —, miként élnek a világok népei. És hogy mégis szolgáljuk őt és dicsérjük Istent, nem a magunk jóvoltáért cselekedjük ezt, hanem Ő érette. Ő lesz általunk Nagy és Tökéletes. Ő néki csinálunk trónust szívünkben és lelkünk lépcsőin Ő emelkedik a Magasságokba. Hol hangzana az Ő neve, ha ajkunk nem lenne! Hova árasztaná gazdagságát, ha lelkünk nem volna az Ő edénye? Hálás a gyermek az anyának, de jaj az anyának, ki gyermekét elveszti! És nem-e boldog az apa, látva kicsi gyermekének játékeit? Nem-e drágább neki magzatjának gügyögése, a bölcsek minden bölcsességénél? Erre mondja az Énekek Éneke: Szíveltél, testvérem, arám: mert testvére Israel Istennek és erre mondja az Énekek Éneke: Menjetek és néztek Cion lányai Salomo királyt és koronáját, mellyel őt anyja örömének napján koronázta. Salomo király, az Isten, anyja: Izrael népe. Mert gyermeke Istennek Izrael, de anyja is. Isten szülte Izraelt de általa lett Ő, általa ismerik Őt s általa lesz Ő nagy. Israel emeli Őt a magasságokba, Israellel száll Ő mind felsőbb világokba. Israel emeli az anyagot a szellem birodalmába, teszi a különbözőket Eggyé, miáltal Tökéletes lesz Isten és erős. Ez az Írás szavainak titka: Adjátok erőt Istennek. Mert Istennek szüksége van reátok, a

ti szívetek tartja az Ő trónusát, a ti cselekedeteiken fordul a Világok sorsa. És most fordítsátok szemeitek befelé s nézzétek: nem-e nagy az Ember? Nem-e társ Ő a teremtésben? Magasságokba kerültetek a tudással s ügyeljétek ügyeléssel, hogy le ne hulljatok. Mert most tietek a Tudás: Isten, Ember és Törvény titka az: Egy. E Tudásból emelkedtek még magasabbra, hol ottan meglátjátok, hogy a Világ és a Végtelen is Egy, ez a Sabbath titka, mely szintén az Egy titka.

Amidőn a Sabbath szó elhagyta a Rabbí ajkát, végtelen derű ömlött el rajta. Szemei megint szeretettel ölelték tanítványait, hangja nem volt többé az előbbi kemény, szigorú profétáé, hanem inkább hasonlatos a szerelmes hangjához, ki édes, lágy szavakat akar sutogni arája szívébe. És esendes hangon kezdett sutogni, mintha valakit becézne és símogatna:

Sabbath, szépséges királynőm.
Tárd föl palotád kapuját!
Almák szent ligetében
Hadd ülje nászát lelkem.

Vonj magadhoz szent arám,
Szent örömkért eped szívem,
Új lelkekre vágyik a Föld,
Ölelj s boldog lesz a Minden.

Igy lészen majd az Idők végén, folytatá hangozabban a Rabbí. Sabbath lesz a világon a Sabbathok Sabbathja. Megváltás vár a Földre s minden lényre. Hat napig teremté Isten a világot és a hetedikben pihent. Hat napig dolgozik a világ és a hetedikben pihenni fog. És hétszer hét ízben kél föl a világok napja, hogy utána örök nyugalomban pihenjenek. Minden anyag visszatér az ő Urához és boldog nászt ül a Szellem. Megszűnik a szakadás, minden az Egy titkában él. Nem lesznek különbözőségek, Isten és Neve egy lészen. És megint elhalkult a Rabbí hangja, mindinkább suttogóvá vált s mintha valakit becézne és símogatna, hangzott belé a városka éjszakai csendjébe a dal:

Vonj magadhoz szent arám,
Szent örömkért eped szívem,
Új lelkekre vágyik a Föld,
Ölelj s boldog lesz a Minden.

Wilhelm Wachtel:

Nocturno

NEMÉNYI ENDRE: LESZ-E?

Magyar rónán nyílik az én kertemnek
Fehérszínű álmódó virága,
Óh lesz-e, aki álmaim megérzi?
Óh lesz-e, aki egykor elmeséli
S elviszi a zsoltárok honába?

Nem a proféta nyelvén szól az ének,
Benne mégis napkelet szíve él.
Jordán vizéről, Karmel ligetéről
Suttog nekem minden pálmalevél.

... Tavaszkor színes napkeleti álmat
Susog a fehér cseresznyevirág
A mesemondó esti szél elhozza
Sáron kertjének színét, illatát.

Nem a proféták földjén szól az ének,
Magyar rónán repül, száll a dalom,
Óh lesz-e, aki álmaim megérzi,
Óh lesz-e, aki nektek elbeszéli
Hogy napkeletre szállt a sóhajom
Szállt az álmom, a vágyam, a dalom...

BALLA ERNŐ:
ÖTVENHÁROM OROSZ FOGOLY

Hogy elfogták őket, még tél volt, csikorgó hideg és nyakig hóban, szemben a magyar bakák félelmetes és rettenthetetlen ércfalával, a tiszt azzal vigasztalta őket, hogy néhány óra múlva Magyarország szívében, Budapesten lesznek, hol dúslakodni fognak minden jóban. A Kárpátokban küzdő orosz sereget ezzel biztatták, így vigasztalgatták, valahányszor vérbeomlott egy-egy támadás, Budapestet idézték a vezető orosz tisztek, amelynek elérését a háború végével tették egyértékűvé.

— *Und wie seien sie hin gekümmen?* mondja nekem Vladimír Gorcsy, egy álmodozó szemű, feketeszakállas fogoly. Típikus orosz zsidó, civilfoglalkozása nőiszabó. A háború öttagú családja mellől hívta el Kieve ezredéhez, két héttel az orosz hadüzenet előtt. A Kárpátokban került fogságba sok száz társával együtt és most idekerült ebbe a városba, ahol ma zsidó-újév napján ötvenhárom társával együtt elfelejtették vele egy napra, hogy fogoly. És Gorcsy boldog, örömeben szinte tombol. És éppen úgy társai, akik kifényesített csizmájukkal, tiszta ruhával ott türelmetlenkednek a templom bejárata előtt.

Gorcsy az ő különös zsargon hangján mondja:

Wilhelm Wachtel: S. Schiller, a jeruzsálemi zsidó gimnázium igazgatója

Wilhelm Wachtel:

Párisi nő

— Az elmúlt év roshasonoját füttyülő golyók között a lövészárkokban töltöttem. Vér és pusztulás volt, előttem, uram, gyilkolni kellett embertársaimat és nem tudtam miért és ma sem tudom. A *cárért!* ordították a tisztek füleinkbe és gyilkolni kellett, mert ott volt a gépfegyver a hátunk megett. Roshasono! A szívem majdnem megállt a múlt évben, ha arra gondoltam, hogy embervért ontsak ezen a napon. Elhatároztam, hogy nem teszem. A levegőbe lőttem folyton és így tett néhány bajtársam is. Az isten megfizetett érte. Az idén roshasono ünnepét templomban tölthetem.

És Gorcsy boldogan nézett a templom felé. Közben kinyitották a templomajtót és az ötvenhárom zsidó fogoly szinte egymást taszigálva sietett be.

Milyen boldogság!

Lekuporodtak a hideg köre, a fapadokra és csókozták a fát és a márványt. A hitközség jóakarataiból mindegyiküknek jutott imakönyv és talesz, az istentisztelet végén pedig uzsonnát adtak a foglyoknak.

Egyszerű, ünnepélyes és megható volt az egész.

Fegyveres ör seholsem, egy tiszt volt kirendelve, aki teljes díszben egyik padból hallgatta végig az egészet.

Az Uneszane Tókef című imával velesírt az egész templom. Mindenkinek volt sírnivalója ennél a mélységesen misztikus fohásznál.

„Ki éljen, ki haljon, ki vízben, ki tűzhalállal,
ki fegyver által, ki pusztító ragályban.“

A sorsosztó ima félelmes áhítata ült a sziveken és az arcokon. Csak az oroszok közt volt derült hangulat. Tavaly ilyenkor még az ő fejük felett zengett a rejtelmes Uneszane Tókef. Ma már nyugodtak. S míg a kántor hangja sír a levegőben, mosolyog, örül az ünnepnek és az életnek az ötvenhárom orosz fogoly.

SZÁSZ MENYHÉRT: SZIKLA

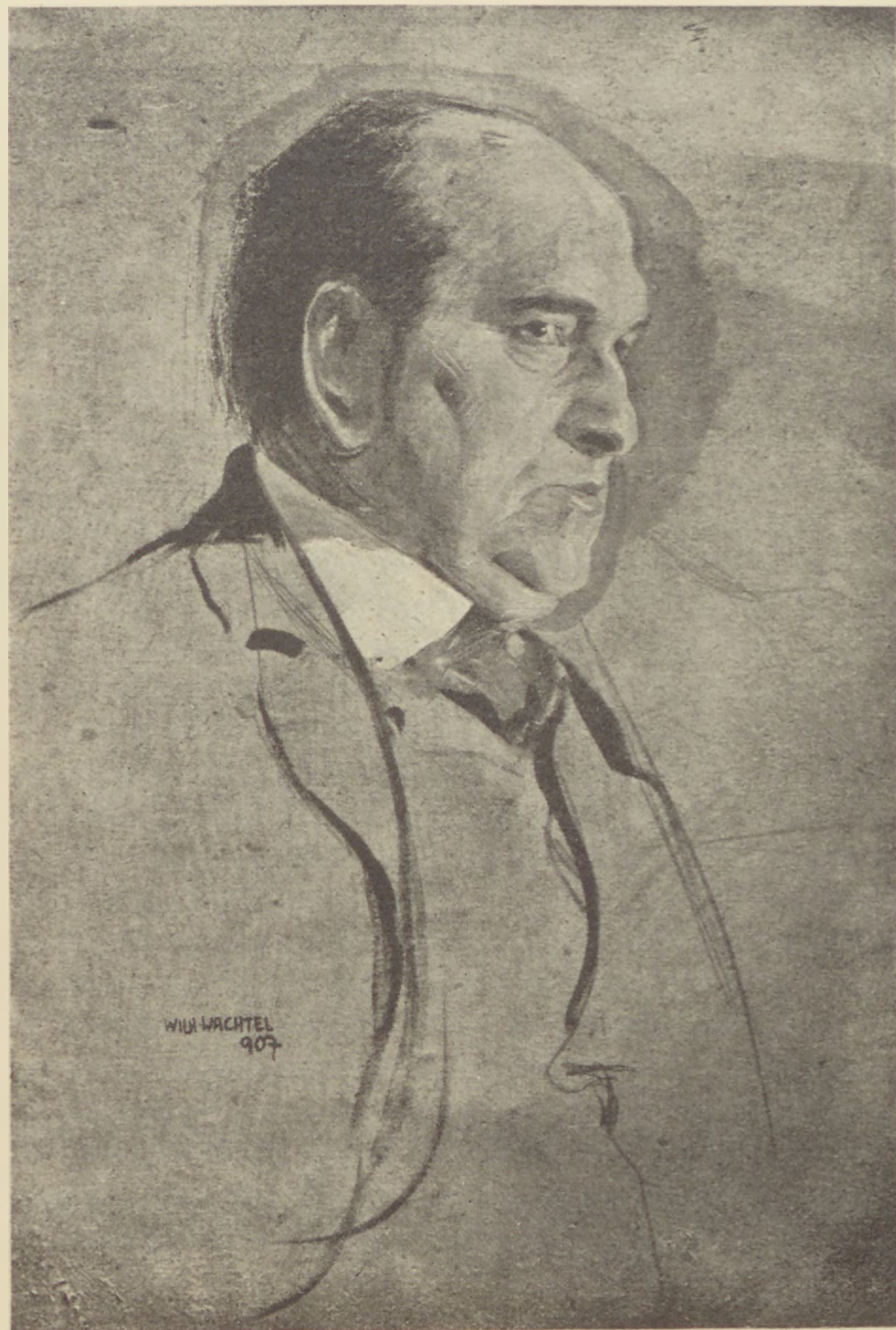
Szıkláknak küldöm csapzott énekem,
Szíklák, hegyek . . .
Északról jövő süket viharok, kóbor szelek,
meleg szobákból felétek megyek.

Túlnöttem álmok fütött korlátján
s magam vagyok.
Mily jó ez így — szemem ragyog! —
Hegyeken járok,
utamba nem jöhet árok,
kék szemem nem lát meg Sellőt
hengeres mellemben fújtatót tartok,
fúvom a szellőt.

Wilhelm Wachtel:

Fiacskám

Wilhelm Wachtel:

F. Feldmann lemergi színész arcképe

És látom: —

- nem szebb a kripta útszéli sírnál,
- nem szebb Beethoven a pásztorsípnál,
- nem szebb a kék a zöldnél,
- az ég a földnél,
- nem szebb, ha dolgozol, minthogy ha henyélnél,
- élete senkinek nem szebb az enyémnél.
- Munka és henyélés, Élettel egy torna,
- Csókók és asszony, mindegyik egyforma.

S így van jó!

Mert nem akarok
összel köhögni, éjjel égni, reggelre fázni,
százszínű neszekben ázni.
Engedjél Isten, mint az a szikla
szilárdan állnom,
engedjél Isten, tőle örökre válnom,
keskeny ágamban
ne férjen mellém az álmom
és vergődésre ne legyen hely már,
ne férjen semmi oda . . .
Látom, jaj, asszonyom, tied e vers már,
de álmom — soha!
Nem csurgatok többé szívemből rimes mézgat,
Mert fent a hegyen a szikla néz, lát,
De — nem álmodik.

ABÁDI IMRE: A SÁRONI LILIOM

(Megzenésítés joga fentartva)

— SZERELMI DALJÁTÉK AZ ŐSI ZSIDÓ PÁSZTOR-ÉLETBŐL —

Az „ÉNEKEK ÉNEKE“ eredeti héber szövege alapján

SZEMÉLYEK:

SZULAMIT, pásztorleány.
SALAMON, királyfi.
Jeruzsálemi nők és lányok.
Asszonyok az udvarból.
Szulamit fivérei.
Szulamit udvarlói.
Szulamit falujából: népség, falubeliek.

ELSŐ JELENET.

TALÁLKOZÁS.

(A Kídron fügefás völgye Jeruzsálem alatt; a háttérben az Olajfák-hegye. Szulamit könnyed, táncos mozdulatokkal jön a szőlősdombok lankái felől.)

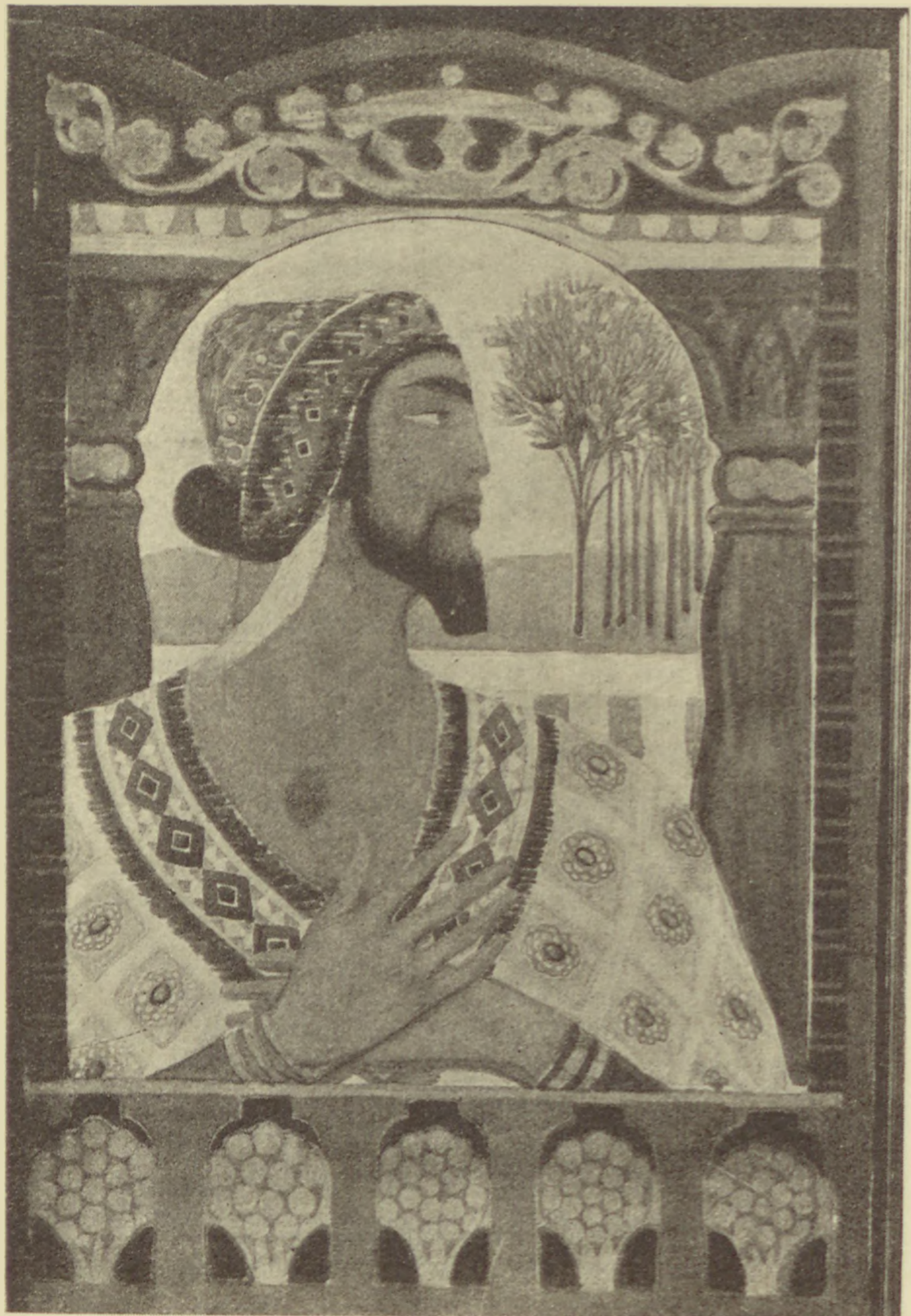
SZULAMIT:

Erős ajkának csókjából
Oh, egyet is ha adna csak!
Oh, egyet is ha adna csak,
Mely édesebb lehet talán
Karmel piros boránál...

Wilhelm Wachtel:

Szulamit. (Dekoráció az Énekek Énekéhez)

Wilhelm Wachtel:

Salamon. (Dekoráció az Énekek Énekéhez)

Felém leng illatos haj-írod,
Neved balzsamként hat reám;
Rajong is minden lány éretted,
De, óh, csak engemet szeress,
Oh csak én velem maradj!

Föltárta álmom fényes teremt
S megzendültek rá a citerák:
„Öröm repes a lelkeinkben,
Ha zenghetünk rólad királyfi:
Az élet legdrágább boráért
Épednek ám régen utánad.
Add át hűséged zálogát,
Add át hűséged zálogát...“

EGY JERUZSÁLEMI ASSZONY:

Hol jársz itt egyedül
A szőlősdomb alatt?
Asszonyok asszonya:
Csillagnál sugarabb!
Holdfénynél szűzebb!
Hajnalnál pirulóbb!
Kedves-szemérmesebb!

SZULAMIT:

Ne nézzetek le engemet,
Jeruzsálem leányai.
A nap, igaz, leégetett,
Aranylóan behimezett,
Ez mégis kedvesebb lehet
Ápolt virágok százáinál.

Jeruzsálem leányai,
 A nap barnára égetett,
 Hogy őrizém kecskéimet
 A szőlőshegyek felett,
 Hová fivérim küldtenek.
 De elbolyongtam onnan én...
 Óh, mondd, lelkem szerelme,
 Merre talállak délidőn? [mondd,
 Üzenj szerelmem, merre vagy?
 Kereslek régen, szomjasan...

EGY HÖLGY AZ UDVARBÓL:

Hisz im közelg a Fenség éppen;
 Kegyet találhatsz szép leányzó
 S örömek árja vár reád;
 Okos légy ám, bölcsen cselekvő,
 Különbben nézz a nyáj után
 S legeltesd őket csak tovább.

SALAMON KIRÁLYFI:

A legszebb hintós paripának
 Könnyed lépése, karcsúsága
 Hasonló hozzád csak leány.
 Orcádhoz méltó lesz a gyöngy
 S nyakadba a piros koráll.
 Aranyzsínórt is kapsz, ha kell
 Ezüstöket füzér gyanánt...

SZULAMIT:

Oly illatos vagy, mint nardus-
 [kehely,
 Mely itt a keblemen pihen.
 Cipruszra kell gondolnom rólad,
 Mely Enggedi körül virít...

SALAMON KIRÁLYFI:

Szép vagy, szép vagy ó, leányom;
 Szép vagy, szép, galambszemű...

SZULAMIT:

De óh, halld, fenséges szerelmem:
 A mi tanyánk — szabad határ...
 Sátrunk cédrus-gerenda tartja
 S magam csak kikerics vagyok,
 Egy sároni vad liliom...

SALAMON KIRÁLYFI:

Mint liliom a tövisék között:
 Leányzó, olyan vagy te is.

SZULAMIT:

S te almafa az erdő fái közt,
 Melynek árnyában vágyom élni csak,
 Mert gyümölcsetől édesül a száj
 S az üdvnek kelyhét nyújtja minden ág.

(Salamon királyfi int és kíséretével együtt visszafordul
 sétájáról.)

W. Wachtel: Salamon találkozása Szulamittal. (Dekoráció az Énekek Énekéhez)

SZULAMIT:

Üdítsetek csak illatos almával
 S fehér kaláccsal erősítsetek,
 Mert, jaj, szerelmem betege vagyok!
 Fejem alatt érzem balkezét,
 Jobbjával pedig testem fogja át.
 Tudjátok meg Szentváros lányai:
 A szerelemnek betege vagyok.

MÁSODIK JELENET.

SZULAMIT ÁLMA.

(A királyi palota környéke. Öreg síkomóra-fák; a kőke-
 rítésen áthajlik és hosszú tömött fűrtökben nyúlik kifelé
 a sötétlila egyiptomi futórózsa; virágzó kaktuszok.)

SZULAMIT:

Óh, itt van ő, Szerelmem itt van, itt,
 Az ablakában áll és kitekint,
 Felém tündöklék és hozzám beszél:
 „Siess aranyló, szende kedvesem,
 A téli felhő immár elvonult;
 A rét szövő virágos szőnyegét,

Wilhelm Wachtel :

Szulamit álma. (Vázlat az Énekek Énekének dekorációhoz)

A dalok napja holnap beköszönt.
A gerlebúgás egyre hangosabb.
Gyümölcs gumózik már a fügefán,
A szőlőtő virít és illatoz.
Siess aranyló, szende kedvesem;
Gerlicém, ki eddig rejtve éltél,
Mutasd meg nekem bájos arcodat;
Emeld fel hozzám tiszta hangodat,
Mert édes az, akár tekinteted."

SZULAMIT FIVÉREI

(íjakkal, botokkal felfegyverkezve elfutnak a háttérben):

Üssétek, rajta, le vele!
Rókáknak itt nincs tühelye.
Virágban áll szőlőhegyünk,
Dúvadat itt nem tühetünk!

(Eltűnnek, kiáltásuk még hallatszik távolról, ezalatt Szulamit szótlanul áll, szeméit lehunyja, karjaival pedig nyugtózódik, mint a mélyen alvók álmukban.)

SZULAMIT :

Enyém hát ő és én övé.
Rózsák között talált reám.

Jöjj kedvesem, jöjj fürge szarvasként,
Vigan szökellve, mint karcsú gazella,
Amíg az árnyék össze nem folyik,
Míg föl nem kél a hűvös esti szél,
A Balzsamhegy ormára jöjj velem.

HARMADIK JELENET.

SZULAMIT ÉBREDÉSE.

(Széles sátorszerű kunyhó, közepén faoszloppal, melyre egy primitív gitár van akasztva; az oszlop tövében agyagkorsó és kézzel tákolt egyszerű szövőszék, egy fatönkön madáralakú cserépolajmécses; gyümölcsös kosarak állva és feldöntve; jobbra és balra vastag gyékényen fekvőhelyek. Az egyikben Szulamit fekszik, majd felemelkedik és a fekvőhely szélén ülve marad. A bejárat vászonfüggönyei két oldalt felhajtva. Reggeli napsütés.)

SZULAMIT :

Szállásomon kerestem éjszaka,
De nem találtam ott lelkem szerelmét.
Kimentem hát, a városban bolyongtam,
Utcákon végig és tereken át.
Kerestem szerte, kit lelkem szeret.
Megkérdeztem az éji öröket:
Tudják-e, hol jár, fel hol lelhetem?
Lelkem szerelmét merre láthatom?
Anyám házába futnék csak vele
S el nem bocsátnám többé sohasem.
De nem találtam, nem, lelkem szerelmét!
Tudjátok meg Szentváros lányai:
A szerelemnek betege vagyok.

(Fölkel és kiül a sátor elé; távolról egyik udvarlója énekelve közeledik feléje, de Szulamit erős és lázas vágyódásában Salamon királyfit véli benne mindaddig, míg udvarlója egészen a közelébe nem ér.)

SZULAMIT :

A rét alól ki száll ott fölfelé,
Mint füstölőszer mirrhás oszlopa?
Királyfím ágát látom ott, ime:
Hatvan hős férfi veszi azt körül
Hatvan kardos, Izráel hősiből.

A nászi ágyunk elkészült tehát,
Libanon karcsú, drága fáiból.
Ezüst állványa, hálója arany,
Biborselyem a párnahuzata
Egy lány szerelme ékül közepén,
Egy lányé az, Izráel lányiból.

S jöjjön el majd minden nő Ciónból:
Tekintse meg szerelmem homlokán
A koronát, mit anyja tett reá
Lakodalmas szíve-mámorában.

Wilhelm Wachtel:

Szulamit ébredése. (Az Énekek Énekéhez)

SALAMON KIRÁLYFI (az udvarló személyében):

Galamszemekkel szép vagy, szép leány!
 Hajad hullámzó gileádi rét;
 Fogad fehérlik, mint a tiszta nyáj,
 Mely úsztatóból tér pihenni meg.
 Ajkad pirosló, ékes csodamű;
 Arcod a gránát napsütött fele;
 Nyakad karcsú, mint Dávid tornya fenn
 A fegyvertartó bástyafok körül.

Kebled két halma kis gödölye-pár,
 Amely virágos domb alatt pihen.
 Míg tart az árnyék esti szél előtt,
 A Balzsam-hegyre fölmennék veled...
 Galamszemekkel szép vagy, szép, leány!

AZ UDVARLÓ:

Velem, velem jöjj, szép menyasszonyom.
 Szenír csúcsára, vagy Hermon hegyére...
 Mert tej és méz rejlik nyelved alatt,
 Ruhádból Hermon illata fuvall.
 Nemes gyümölcsök csukott kertje, te!
 Hol nardus, mirrha s áloé virít.
 Élő forrás vagy, örök életé.

Vonulj át szellő, gazdag kertemen
 S vidd el hozzá a balzsam illatát,
 Vonulj át szellő, gazdag kertemen.

NEGYEDIK JELENET.

SZULAMIT BÁNATA.

(A Kidron fügefás völgye Jeruzsálem alatt, Szulamit szomorúan jön a város felé.)

SZULAMIT:

Elszunnyadtam, csak szívem örködött
 S ajtómon éppen ő kopogtatott:
 „Testvérem, kedves, gerlicém, enyém!
 Nyiss ajtót nékem, nyiss ajtót hamar.
 Fejem nedves az éj bő harmatától.
 Ruhám ledobtam. Hogy' váltsam fel azt?
 Megmostam lábam, szennyes lesz megint.“
 S felém nyújtotta kedvesem kezét,
 Bensöm a vágytól, jaj, úgy remegett.

Fölkeltem hát, hogy fölnyissam neki,
 Mirrhával is leöntém ujjaim,
 De kedvesem már eltűnt, messze járt...
 Szunnyadtam mélyen, mialatt beszélt.

Keresni mentem s nem találtam őt,
 Nevét kiáltám, nem hallotta meg.
 És elfogtak a város őrei,
 Megverték s letépték fátyolom,
 Megesketlek Szent város lányai,
 Ha látjátok, kit lelkem úgy szeret,
 Oh, szóljatok s mondjátok meg neki:
 A szerelemnek betege vagyok.

Wilhelm Wachtel: Szulamit bánata. (Dekoráció az Énekek Énekéhez)

EGY JERUZSÁLEMI ASSZONY:
Mivel különb ő, mint más szerető?
Mivel különb, leányzó, kedvesed?

SZULAMIT:
Kezén arany és drágakő ragyog,
Elefántcsontnál fénylőbb teste tán;
Olyan szilárd, mint márványoszlopok.
A lábain arany sarut visel.
És tiszta, fénylő, férfi homloka,
Mint Hermon orma nyári hajnalon.
Megesküszöm, Szentváros lányai,
Hogy ilyen ő, kit lelkem úgy szeret.

ÖTÖDIK JELENET.

SZULAMIT BOLDOGSÁGA.

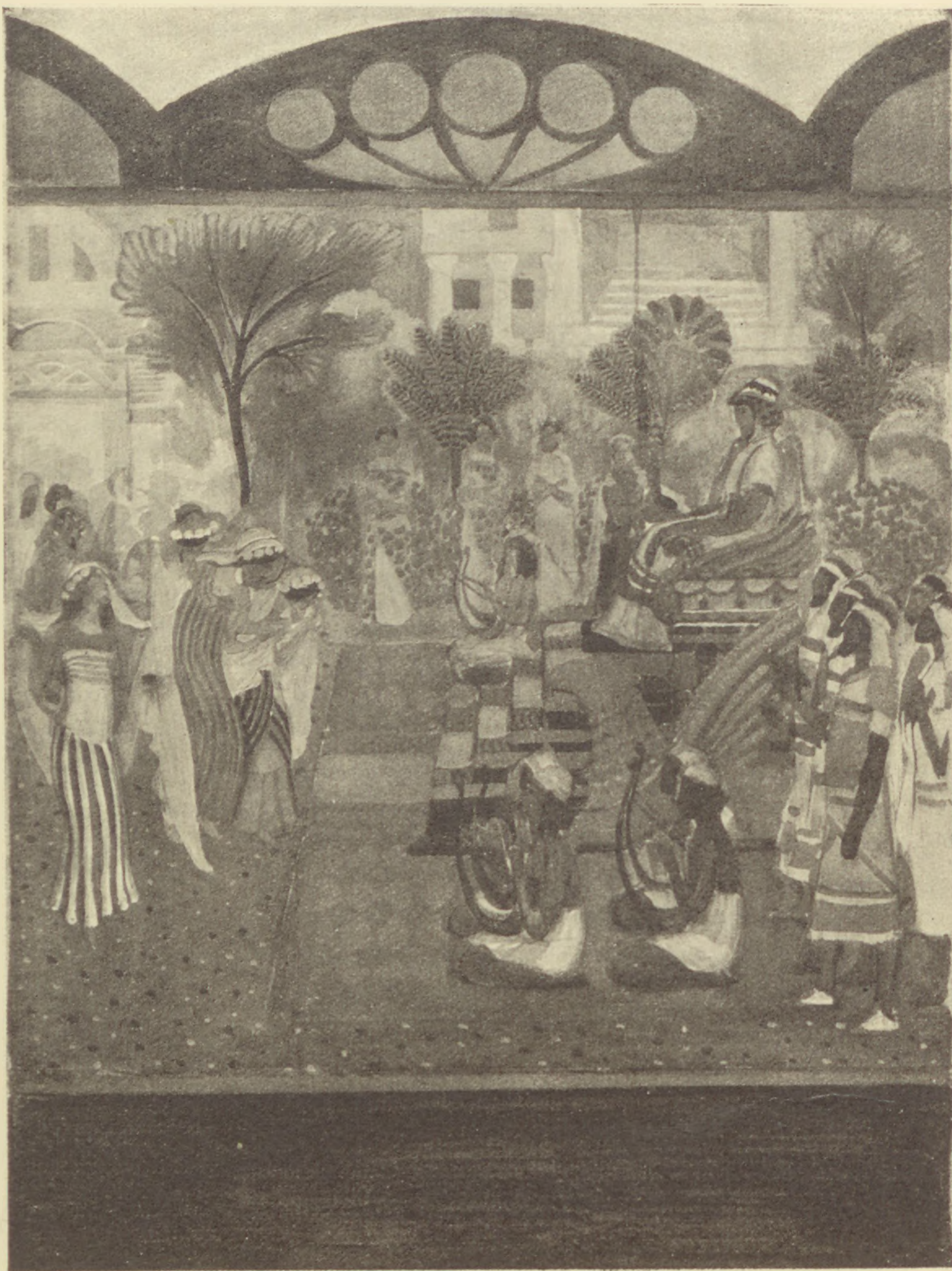
(A második jelenet színhelye: a királyi palota környéke; öreg sikomórafák, a kökerítésen egyiptomi futó rózsza, virágzó kaktuszok.)

SALAMON KIRÁLYFI:
Könnyed lépéssel és kecssteljesen
Ki jön felém, mint hajnali derű,
Ezüst mosollyal, tisztán, mint a nap?
Fordítsd el rólam mély, sötét szemed,
Mert tébolyító szíkrát rejtegetsz.
Szép vagy, mint Tírza, oly elragadó,
Mint az olajfák szent városa, szép.
Hatvan királynő, számos hajadon
Bírja királyi kegyem sugarát,
De egy van csak, kit lelkem is szeret,
Galamszemekkel téged, kedvesem.

SZULAMIT:
A mandulásba néztem egy napon:
A szöllővessző hogy virít e már?
Minő a völgy? Zöldül-e már a rét,
Bimbóznak-e a gránátalmafák?...
És nem tudom, a szívem elsodort,
Elvitt a házból, hol ápolt anyám,
Ahol becézett szomszéd, ismerős.
Én nem tudom, szívem feléd sodort.

SALAMON KIRÁLYFI:
Tested az élet dús halma, leány!
Csípődhöz nincs mű, mely méltó lehet.
Ajkad kehely: fűszerbor mámorával.
Rabul ejtettek fürtid egy királyt.
Szép vagy, mint Tírza, oly elragadó,
Mint az olajfák szent városa, szép.
Egy ifjú pálma büszke termeted
És ringó kebled két malagaszem.
Ha birhatnám én ezt a palmafát!
Oh, ha elérném méztelt ágait.
(Jobbjával átfogja Szulamit vállait.)

SZULAMIT (boldogan):
Tied vagyok hát s kedvesem enyém.
Együtt megyünk a ciprusok földjére.
Ott andalogj a kertek közt velem.
Megnézzük majd, a szőlő hajt-e már,
Bimbóznak-e a gránátalmafák.

Wilhelm Wachtel:

Szulamit boldogsága. (Dekoráció az Énekek Énekehez)

Oh, jöjj velem a ciprusok honába!
Szerelmem ott hadd ajdam át neked,
Ízleld meg ott az én gyümölcsöim.
Együtt van minden, ami jó, nemes.
Én kedvesem, pazarló nem vagyok...

Anyám emlőjén táplált csecsemőt
Jobban szeretni nem lehetne már.
Anyám házába viszlek, kedvesem;
Taníts meg ott, miként itassalak
Gránátalmaim mézes sörbetéből,
Fűszerboromnak édes mámorából.
S fejem alatt érzem majd balkezed,
Jobbod pedig a testem fogja át...
Tudjátok meg Szentváros lányai,
Hogy megtaláltam, kit lelkem szeret.

Miként királyi gyűrűd' viseled,
Ugy illessz engem hű szívedre is.
Szerelmi lángban fornak egybe majd,
Mit el nem olthat vízár és vihar,
Mert izzó az, örök isteni láng,
Izzóbb s erősebb, mint minden halál.

PATAI JÓZSEF: JEROMOS'

— ELBESZÉLÉS LENGYELORSZÁG FEL- OSZLATÁSA KORÁBÓL —

. . . Mesét-lehellő téli éjszakákon
És csöndes szombat, ünnep délutánján,
Folytak meséid bódítón mint mákony
S tarkán, izzón, mint hajnali szivárvány.
„Szent férfiakról, szent időkről — szóltál —
„Igaz mesék! el ne felejtse álm!” . . .
S fagyos viharban s meleg kandallóknál
Szóttam tovább a meséid, anyám!

I.

Radom melletti várkastély sohasem látott még olyanszomorú mulatságot, mint amilyen az 1772-iki majális volt. A Ponyatovszkyak ősi gyöngyének májusi ünnepségei évről évre olyan zenebonával folytak le, hogy a városka lakosai is már-már zúgolódní kezdtek a felvert éjszakák miatt. Volt más ok is, amiért ilyenkor panaszkodni szoktak, de mindenesetre csak otthon, családi körben, négy fal között, mert senkisémm szerette volna, hogy panasza a várúr füléig jusson, habár az utolsó időben úgy mondták, nem olyan szigorú már a kastély ura, mint azelőtt volt.

Az 1772-iki majális abban is különbözött az azelőtti mulatságoktól, hogy csak férfiak jelentek meg, míg máskor a nők voltak többségben. És minthogy nem készültek tánkra, zenészeket sem fogadtak és így az egész estélyen meglehetősen csend uralkodott. Az örök ifjú Branický is, aki duhajkodó mókáival meg szokta mindig nevetetni az egész társaságot, most nyugodtan figyelt az egymásután elhangzó pohárköszöntőkre és csak olykor kiáltott közbe néhány ellenmondó heves szót, aminek a nyomában aztán szenvedélyes vita támadt.

A Ponyatovszkyak évvázados nehéz ezüst-edényeiben feltalált finom ételek is ezuttal nem nagyon szaporán fogytak. Az ételt körülhordó inas szinte türelmetlenül várta már, hogy valamelyik tál kiürüljön, aztán gyors léptekkel, de méltóság-teljesen kisietett a konyhába és fontoskodó arccal fülébe sugta a szakácsnak:

— Konfederáció!

A szakács elsápadt és amikor a szobalány bejött a konyhába, hogy új porció után nézzen, sietett átadni neki a titkot és halkán a fülébe sugta:

¹ Az elmúlt ünnepek közt érkezett meglepetésemre szülőfalumból ennek a történeti elbeszélésnek a kézírata, amelyet körülbelül tíz évvel ezelőtt, otthon, édes anyámnak egy chászid-meséje nyomán írtam. Az elbeszélést akkor pályamunkának szántam az Imít-nek, aztán valahogy elkallódott a kézirat és azóta teljesen megfeledkeztem róla. Én most hogy véletlenül előkerült, a feloszló régi Lengyelországban, a zsidóság mai szenvedéseinek színhelyén lejátszódtó história szinte aktuálissá vált. P. I.

— Konfederáció!

A szobalány elhalványodott és kifutott a konyhából. Néhány perc múlva már tudta az egész cselédség, hogy a nagyteremben konfederációt csinálnak, amire aztán mindnyájan megrémülve gyűltek össze a konyhában, hogy újabb híreket hallhassanak. Valahányszor az inas kijött egy üres tállal a teremből, megrohanták mindnyájan:

— No mi lesz?

— Megölik a királyt?

— Jönnek a katonák?

— Ki lesz az új király?

— És nem fogják felrobbantani a kastélyt?

— És a mi urunk csinálja az összeesküvést?

A mindentudó inas azonban, aki sokat tanult az urak beszédeinek hallgatásából, megmagyarázta a lényeges különbséget az összeesküvés és konfederáció között.

— Az összeesküvést puskákkal csinálják, ezért fel is akaszthatják az embert, de konfederáció az csak konfederáció és az nincs is megtiltva.

Ebbe a magyarázatba bele is nyugodott a cselédség, csak a szakács aggódott tovább:

— Én csak azt mondom, az ilyenből mindig baj szokott lenni. Podoliában is azt mondták, hogy konfederáció, én akkor ott szolgáltam Krasinszky gróféknál és jöttek az orosz katonák és leöldösték mindnyájukat, még a cselédséget is, csak én menekedtem meg. Én csak azt mondom, nagy baj lesz ebből.

— Azok az oroszok ellen csinálták a konfederációt, nyugtatja meg az inas, a mi urunk pedig a király rokona és az oroszokkal tart.

Erre az újabb magyarázatra a szakács is megkönnyebbült és lecsillapodott lélekkel keverte tovább a habarékot a beadandó torta számára.

Bent a nagyteremben éppen a zsitomíri Radzivil tartotta a szót:

— Nem lehet biznunk senkiben, csak önmagunkban! A lengyel trónon piaszt ül, vér a mi vérünkben, de egy lépést se mer tenni az orosz cárnő nélkül, a cárnőről pedig sosem lehet tudni mit akar. Varsót negyvenezer katona tartja megszállva. Minek? A magyar határon az elzalogosított lengyel Szepességben ötvenezer osztrák katona táborozik, Danzig felől pedig harmincezer porosz fegyveres közeledik. Mit akarnak tőlünk? A porosz király és az osztrák trónörökös már másodszer találkoznak Neustadtban és a cárnő és a király között folytonosan úton vannak a futárok. Szét akarnak bennünket tépni ezek a farkasok, mi pedig veszünk a vallás miatt, ahelyett, hogy résen lennénk. Egyesülnünk kell mindnyájunknak, akik Polonia hű fiaai vagyunk!

— De mikor a katolikusok még a hivatalviselés jogától is megfosztották a más-vallásúakat! szolt közbe Podoszky.

— A krakkói püspök megint kapott levelet a pápától, hogy nem szabad a hitetlen görög vallásúaknak jogokat adni! egészítette ki egy másik.

— Ismételni akarják a thorni dísszidensmészársólásokat!

— A jezsuiták megint izgatnak ellenünk!

— Úgy kell velük bánni, mint Podoliában!

Mikor a közbekiáltások elhallgattak, Radzivil felemelte serlegét és befejezte mondanivalóját.

— Nem szabad türelmetlenkedni testvéreinkkel szemben. Iparkodjunk, hogy mindnyájan egyek legyünk, akár katolikusok, akár görögvallásúak, akár protestánsok, akár kálvinisták.

— Akár zsidók! vágott közbe kacagva a forró vérű Branický, aki már nem bírta magát tovább fékezni. És alig hangzott el a két szó, az egész terem hahotás kacajjal telt meg. Az izzó hangulat nevetésbe fulladt. És mintha a két szóban valami különös varázs rejlett volna, amely tetszése szerint át tudja változtatni az embereket, — a forradalmárokat legyőzte a mulatási ösztön, mámorosan kaptak poharaik után és pajkosan intettek a dévaj legény felé:

— Éljen Branický! Éljen!

— Igyunk az egészségére!

— Ráérünk holnap búsulni!

— Éljen Branický!

— És a zsidók!

Az utolsó közbeszólást újabb hahota követte.

Az öreg Lescinszky gróf, aki még sohasem beszélt valamiről, anélkül, hogy „néhaí királyi rokonát“ ne említette volna, sietett felhasználni az alkalmat:

— Ti nevettek, pedig hát szomorú dolgok ezek. Hej bizony mikor még az én vérem ült a lengyel trónon, másképen volt ám minden! Akkor nem volt különbség vallás és vallás között. Akkor még nem csúfolták azt, aki nem katolikus „dísszidens“-nek, most meg nemsokára majd zsidónak fogják csúfolni!

— Éljen Lescinszky! hangzott mindenfelől. Igyunk az üdvözült derék király egészségére!

A poharak gyors egymásutánban teltek meg és ürültek ki. A terem megtelt borgőzzel és dohányfüsttel. Branický felvetette mindkét lábát az asztalra, kezeit pedig összekulcsolta és hátradőlve kényelmes székén, rekedt hangon kiáltotta:

— Hej öregek, nagyszerűen tréfáltam meg ma az én árendás-zsidómat! Bejött a kastélyba, hogy kifizesse a nyári árendát, én meg bevezettem a fogadóterembe, átvettem tőle a pénzt, aztán megkínáltam sonkával meg borral. A zsidó rémüldözve húzódott hátra, én azonban reárváltam: „Ha gazdád kínál, hát egyél!“ A zsidó harapdálni kezdte a szakállát, én meg behívtam két erős bérest, az egyik megfogta a fejét, a másik meg beöntötte a szájába a bort és beletömött néhány darab sonkát is. A zsidó ordította, mint a sakál, nagyszerűen mulattunk rajta!

— Az én zsidóm még pompásabb volt! szakította félbe Podoszky. Ahelyett, hogy az árendát hozta volna, amire olyan nagy szükségem volt, jött

könyörögni, hogy a nagy hó miatt nem keresett semmit egész télen át és azért várjak még egy hónapig. „Jól van, várok“ mondtam neki, „de itt hagyod zálogba szakálladat és huncutkádat.“ Erre aztán behívtam a kocsist és levágta tövestül a zsidó szakállát és tincseit. De a szerencsétlen sikítani kezdett: „Hogyan menjek haza így megszegyenítve?“ Amire én azt feleltem: „Jól van, nem megy haza, itt leszel addig, amíg megdő a szakállad.“ Erre aztán szóltam a kocsisnak, hogy vitesse a zsidót a pincebörtönbe.

— De hiszen akkor megint nem fog keresni s megint nem tud majd fizetni! szolt szelíden Ponyatovszky, a radomí kastély ura.

— Mióta lettél te Jákob fiainak patronusa? vágta oda a zsitomíri nagyúr.

— Te is másképp prédikáltál az árendásodnak, amíg volt! egészítette ki Czartoriszky.

— Bezzeg könnyű neked beszélni, amikor úgy kerül a zsidó, mint a rossz pénzt!

— Na, Ponyatovszky, te szép üdvözülést szerezteél akkor a zsidáidnak, nem hiába nem kapsz azóta árendást!

Ezt az utóbbi megjegyzést megint a fékezhetetlen Branický tette, aki előbbi megszólalása óta ismét felhajtott néhány poharat és hangja most már egészen berekedt. Józan állapotban talán megkímélte volna a kastély urát ettől a visszamlékezéstől, mert hiszen maga is tudta, hogy Ponyatovszky éppen azóta egészen megváltozott és mindig szomorúság fogta el, ha erre az iszonyatos esetre gondolt, amelyet annyi jóssággal igyekezett jóvá tenni. Most is olyan pillantást vetett Branickýra, mint a megsebzett őz az üldözőjére. Szomorú szemében ott villogott a fájó kérdés:

— Mit akarsz tőlem? Nem tudod-e, hogy még vérzik a seb? . . .

Nem is szolt ezentúl egy szót sem, sötét melankólia ült az arcára. Hallgatagon nézett egyik vendégről a másikra. Látszott, hogy jobban szeretné, ha mindnyájan haza mennének már. Szeretne már egyedül lenni, egyedül a gondolataival. Vagy elbeszélgetni fogadott fiával, a kis Jeromos-sal, szomorú legényéletének egyetlen vigasztalójával.

II.

Mikor a hajnal pirkadt és vérvörös sugárözönt árasztott be a páratelt terembe, a vendégek még együtt ültek az asztal körül, de a legtöbben már csak szunnyadozva hallgatták a kitértóbbaknak duhajkodásait. Branický éppen meg akarta tréfálni egyik szendergő pajtását, már elő is készítette a füstölgő papírcsövet, de ekkor hirtelen egy idegen inas rohant be és líhegve jelentette, hogy Jedlinszkben fellázadtak a görög vallású parasztok és gyilkolják az urakat és a zsidókat.

A mámoros mulatozók rémülten ugrottak fel helyeikről.

— Katonákat kell kérni azonnal Potockytól!
— Potocky csak bezsebeli a pénzt a katonatartásért, de fegyveresei csak papíron vannak.

— Akkor menesszünk gyorsan futárt Varsóba, hogy küldjenek orosz katonákat!

A vendégek kirohantak a teremből, mindenki a kocsisa után kiáltott és néhány perc múlva a kastély ura magára maradt. Kiadta a parancsokat, elreteszeltette a vár kapuit, minden sarokba őrt állított, majd szétszotgatta a tartalékfegyvereket a cselédség között, azután betért a hálószobájába.

Mikor belépett, a felhomályban feléje csillogtak a címerrel díszített ágyból Jeromosnak ragyogó, fekete szemei, amelyeket a homlokán leomló sűrű fekete fürtök majdnem elfedtek.

— Nem alszol már fiam? kérdezte gyengéden, halkán az öreg úr.

— Nem is aludtam el, felelt Jeromos.

— Talán valami bajod van? kérdezte aggódva Ponyatovszky.

— Dehogy! csak nem tudtam elaludni, szolt a fiú.

— És min törted a fejcskédet?

— Mindenfélén, összevissza, ami csak eszembe jutott.

— No de mégis, valamire csak emlékezel!

— Bolondság!

— Na csak mondd el!

Jeromos felemelte szép göndör fejét és a karjára támaszkodva odahajolt nevelőapja felé.

— Tudod apus, tegnap, mielőtt a vendégek jöttek, a könyveidet néztük. Ott volt köztük egy kis vastag könyv, amelyiknek a hátán olyan furcsa aranyozott betűk voltak. Én kérdeztem tőled, hogy micsoda könyv az és te azt mondtad: zsidó imakönyv. Te akkor siettel és nem akartad megmutatni, de én nagyon kíváncsi voltam, mit imádkozhatnak a zsidók. Biztosan mást, mint mi a szép kápolnában.

— Ugyan fiam!

— Igen, tudod apus, mikor a lublini vásárkor erre mennek a zsidók az országúton és a béresfiúk utánuk szaladnak, csúfolják őket és köveket dobálnak rájuk, én mindig úgy sajnálom a szegényeket és most, hogy láttam egy zsidó imakönyvet, nagyon szerettem volna tudni, mit kérnek ezek a zsidók Istentől.

— De hiszen úgy sem tudod azt elolvasni és ha elolvasnád, sem értenéd!

— Dehogy nem! Látod apus, én azt hiszem, hogy megértettem. Tudod, úgy hívogattott az az imakönyv, hogy nem bírtam elaludni miatta, mindig reá gondoltam. Aztán meggyújtottam egy gyertyát és bementem a képterembe. Olyan különös volt. Már messziről megláttam a furcsa betűket a könyvszekrényben. Oda mentem, kivettem az imakönyvet és fellapoztam valahol a közepében. És a betűk olyanok voltak, mintha élnének. Mindegyikük úgy látszott, mintha élő zsidó volna. A képek a falakon köröskörül is olyanok voltak,

mintha élnének. Tudod azt hittem, hogy az ősök élve állanak a teremben felfegyverkezve és felpáncélozva, az élő betűk meg mélyen meghajolva állanak előttük, az egyik csak a fejét hajtja meg, a másik meggörbíti egész hátát, tudod, mint amikor a búzakereskedő zsidó beszélni szokott veled. És azt hiszem, megértettem a betűket, imájukban azt kéri Istentől, hogy egyenesítse ki őket, engedje, hogy egyenesen állhassanak.

— Ugyan, fiam, szakította félbe Ponyatovszky, aki alig tudott szóhoz jutni a meglepetéstől. Az öreg úr megszokta fogadott fiának koránérett beszédjét, megszokta, hogy Jeromos különös bő szavakban öntse ki előtte ábrándos lelkének rajongásait, álmait és gyakran gondolta, a fiúból pap lesz vagy költő. De most egészen más valami lepte meg.

Jeromos elmerengett egy kissé, aztán újra megszólalt.

— Mondd apuskám, kitől kaptad te azt a zsidó imakönyvet?

Ponyatovszky meghökkent. Erre a kérdésre nem volt elkészülve. És hirtelen nem is tudta, mit feleljen. Majd magához térve közelebb ment a fiúhoz és megsímogatta fekete fürtjeit.

— Az a könyv fiam, már nagyon régen van nálam.

— Mióta?

— Vagy tizenhárom esztendeje.

Jeromos szeretetteljesen nézett az öreg úrra.

— Mondd apus, sok zsidó van nálunk Lengyelországban?

— Nagyon sok.

— Mennyi lehet?

— Lehet vagy egy millió.

— És mindegyiket csúfolják?

Ponyatovszky, aki közben ledőlt a széles bárszony kerevetre, nem felelt az utóbbi kérdésre, Jeromos pedig folytatta:

— Tudod, apus, én úgy sajnálom őket. Egyszer, mikor ott voltunk Lubjenszky bácsinál, bejött hozzá egy zsidó, aki sok pénzt adott át neki és amikor kiment, a bácsi ráuszította a kutyákat és letépték a kaftánját és véresre harapták a lábait is. Én akkor úgy haragudtam a Lubjenszky bácsira.

Jeromos elhallgatott néhány pillanatra, aztán újra megszólalt:

— Mondd apus, az én édes apám, aki meghalt, bántotta-e a zsidókat?

Ponyatovszky elsápadt.

— Emlékszel apus, folytatta a fiú, egyszer régen mikor elpanaszoltam neked, hogy Vojtek az öreg béres, kis zsidónak csúfolt, mert homokot szórtam a szemébe, te azt mondtad, hogy Vojtek részeg, nem tudja, hogy mit beszél. Én akkor kértelek, hogy mondd el nekem boldogult édes apám és édes anyám történetét, te pedig azt mondtad, hogy majd ha nagy leszek, el fogsz beszélni mindent. Úgy-e, apus, most már elég nagy vagyok, hiszen már nemsokára tizenhárom éves leszek!

Jeromos feleletre várt és kihajolt az ágyból, de ekkor látta, hogy az öreg úr behunyt szemekkel fekszik a kereveten. Azt hitte, hogy elaludt és nem akarta tovább zavarni.

Ponyatovszky azonban behunyt szemekkel, de ébren álmodta vissza élete nagy bűnének történetét. Sötét jelenetek vonultak elébe és befátyolozták a lelkét és csak akkor aludt el, amikor felszigázott képzelete egészen kifáradt.

Jeromos ezután sem tudott elaludni. Agyában össze-vissza kovályogtak a gondolatok. Önkéntelenül felmerült lelkében a kérdés: nincs-e kapcsolat a két dolog között, hogy Vojtek az öreg béres egyszer kis zsidónak csúfolta, nevelőapja pedig nem akarja neki megmondani édes szülei történetét. Visszaemlékezett, hogy nevelő apja magához hívatta akkor az öreg bérest és féktelen haraggal kiáltott reá: „Hát te meg merted szegni az én legszigorúbb parancsomat!” Azután megparancsolta, hogy zárják el két napra a sötét pincébe s ne adjanak neki se enni, se inni, még kenyeret, még vizet sem. Miért volt a büntetés olyan szigorú? Hát olyan nagy szégyen az zsidónak lenni? Hiszen mikor a gyerekek megszokták dobálni a lublini vásárra menő zsidókat, maga is elgondolta mindig, hogy szeretne zsidó lenni és akkor megmutatná ezeknek a fiúknak, hogyan kell bánni átutazó idegennel! És eszébe jutott, hogy valahányszor valamelyik vendég beszélni kezdett előtte a zsidókról, nevelő apja leintette és másra terelte a beszélgetést. Miért nem szabad előtte zsidókról beszélni? És az a zsidó imakönyv sem hagyta nyugodni. Hogyan került az nevelőapjához? És miért nem felelt erre a kérdésre az öreg úr?

Wilhelm Wachtel:

Szédertál-tervezet

És ebben a pillanatban úgy érezte, hogy Ponyatovszky egészen idegen neki. Egy jó szívű öreg úr, aki házába fogadta, mert apa és anya nélkül maradt, de a vére, a szíve, a lelke nem az övé. Hiszen valahányszor a képterembe lépett, mindig olyan idegennek érezte magát azok között a fegyveres és páncélos alakok között, csak most szeretne mindig abban a teremben lenni, amióta azt a zsidó imakönyvet látta meg benne...

Hirtelen felugrott az ágyból. Egy gondolat villant meg a fejében. Elővette ruháját és csendesen felöltözködött; vigyázott, hogy fel ne költse nevelőapját. Aztán lábujjhegyen lassan kisurrant a hálószobából...

III.

A kastély cselédsége még aludt. Jeromos kinyitotta halkán az ajtót és kiment az udvarra. A kapu már nyitva volt. A béresek már kivonultak a szántóföldekre.

Jeromos körülnézett, aztán besurrant hátul a zöldséges kertbe és innen a gyümölcsösbe, amelynek alacsony kerítésén könnyen át lehetett mászni, ez volt a legrövidebb út ki a mezőre.

Künn a határban messziről feléje csillogott a mély barázdák közül a napsugarakat visszaverő fényes ekevas. Jeromos egyenesen arra tartott. Lába sokszor be-besüppedt a puha göröngyök között és az úton többször meg kellett állania, hogy kipihenje magát.

Végre közel ért a szántó béreshez és még néhány lépésnyiről oda-köszönt:

— Isten áldja meg a korai munkát, Vojtek!

Az öreg béres megállt, hátra nézett és gyorsan leemelte a kalapját.

— Jó reggelt fiatal úr! Hát ilyen korán kell felkelni?

— Hiszen te is fenn vagy már, pedig már öreg vagy.

— Hej én, sóhajtott az öreg béres, én csak cseléd vagyok, nekem muszáj, a fiatal úr meg úr és addig aludhat, ameddig akar.

— Hát én úr vagyok? Hiszen egyszer azt mondtad nekem, hogy kis zsidó vagyok!

Vojtek lesütötte szemeit és pirulva mondotta:

— A fiatal úr olyan haragtartó, pedig már megbocsájthatta volna egy öreg cseléd elszólását. Nagyon mérges voltam és nem is tudtam, mit beszélek.

Jeromos szánakozva nézett a jó öreg béres szemébe.

— És mondd Vojtek, te haragszol-e még reám, mert apám megbüntetett miattam?

Az öreg béres szégyenkezve felelt:

— Hát bizony akkor nagyon rosszul esett, mert még sohasem kaptam azelőtt büntetést, de a méltóságos gróf úr igazságos volt és én már régóta elfelejtettem ezt a kicsiséget.

— És miért mondtál engem éppen zsidónak?

Vojtek elgondolkodott. Erre a kérdésre nem lehet felelni. . . Végre, hogy mégis mondjon valamit, hebegni kezdett:

— Hogy miért? Hát csak úgy mondtam!

— No de miért nem csúfoltál valami másnak? kérdezte újra Jeromos türelmetlenül.

Vojtek nem felelt semmit. A fiú pedig könnyö-rögni kezdett:

— Látod, Vojtek, én azóta mindig sajnálom, hogy miattam kaptál büntetést és úgy szerettem volna tőled bocsánatot kérni. Látod, én mondtam mindig a cselédeknek, hogy vigyenek minden süteményből a te unokádnak is, én szoltam mindig apusnak, hogy rossz cipőimet és ruháimat küldje mindig Gregornak. . .

— A fiatal úrnak nagyon jó szíve van, szakította félbe a meghatott öreg béres, látszik, hogy nem nagy úrnak a fia.

— Épp azt akarom megtudni tőled, Vojtek, hogy mi volt az én édes apám. Te vagy itt a béresek közt a legöregebb és a legjobb, tudom, hogy te tudsz mindent és én esküszöm neked Istenre és minden szentekre, hogy nem fogom megmondani senkinek, hogy te beszéltél valamit nekem.

Az öreg béresnek két könnycsepp pergett le barázdás, barna arcára.

— Esküdjön meg fiatal úr mégegyszer, hogy nem fog elárulni senkinek. Látja fiatal úr, én már nem fogok sokáig élni, de nem szeretnék a börtönben meghalni, inkább szántok-velek kint a szabadban és dolgozom holtom napjáig. És ha a méltóságos úr megtudja, hogy én szoltam valamit a fiatal úrnak, nem tudom mi lesz velem.

— Esküszöm, hogy sohasem fogja megtudni, ismételte szenvedélyesen Jeromos.

Vojtek szétsímitotta sűrű deres bajuszát és az ekeszarvára támaszkodva mondotta:

— Hát bizony a fiatal úr apja zsidó volt.

Jeromos szédülni kezdett, de hamarosan összeszedte magát, hogy a többit is hallhassa. Az öreg béres pedig sajnálkozó hangon folytatta:

— Árendás volt itt a méltóságos gróf úrnál.

— És mikor halt meg?

— Hej annak bizony hosszú sora van. De elmondom, ha már belekezdtem. Vagy tizenkét esztendő előtt, éppen krumplikapálás ideje volt, amikor egy napon errefelé vonultak a kozákok és öldösték a zsidókat. A fiatal úr apja éppen vásáron volt akkor és mikor hazajött, vérben találta az asszonyt és a két kis gyereket, a ház meg egészen ki volt rabolva.

Jeromos szemei megteltek könnyekkel. Az öreg béres folytatta:

— A gyerekek meghaltak, de az asszony, a fiatal úr édes anyja felépült, sebei begyógyultak és nemsokára már dolgozni is tudott. De akkor eljött az őszi árenda-fizetés ideje és a fiatal úr édes apja, meg az édes anyja elmentek a méltóságos úrhoz kérni, hogy nézze a szerencsétlenség-

üket, kirabolták, nem maradt semmijük, hadd fizethessék az árendát majd tavasszal. A méltóságos úr, aki nagyon jámbor, istenfélő ember volt akkor is és nagyon szeretett volna minden zsidóból görögkatolikus csinálni, azt mondotta, hogy jól van, el is engedi az egész évi árendát, de csak úgy, ha kikeresztelkednek. De a zsidók, akarom mondani a fiatal úr édes szülei azt felelték, hogy inkább meghalnak, de ők a zsidó vallást el nem hagyják. „Hát akkor meghaltok,“ mondotta a méltóságos úr és megparancsolta, hogy vigyék mind a kettőt a pincebörtönbe. Akkor éjjel éppen én voltam a kastélyőr, sétáltam föl és alá a kastély körül és egész éjjel hallatszott a pincéből egy asszony nyögése és egy ember imádkozása, olyan szomorú volt az imádság, mint a plébános úré temetéskor. Sose volt még olyan borzalmas örségem, mint akkor, pedig elég sokszor strázsáltam a kastély körül és katonakoromban jó kemény legény voltam én. Hajnal felé egyszerre elhalt a nyögés és helyette néhány pillanat múlva erős gereksírás hallatszott. Én mindjárt gondoltam, hogy mi lehet. . . Reggel azután csakugyan beszéltek, hogy a pincében fiúszületett, az asszony pedig meghalt.

Jeromos zokogni kezdett. Az öreg béres részvételen nézett reá, már sajnálta, hogy ilyen szomorúságot okozott a jószívű fiatal úrnak.

— És hová temették édes anyámat? kérdezte Jeromos.

— Bizony azt én nem tudom biztosan. A lublini zsidók hallottak a dolgról, aztán eljöttek, kifizették a méltóságos úrnak az árendát és elvitték a halottat Lublínba. Biztosan ott temették el.

— Akkor édes apám is kiszabadult, ha kifizették az árendát.

Wilhelm Wachtel:

Selyemapplikáció-tervezet

A méltóságos úr őt továbbra is becsukva tartotta és megmondotta neki, hogy csak úgy ereszti ki, ha kikeresztelkedik, különben a börtönben marad, amíg meg nem hal.

— Aztán mi történt? türelmetlenkedett Jeromos.

Vojtek pedig kényelmes lassúsággal folytatta:

— Mikor a gyerek, hát a fiatal úr, négy hetes lett, eljött a radomi plébános és itt a szép kápolnában megkeresztelték, aztán a méltóságos úr felhozatta a zsidót, akarom mondani a fiatal úr édes apját a pincéből és megint kérte, hogy keresztelkedjen ki. Aztán megmondotta neki, hogy a kis fiát megkereszteltette és maga fogja felnevelni. Mikor a fiatal úr édes apja ezt meghallotta, összeesett ott a méltóságos úr előtt, vagy egy óráig feküdt elájulva, én is ott voltam, éppen vasárnap délután volt, locsoltam hideg vízzel, aztán magához tért, tépte a ruháját, port hányt a fejére és sokáig hangosan sírt és fuldokolva mondotta: „Egyetlen fiam is meghalt!”

Jeromosból kitért a zokogás.

— Másnap reggel, folytatta az öreg béres, már meghalva találták a pincében. Úgyis betegnek látszott, de talán megölte a fájdalom. De mikor a méltóságos úrnak megmondották, hogy meghalt, hirtelen, mintha gutaütés érte volna, olyan sápadt lett, mint a frissen meszelt fal. Ügylátszik félt az Isten büntetésétől. Egész nap nem lehetett vele beszélni. Úgy járt-kelt kidülledt szemekkel némán, mogorván, mintha meghibbant volna a lelke. Másnap reggel aztán megparancsolta az egyik igaznak, hogy fogjon be és vigye el a halottat Lublinba, a zsidó paphoz, hogy temessék a felesége mellé.

Jeromos megtörölte szemeit és készült visszamenni a kastélyba, de Vojtek még tartóztatta.

— Esküdjön meg a fiatal úr mégegyszer, hogy nem fogja megmondani senkinek.

Jeromos hallgatott. Annyi gondolat és érzés rajzott kábult fejében, hogy nem is hallotta a béres utolsó szavait. Vojtek pedig újra megszólalt:

— A méltóságos gróf úr azóta egészen megváltozott, nem büntette a cselédekét olyan szigorúan, mint azelőtt, a fiatal úrhoz meg olyan jó, mintha tulajdon fia volna, de ha megtudná, hogy én elmondottam valamit, amit annyiszor megtiltott, talán fel is akasztatna.

— Ne félj, Vojtek, nyugtatta meg Jeromos, sohasem fogja megtudni, esküszöm neked. Te nagyon jó öreg vagy, miattam nem fogsz többet büntetést kapni. Isten áldjon meg Vojtek, talán kijövök hozzád holnap is. Isten áldjon meg.

Az öreg béres meghatottan nézett a jószívű fiatal úr után, aki nemsokára eltűnt a kertí fák között.

IV.

Mikor Jeromos a kastélyba ért, már dél felé haladt az idő, de Ponyatovszky, aki egész éjjel virrasztott, még mélyen aludt.

Jeromos egyenesen a képterembe ment. Mikor belépett, valami kimondhatatlan borzalom fogta el a szívét. Könnyes szeme sötéten meredt reá a néma képekre, mintha pörbe akart volna szállani velük:

— Miért öltetek meg az én atyáimat? Ott benn a harmadik teremben alszik az, aki édes anyámat és édes apámat ölte meg, ti pedig a többit. . .

És úgy érezte, hogy lelke tele van gyűlölettel Ponyatovszky iránt.

— Ő azt hiszi, jót tesz velem, úrnak nevel, mintha a fia volnék, édes anyám meg inkább meghalt és nem hagyta el zsidó hitét, talán az utolsó leheleténél is arra gondolt, hogy bárcsak gyermeke is olyan rendületlen lelkű volna, amikor felnő. . . Édes atyám összeesett, amikor meghallotta, hogy megkeresztelték, megölte a fájdalom és most talán nyugtalanul bolyong a lelke szerteszét, mert a fiából úr lesz, . . . úr lesz és viselni fogja szülei gyilkosának nevét. . .

Szédülve ment a könyvesszekrényhez, kivette az imakönyvet és kinyitotta. És ekkor hirtelen mély áhítat ömlött el rajta, mint olykor bent a félhomályos kápolnában. . . Letérdelt és úgy érezte mintha imádkozna ájtatosan, lelke legmélyesebb mélyéből. Úgy érezte, mintha imádkozna azon a nyelven, amelyen édes atyja és édes anyja imádkoztak haldoklásuk órájában. . .

A harmadik teremből zöreje hallatszott át és Jeromos felocsudott merengéséből. Felemelkedett és figyelt a neszre. Bizonyára most kel fel az öreg úr.

A fiú szívében megmozdult valami. Szeretett volna berohanni nevelőapjához, hogy megcsokolja a kezét, mint mindig reggel, amikor felkel. Egy pillanatra megtelt a szíve szeretettel Ponyatovszky iránt, aki olyan jó hozzá, aki úgy szereti őt. . . Azután az imakönyvre nézett és ismét úgy érezte, mintha idegen volna itt. Neki ott kellene lennie azok között, akik ilyen imakönyvekből imádkoznak. . .

És a lelke elkalandozott egy távoli temetőbe, ahol egymásmellett két szomorú sírhant áll, virágtalanul. . . és várnak reá. . .

Újra belepillantott az imakönyvbe és lapozgatta, lapozgatta.

Mikor az első lap üres oldalához ért, hirtelen megállt.

Valami írást vett észre rajta. Csupa kusza, ingadozó betű, reszkető kéz röhötte a papírra és olyan piros-barna, mintha vérrel volna írva. . .

Egy gondolat cikázott át a lelkén. Ezeket a betűket talán édes apja írta oda a sötét pincebörtönben.

És valami kimondhatatlan vágy fogta el, bár csak el tudná olvasni ezt az írást. Talán atyjának utolsó akaratát tartalmazza és akkor mindent megtenne, hogy teljesíthesse. . .

Lehajtotta a fejét és odaszorította ajkait a rejtelmes betűkhöz.

A harmadik szobában kinyílt az ajtó. Jeromos gyorsan visszatette az ímakönyvet a szekrénybe és hirtelen megfogamzott benne az elhatározás, hogy nem fog szólni Ponyatovszkynak semmit. Úgy tesz majd, mintha nem tudna semmiről. De csakhamar észrevette, hogy milyen nehéz eltitkolni azt, amivel a szíve tele van.

Elébe sietett nevelőapjának, de nem bírta többé apának szólítani. Oda ment hozzá és némán megcsókolta a kezét.

Ponyatovszky lehajolt és megcsókolta a fiú göndör fejét.

— No, fiam, máma te voltál a frissebb. Hol jártál reggel óta?

— Kint voltam a mezőn.

— Hát jól megy-e a szántás?

Erre a kérdésre persze nem várt az öreg úr feleletet és mindjárt folytatta is:

— Ima után én is kimegyek. Most gyerünk, fiam, a kápolnába.

Künn az udvaron Ponyatovszky ránézett fogadott fiára és gyengéden szólt:

— Olyan sápadt vagy fiam, Látszik, hogy nem aludtál az éjjel.

Jeromos hallgatagon ment nevelőatyja mellett.

Az urasági lakosztállyal szemben, az udvar keleti oldalán állott a karcsú, mór stílusú kápolna. Festett ablaküvegein keresztül misztikusan szűrődtek be a napsugarak, elbágyasztva a felülről lelógó örök-mécses halvány fényét is. A fehér eres fekete márványfalak tele voltak aggatva kék és bíborszínű zászlókkal, amelyekre a Ponyatovszkyak nőtagjai sajátkezűleg himezték a családi címet és az újtestamentomi verseket. Az oltár fölött egy koronás zászló függött, Lengyelország királyasszonyának ajándéka, bizonyosságul, hogy a királyi korona nem idegenítette el őt a családjától. . .

A kápolna sokszínű, titokzatos félhomálya körülölelte mindkettőjük lelkét. Ponyatovszky leterdelt az oltár előtt, összekulcsolta kezeit és imádkozott. Jeromos melléje térdelt, de úgy érezte, mintha ő más Istenhez imádkozna, azoknak a meghajlitott, meggörbitett betűknek Istenéhez. . .

V.

Egész nyáron át orosz és német katonák cirkáltak a vidéken, ránehezelve a városok és falvak lakosságára, de különösen a zsidókra és a parasztokra, akik nem győzték őket ingyen-étellel és itallal. Az idegen csapatok úgy jártak kelték az országban, mintha meghódított tartomány volna. Repnin herceg és Soltikow gróf seregei mindenütt megjelentek, ahol „rendcsinálás“ címén valami rabolni való akadt, de alig ütötték fel sátraikat, már szomszédságukban termettek a porosz katonák, vigyázva, hogy ne jusson túl sok a muszkának és így együtt két bőrt nyúztak le egy bárányról. A lakosság némán túrt és elrettentő példaképen mesélték egymásnak, hogy a lázadó Ukrajnából hétezer hajadont hurcoltak el az orosz

katonák, a porosz király meg az alatt az ürügy alatt, hogy a szomszédságban ragály dühöng, amely az ő tartományát is fenyegeti, katonai zárvonat húzott a pestis elé, de úgy, hogy a ragályos területből is elkerített és örökre elcsent egy jó nagy darabot.

A forgalom megakadt, a vásárok szüneteltek. A radomi kastélyból csak fegyveres csapatokat lehetett látni a lublini úton.

Jeromos gyakran kilovagolt az országútra, egészen mélyen be az erdőbe és leste, nem jön-e arra valamely zsidó. De hiába várt. A zsidóknak otthon kellett maradniok, hogy megvédjék a házaikat. . .

Asztagolás ideje volt. Jeromos korán reggel künn lovagolt az erdőben, az út mentén.

Egészen gondolataiba volt merülve, mikor messziről kocsizaj hallatszott.

Arrafelé irányította tekintetét és észrevette, hogy a kocsin egy hosszúszakállas, zsidóviseletű ember ül.

Jeromos megfordította a lovát és várt, míg a kocsí feléje közeledett. Mikor már elég közel volt hozzá, oda kiáltott:

— Bácsi, álljon meg egy kicsit!

A kocsis parancsnak vette a szép ruhás urfi szavait, gyorsan megállította a lovakat és megemelte alázatosan a kalapját.

A kocsiban egy zsupp szalmán egy görnyedt-hátú ősz zsidó ült. Sápadt arcán látszott, hogy kissé fél ettől az uti kalandtól. Jeromos odahajolt hozzá és megszólította nyájasan:

— Honnan jön bácsika?

— Jedlinszkből.

— És hová utazik?

— Lublinba.

— Talán vásárra megy a bácsi?

Az öreg látva, milyen barátságos és szelíd arcú az úrfi, ő is bátrabb és bizalmasabb lett.

— Hej bizony most már régen nem volt vásár nálunk! Nincs mit eladni és nincs, aki vásárolna. A katonák elvisznek mindent, de persze nem pénzért. Ki tudja, mikor lesz erre megint rendes világ?

— És minek megy akkor a bácsi Lublinba?

— A caddíkhöz megyek, szép úrfi, a mi szent nagy papunkhoz megyek az ünnepekre.

— Micsoda ünnepekre?

— Hát hiszen most sok nagy ünnep lesz egymásután.

— Mondja el, bácsikám! kérlelte Jeromos.

Az öreg egészen belemelegedett és már úgy érezte magát, mintha otthon magyarázná el a zsidó ünnepeket kis unokájának.

— Hát fiam, ma este kezdődik az Újév. Ez két napig tart. Ekkor megfújják a templomokban a harsonákat, mint a táborban, amikor a hadvezér jelt ad a katonáknak, hogy résen legyenek. És ekkor az égből is megharsan a nagy kürt és az emberek elvonulnak Isten ítélő széke előtt, mint a báránypók a pásztor előtt és Isten megjelöli,

öröm ünnepén született harmadik fiam a börtön sötétségében. . .

— A Sátrak ünnepén, ismételte halkán Jeromos.

És megfogadta, hogy amire ez az idő elérkezik, ő sem fog többé palotában lakni, hanem ott lesz a Sátrak ünneplői között. . .

VII.

— „. . . Hiszen magad is gondolhatod, hogy a cárnő, a szemérmes Kata, aki eddig sem ölelkezett sokat velünk (tisztelet a kivételnek), most hogy a mi hozományunkkal a porosz és osztrák pajtásaival kötött házasságot, nem lesz túlságosan gyengéd irántunk. Te is tudod, hogy szegény Lubienszky öcsénket jobblétre szenderítették, Podoszkyt Szibériába küldték, hogy lehűtsék forradalmi hevét, a nyúllábú Radzivil meg jónak látta elillanni, még mielőtt a kopók jönnek. Én sem szeretnék találkozni velük és azért elhatároztam, hogy még ma este jobb útra térek és nagyon szeretném, ha a hóhérmentes Párisban együtt mulathatnánk. Elvégre te sem tudhatod, mikor jön el a te napod és ilyenkor jobb a nagyokat követni, akik jó példával indultak előttünk, részint Franciaországba, részint a pogány törökök közé. A parasztság sem olyan jámbor most, mint egyébként volt és sohasem lehet tudni, mikor kezdenek kaszáikkal nemesebb kalászkokat aratni. . .

Wilhelm Wachtel:

Himzési minta

különösen ma, mikor tudják, hogy az idegen katonák is inkább vadásznak tigrisekre, mint patkányokra. . . Szóval, tanácsolom, hogy még ma este kocsikázzál ki te is ebből a szerencsétlen országból, mert én mulatni akarok a jókedvű franciák között és nem síratni legjobb barátomat.

Írtam nagy szomorúságomban Anno Domini 1772. mensis Septembris 20. dies.

Nicolaus Braniczky.

N. B. Én már küldtem előre lovakat Jedlinszkbe. 9 órakor nálad leszek, légy addig készen, hogy együtt menekülhessünk.“

Négyszer olvasta el Ponyatovszky az este felé gyorsfutárral érkezett levelet és minden olvasás után izgatottan járt néhány percig fel és alá a tágas ebédlöben és gondolkozott.

— Braniczkynek igaza lehet. A vidéken most is katonák cirkálnak és minden pillanatban megérkezhetik az elfogatási parancs, akár csak Radzivil, vagy Podoszky ellen, akik épp oly ártatlanok voltak, mint én. És elvégre én sem hallgattam mindig. Azonkívül a béresek szemében is mintha valami gonosz tűz lobogna egy idő óta. . . Braniczkynek igaza van.

Behívatta magához a kocsist.

— Egy óra múlva állj készen a kapu előtt, kikocsikázunk a határba.

Ebben a pillanatban belépett Jeromos.

Ponyatovszky aggódva nézett rá.

— Tudod te fiam, mi az megszökni a saját házunkból?

Jeromos meghökkent. Azt hitte, hogy minden kitudódott és most az ő tervére céloz nevelőapja. De az öreg úr hamar megnyugtatta:

— Egy óra múlva itt fog állani a kocsi, amely más országba vissz bennünket, mert itt senkinek sem biztos az élete. Csak a legszükségesebbet és a legértékesebbet visszük magunkkal. Ha én már nem leszek, te talán majd visszatérhetsz ide erre a birtokra és elhozod majd a poromat és eltemeted a kápolna kriptájába, ahol őseim nyugosznak.

Jeromos nem bírt szólni a meghatottságtól. Egy pillanatra megingott benne minden, amit épített és úgy érezte, hogy szinte szeretné, ha nem tudna származásáról semmit, ha most is épp oly bizalommal és odaadással csünghetne nevelőapján, mint azelőtt és elkísérhetné az idegenbe, a bajba, a veszedelembé. . .

De ekkor úgy rémlett neki, mintha tompa lépteket hallana a háta mögött, valaki feléje közeledik és mint szomorú gyászharang kongatja a fülébe:

— „Az Úr adta, az Úr elvette, legyen az Úr neve áldott“.

Megdöbbenve nézett hátra. Nem látott senkit.

És ekkor eszébe jutott, hogy itt a menekülés utolsó órája. . .

Fájdalmasan nézett Ponyatovszkyra, aki elmerülve rendezgetett egy rakás irat közt az asztalon.

— Eredj, fiam, szólalt meg az öreg úr, szedj össze néhány apróságot, amit legjobban szeretnél elvinni és rakd a kis táskámba. Sokat nem vihetünk magunkkal. Én majd rendezem addig a magam dolgait. Néhány levelet is kell még írnom.

Jeromos oda lépett nevelőapjához, megragadta a kezét és megcsókolta és forró könnyek hullottak Ponyatovszky reszkető kezére. . .

Azután indult kifelé, Az ajtónál megállt és még néhány percig nézte, nézte nevelőapját, akit most lát utoljára.

Némán búcsút intett az öreg úrnak, aztán megfordult és halkán, szomorúan indult kifelé. . .

VIII.

Szép, holdvilágos szeptemberi éj volt. A sárguló lombokon keresztül kísértetiesen, fantasztikus árnyékokat rajzolva hullottak alá az ezüst sugarak a széltől felkavart zizegő avarra.

Jeromos egyedül ment a sűrű erdőben.

Az éj titokzatossága reáborult a lelkére, a körül folyó nehéz illat elkábította, nem gondolt semmire, csak ment, ment.

A fákról lehulló levelek az arcába csaptak, az észak felől jövő hűvös szél olykor átborzongott a testén, de ő nem érzett semmit, csak ment, ment.

Hirtelen nagy fehérség tünt elébe. Felriadt s ekkor észrevette, hogy kiért az országútra. Egy darabig azon ment előre, de egyszerre csak erős léptek zaja és fegyverek csörgése hallatszott.

Megijedt. Gyorsan befutott az erdő sűrűjébe és lefeküdt a bokrok közé, a puha avarra.

Néhány perc múlva látta, hogy az országúton katonák közelednek, de a félhomályban nem ismerhette meg, hogy orosz vagy német csapat-e.

Fájdalmas gondolat cikázott át benne:

— Ezek a katonák talán nevelőapám elfogátása végett mennek Radom felé.

— Szerencse, hogy az öreg úr most már valahol Jedlinszk mellett lehet, nyugtatta meg önmagát.

— De hátha otthon maradt, engem keresni? — kérdezte újra magától.

— Braniczky bizonyára sürgette az indulást és biztatta, hogy engem otthon is hagyhat, mert úgy sem fognak engem bántani.

— Különösen mikor úgy sem vagyok az ő tulajdon fia! — erősítette meg magában saját önmegnyugtatóját.

A katonák elvonultak, nagy porfelhőt hagyva maguk után és Jeromos felkelt és futólépésben ment, ment tovább.

Az égről letűnt a hold. Sűrű sötétség lepte el a tájat, csak a csillagok intettek ragyogó szemekkel Jeromos felé, aki egy pillanatra úgy képzelte, mintha a magasságból, az ég tisztaságából vértanuságban megdicsőült szülei tekintenének le reá, biztatva és buzdítva:

— Ha sötétségben is, ha szenvedés között is, ha árkon-bokron keresztül is, csak menj, menj,

Wilhelm Wachtel:

Egy zsidó nő

a mi világoosságunk felé, a mi igazságunk felé, a mi boldogságunk felé. . .

És valami csodás ünnepi hangulat ereszkedett le a lelkére. Hősnek érezte magát, aki elhagyta a kényelmes, fényűző, gondtalan életet s megküzdenni, harcolni a kunyhók, a sátrak közé. . .

És érezte, hogy dagad a keble, hogy feszülnek az izmai és szinte büszkén, felemelt fővel ment, ment gyorsan tovább az éjben. . .

A gyors gyaloglástól azonban hamar elfáradt. Leült egy bokor mögé pihenni. De csak néhány percig maradt ülve. Sietett, hogy másnap estig, még mielőtt a legnagyobb zsidó ünnep, a szent böjtnap beköszönt, Lublínba érkezhessen.

És amint fáradtan és kimerülten tovább indult, eszébe jutott egy legenda, amit egyszer a plébános mesélt neki a bolygó zsidóról, aki alélten, étlen, szomjan bolyong a viharos, sötét éjszakában. . .

IX.

— Merre van itt, kérem, a zsidó templom?

A gyors útjában megállított feketeszakállas, szigorú-szemű ember csodálkozva nézett végig a sápadtarcú, úriruhás fiún, aztán szelíden felelt:

— A negyedik utcában jobbra.

Jeromos köszönt és tovább sietett. Lába már alig bírta az utat, a térde már szinte roskadozott.

Néhány perc múlva megpillantotta a magas épületet és homlokán a lenyugvó nap utolsó sugaraiban fénylő aranyozott betűket, amelyek egészen olyanok voltak, mint a kabátja alatt rejtett imakönyv betűi. . .

A templom ajtaja félig nyitva volt.

Jeromos kivette a kabátja alól az imakönyvet és bement.

A templomban még nem volt senki. A fehér falak tele voltak aggatva fehér égő gyertyákkal, a padokat és állványokat himzett fehér takarók borították, a közepen a fehér terítővel fedett széles emelvény mögött és fent az oroszlánokkal és koronával ékesített fehér függöny mellett nyolcnyolc fehér nagy gyertya lobogott. Az egész templom tele volt fehérséggel, lángokkal és tiszta szent áhitattal . . .

Jeromosnak hevesen dobogott a szíve.

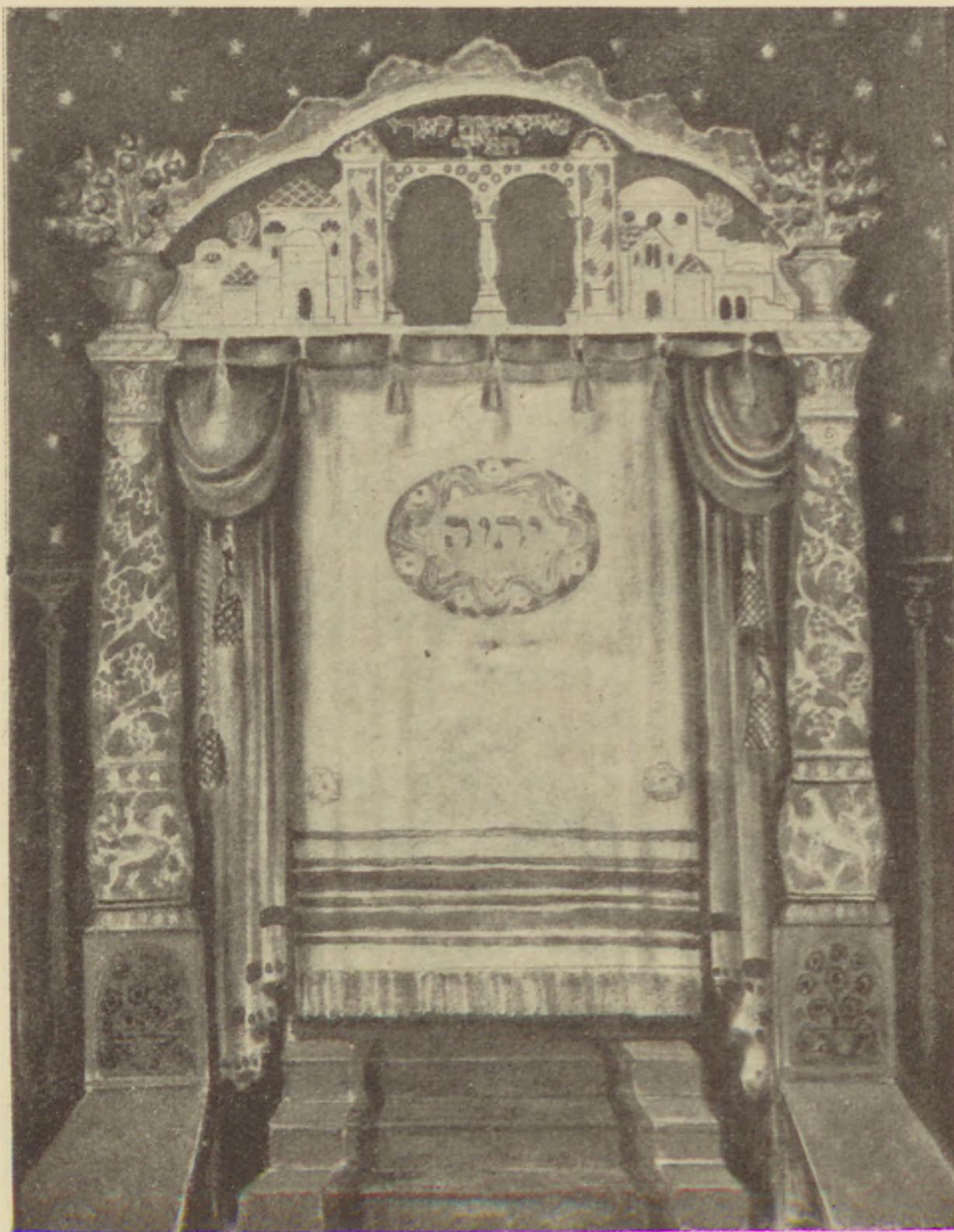
Ugy érezte, hogy roskadó lábai elhozták a vágyva vágyott célhoz és lelke megtelt hálával és végtelen szeretettel azok iránt, kik ebben a templomban imádkoznak . . .

Aléltan ment fel a fehér függöny elé, reszkető kezével kinyitotta az imakönyvet.

Néhány pillanatig nézte, nézte az ismeretlen betűket, nézte epedő áhitattal és sóvárgó vágyakozással. Égette, marta a fájdalom, hogy nem tud imádkozni belőle . . . Aztán hirtelen megragadta lázasan az imakönyvet és mindkét karjával magasra emelve, zokogva felnyujtotta az ég felé:

— Isten, te Mindenttudó! te tudod, mi van itt írva, fogadd tőlem ezeket az imákat mind . . .

Es megtörve az izgalomtól és fáradtságtól, le roskadt a szent Frigyszekrény előtt . . .

Wilhelm Wachtel:

Frigyszekrény-tervezet

Wilhelm Wachtel:

„Neilah“

X.

Kelet felé fordulva áll a lobogó gyertyák előtt tiszta hófehér köntösben a lublíniak nagy papja és mellette Jeromos.

A fiú halvány arcán még látszanak a vihar nyomai, de szemeiből már harmónikus nyugodtság csillog ki. Csodálattal néz az ősz mesterre, aki annyi szeretetet tanusított iránta és akit alig fél óra alatt ő is annyira megszeretett.

A templom tele van fehérruhás hivekkel, akik közről és távolról jöttek, hogy a nagy rabbival együtt böjtölhessék át a legnagyobb ünnepnapot. A sok gyertya fénye beragyogja kipirult arcaikat és még sugárzóbbá varázsolja lángoló szemeiket. A fejükről a földig leomló kéksávós, fehér átvetőknek ezüstkoszorúi tündöklő koronákká alakulnak homlokuk körül és csillogó ezüstdiszt vannak széles vállaikra. Komoly, ünnepélyes méltósággal állanak egymás mellett a fehér fényözönben, mint mesebeli keleti fejedelmek, akik eljöttek hódolni a királyok királya előtt . . .

Jeromos káprázva tekintett körül, mintha a csodák országába került volna . . . És amint a Frigyszekrény nagy, fehér bársonyfüggönyének

ezüst hímzésére nézett, úgy tűnt neki, hogy a meghajlított, meggörbitett betűk is kiegyenesedtek . . .

Mikor kint már egészen besötétedett, az ősz rabbi felment a szent Frigyszekrény elé, megcsókolta a függöny szélét, aztán lassan félrevonta és kinyitotta a kis cédrusfaajtót . . .

A templomban halkán végigzúgott:

— „Atyánk, Királyunk, nyisd meg az egek kapuit imáink előtt!”

A rabbi mélyen belehajlott a Frigyszekrénybe, aztán kitérte karjait és átölelte a fehérbe burkolt, ezüst koronával feldíszített Tórát . . .

Jeromos meghatottan nézte az ősz mestert.

Néhány perc múlva a szent pap megfordult és diadalittasan, sugárzó arccal tartotta a Tórát a hívek felé . . .

És végtelen örömtől könnyezve és megindulva, mély, reszkető hangon zendített reá az ünnepi énekekre:

„Fény árad az igazra
S a tisztaszívűre öröm“.

A hívek forró áhitattal énekelték utána a zsoltár szavait.

Az ősz rabbi lelépett lassan az emelvényről, körülvitte a Tórát a hívek között és aki elé odaért, az előrehajolt és megcsókolta a Tóra fehér köntösét.

Közben újra-újra felhangzott a zsoltárének:

„Fény árad az igazra
S a tisztaszívűre öröm“.

Mikor a szent aggastyán Jeromos elé ért, maga nyújtotta feléje a drága kincset, a Törvény foglalatját, a zsidók erejét és büszkeségét, szemefényét és világosságát, amelyért vértanuhaltak, amelyért üldözték és üldözik . . .

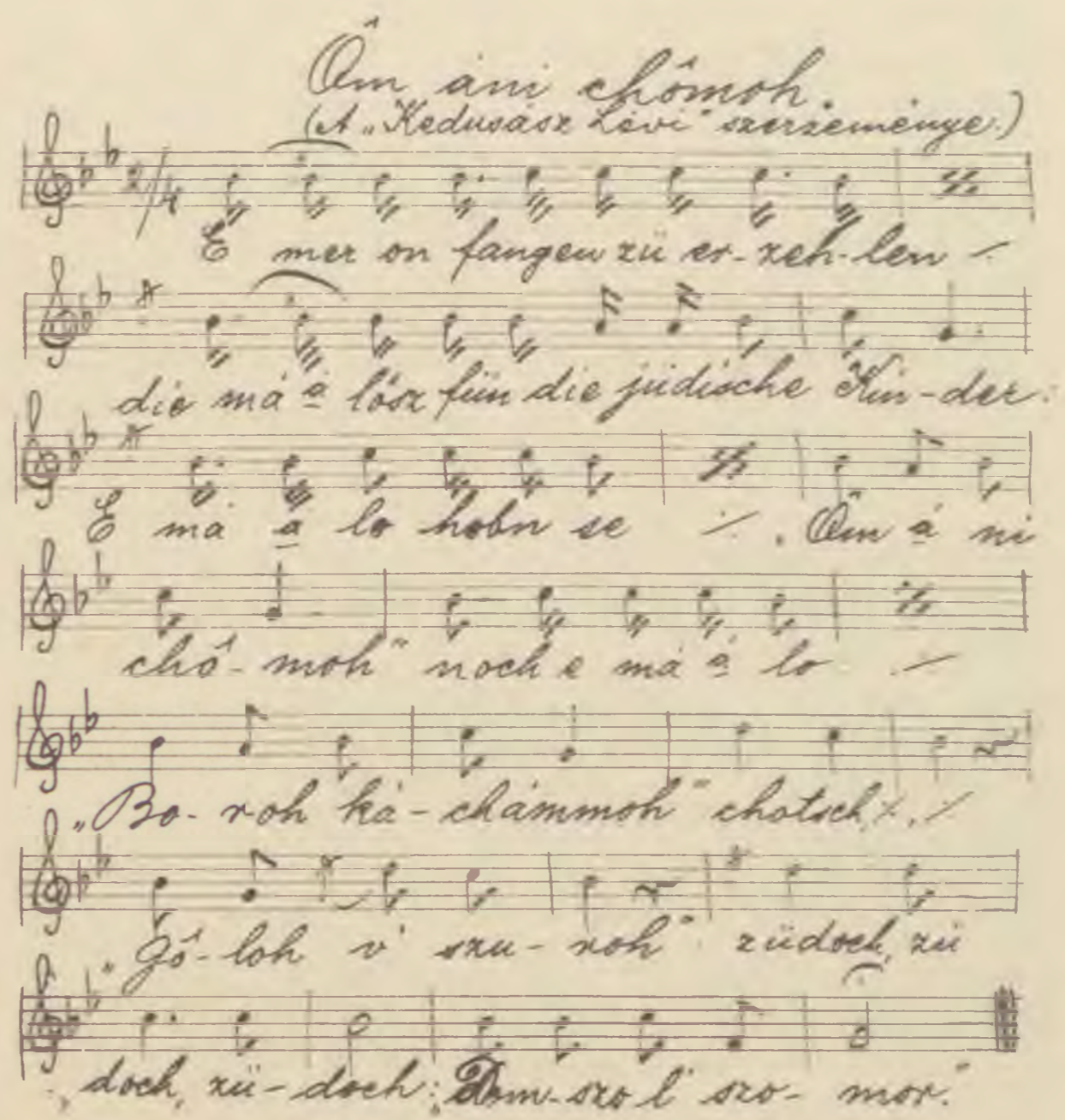
És Jeromos megcsókolta a fehér Tórát . . .

(VÉGE)

Wilhelm Wachtel:

Tányértervezet

(KRAUSZ JAKAB GYÜJTÉSE)

KISTELEKI EDE: AMICITIA

Sokáig vártam, mint a főpap vár
S ime az életalkony ünnepen,
Engedt szentélyünk ajtaján a zár
S megnyílt baráti lelked énnekem.

Megtért ködben virradó hajnalom
S körül gyermekkorom fuvalma leng,
De pír a már elszunnyadó napon
Álmimnak fényét rötten festi fent.

Nincs báj hunyón sötétlő bíborán,
De a felhőkön átaltört sugár
Lángszárnyakat ereszt s a föld porán
Miként szivárványléptű csoda jár.

S a mélységekből fölvetem szemem,
Közlegő éjjel jönnek csillagok
S lelkem szikráitól a végtelen
Mindíg magasbra gyúlva felragyog.

Fejem fölött fényár emelkedik
S megnyílnak az egek tovább s tovább,
Megnyitja ajtaját a hetedik, —
Hol látom Isten trónja zsámolyát.

S föllebb, tovább, hol minden véget ér,
S ott, hol mindennek kell kezdődnie,
Hol egybeolvad az idő s a tér,
Számomra megnyílik Isten szíve.

TOLL- HEGYRÖL

KACZÉR ILLÉS: HÁBORÚS FEJEK

I.

EHRlich

Em a háború szülte őt nagygyá: a háború csak a halálát hozta. Ehrlich Pál a békeidők Hindenburgja volt. Egy életen át ült a laboratóriumában és dolgozott a stratégiai terven, mellyel a legrettenetesebb ellenség, a vérhaj számára készítette elő a maga Mazuriját. Hogy sikerült-e neki? Majdnem. Azaz-hogy kilencven percentnyire sikerült. A baktériumok milliárdjai vesztették el életüket egyszer-smindenkorra abban a hadjáratban, melyet Ehrlich vezetett ellenük. Hogy még maradtak elegenden? Ehrlich utódának már könnyű dolga lesz.

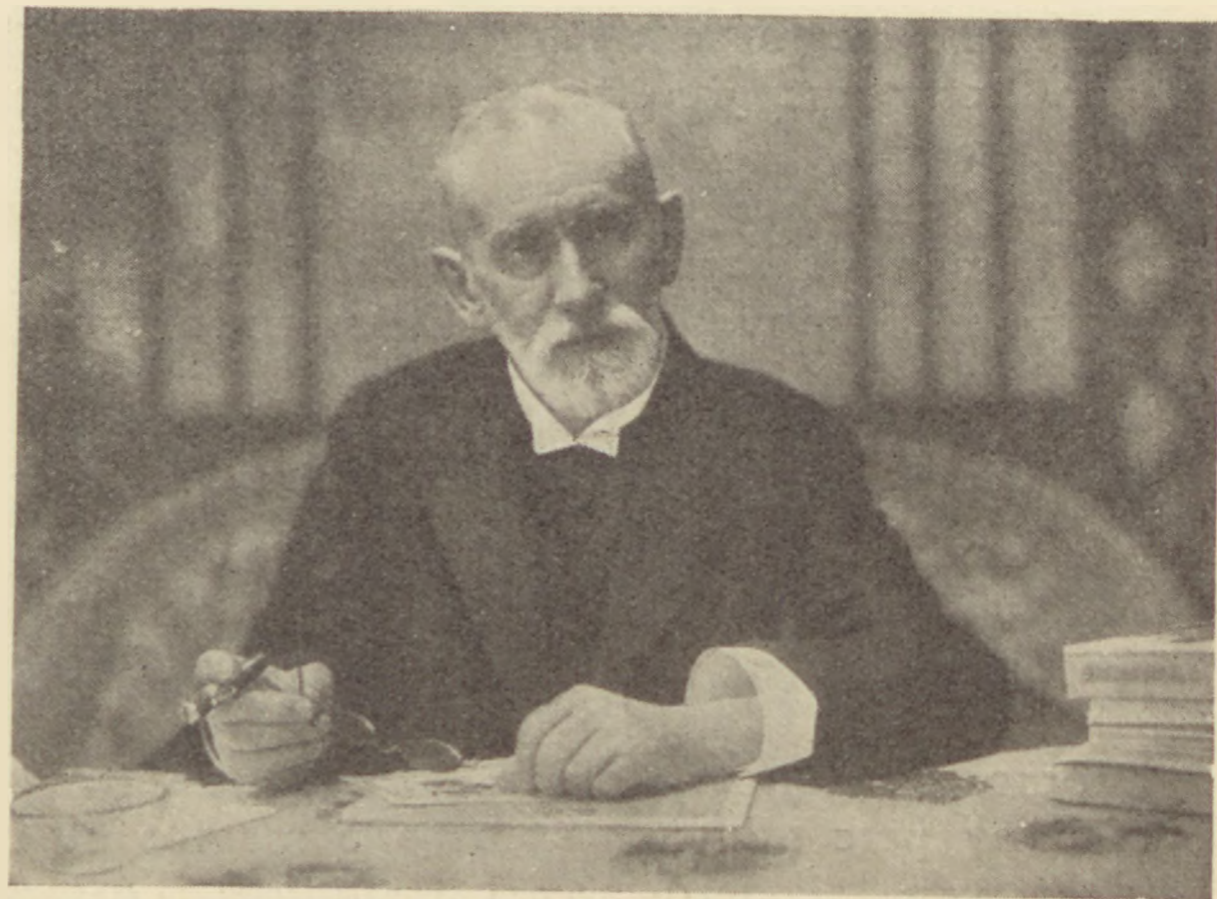
Bölcs ember volt, aki élete végéig megtartotta nyugalmát: feje, ez a szép, nyugodt zsidófej sokat beszél a szíve erényeiről. Ha nem maradt volna meg bölcsnek, keserűséget hozott volna neki életének utolsó munkás esztendeje. A háború elején törölte őt a francia akadémia tagjai közül, de ez igazán nem fájhatott Ehrlichnek. Aligha volt hiú ember s nem azért dolgozott, hogy a nevét reklámoztassa. A hírnév és a dicsőség jóleshetett neki, mert látta, hogy a munkája nem volt hiábavaló.

Bezzeg a hatszázhatos preparátumot, Ehrlich zseniális gyógyszerét, nem törölték a franciák. Erre nekik nagy szükségük van. Egyszerű szabadalomnak tekintették, amit el lehet kobozni. Háború van s ezek között a németek között olyan sok a feltaláló.

Bár a Matin, ez a nem éppen tiszta intenciójú párisi újság, kénytelen konstatálni, hogy nagy ember volt, nagy bakteriológus, aki francia mesterek nyomán bámulatos tökéletességre emelte a tudományát. Hogy az akadémia törölte — így okoskodik a francia világ — ezzel csak azt bizonyította, hogy a háború előtt még méltónak tartotta őt a halhatatlanságra.

A halhatatlanságot nem lehet törölni és Ehrlich bizonyára hitt a halhatatlanságban. Nemcsak a zseniében, hanem általában. Mert konzervatív ember volt s azzal, hogy a régi frankfurti zsidótemetőbe került, mintegy igazolta életét, amely egy egyszerű frankfurti zsidónak a hitet és a tradíciókat tisztelő élete volt.

Budapesti barátai, akik gyakran felkeresték, mesélik, hogy naponta felvette az imaköntöst és a tefillint s a reggeli-esti imákat sohase mulasztotta el. Istene volt és ragaszkodott a hagyó-

Ehrlich Pál professzor

mányokhoz. Hite volt, hitt a saját zsenijében és abban, akitől az isteni szikrát kapta, a forró és megihletett talentumot, amellyel a semmiből világokat lehet teremteni.

II.

MORGAN ÉS ROTHSCHILD

Két király, akinek biztos a koronája. Biztos, mert nagyon sok a koronája. És mert nagyon sok a koronájuk, a közgazdaság szímbolistaí azt írják a pénzükről: a Pénz s ez a nagybetűs a sokat emlegetett nagyhatalommal azonos. A Pénz nagyhatalom: Morgan és Rothschild igazi nagyhatalmak királyai.

Mindaz pedig nem felületes bölcselkedés, hanem igazság. Morgan és Rothschild, a két nagyhatalom, beleszól a többi nagyhatalom dolgába. Békében épp úgy, mint háborúban. Ezúttal persze a két pénzkirálynak csak a háborús sakkhúzásai érdekelnek bennünket.

Az amerikai multimilliomos, az acéltrösztök ura, ántánpárti. Oda húzza a pénze. Gyáraí tömegtelen hadiszert szállítanak a négyesszövetségnek, bankjai kölcsönöket bonyolítanak le a négy hatalom háborús céljaira. Röviden, az amerikai pénzkirály, a szabad és semleges Amerika hatalmasa, ellenünk visel hadjáratot. Németország és a monarchia ellen. Hogy mi a morálja Morgannak? A profit.

Az európai Rothschildoknak ezúttal a londoni csoportjáról léssen említés: a Lord Rothschild and Son cégről, amely természetszerűleg ántántos. Nemcsak az érdekei, de az érzelmei is azt diktálják, hogy az aranymunicióval Anglia szövetségeseit segítse. Keresi is ezt a segítséget London, Páris, Pétervár egyaránt.

De Rothschild, mint az utolsó száz évben olyanannyiszor, ezúttal is bizonyosságot tett róla, hogy a profiton kívül ideáljai is vannak. Rothschild pénzeszsákjaira ült és ezt mondta:

— Nem adom az aranyaimat. Főképp Péter-

várnak nem adom. Mert Pétervár nemcsak Berlin és Bécs ellen visel hadjáratot, de a zsidók ellen is. A zsidók testvéreim s én a testvéreim ellenségét nem segítem.

Ezt mondta a londoni Rothschild a háború elején. Azóta hiába próbálták kapacitálni: nem tágitott.

Nikoláj Nikolájevics úgy állott bosszút Rothschildon, hogy még keményebben bánt az oroszországi testvérekkel. Elhurcoltatta őket Szibériába. Rendszeresítette a zsidóvagonokat, aminőkben jóra való sertéskupec világért sem rakatná dísznait, mert kiütne köztük a vész. S lassan-lassan elszedte a zsidóktól azokat a csekély jogokat is, amiket évszázados szenvedéssel túrtak ki maguknak.

De Rothschild állta a harcot. És Oroszország ez ellen a nagyhatalom ellen is háborút vezetett. Kellet a pénz és Pétervár beadta derekát. Menezgették a nagyherceget. Beavatottak mondják, hogy a lengyelországi vereségeken kívül Rothschildéknak is köztük van a szenzációs hadvezérbukáshoz. Hogy ez csakugyan igaz lehet, bizonyítja a generalissimus búcsúkáromkodása.

— Az orosz vereségért — mondotta Nikolájevics, amikor az a szerencse érte, hogy alkirály lett a Kaukázusban — kizárólag a zsidók felelősek.

De Rothschild még mindig nem adott pénzt és Oroszország sürgős reformokkal kedveskedett a zsidóknak. Megadta nekik a szabad letelepedés s a földbirtokszerezés jogát. Mindenütt, kivéve a császári székvárosokat. Kiterjesztette az iskola-látogatási engedelmeket. Stöbbeffélét.

Minderről aztán expressz-táviratban értesítette a londoni Rothschild-céget s megjegyezte, hogy az orosz politikában a zsidók javára beállott változás tartós s a háború után még további engedményeket is fognak adni a pénzkirály rokonainak.

Hogy ezek után ad-e Rothschild pénzt Oroszországnak vagy sem: nem tudni. Lehet, hogy nem ad és újabb követelésekkel áll elő: kívánni fogja, hogy a további engedményeket ne a háború után adja meg a cár, hanem most frissében.

Nikolájevics erre azt mondaná: uzsora és ütné a zsidót. De a cár talán azt az uzsorát is kénytelen lesz elfogadni. Lehetséges tehát, hogy a Rothschildék bölcs és nemes uzsorája meghozza az oroszországi zsidókérdés reformját. Vajjon a Morganék háborús uzsorája mögött állanak-e ilyen nemes intenciók?

ELŐFIZETŐINKET S OLVASÓINKAT KÉRJÜK, hogy az esedékes előfizetési díjakat minél előbb beküldeni sziveskedjenek, nehogy kénytelenek legyünk a lap további küldését címükre beszüntetni.

KRÓNKA. ÉS SZEMLE

WACHTEL ÉS AWIN. Egy fiatal katona kopogtatott be hozzánk a minap. A neve nem volt ismeretlen. Tudtuk finom stúdiumaiból, hogy Awin József előkelő modern lemergi építész, művészettörténettel foglalkozik és különösen régi faszínagógák stílusát és a zsidó dekoratív motívumokat tanulmányozza. Persze ez az Awin József — amint a katonasapkát a derekához fogta — nem igen felelt meg a képnek, amit felőle alkottunk. Az ismerős, féltett, szeretett csukaszürkében tetőtől talpig fegyelmeztetve, katonásan állott a szoba közepén, amint elmondotta, hogy csak néhány órai szabadsága van, aztán utazik vissza a határra, ahol katonai munkálatokat vezet.

És ezeket a szabad órákat majdnem mind a Mult és Jövő szerkesztőségében töltötte és ez alatt a néhány óra alatt majdnem mindig egy művésztől beszélt, aki nem ismeretlen ugyan — de ami ennél rosszabb — nem úgy ismerik, ahogy kellene és ahogy érdemli. Wilhelm Wachtel ez a művész és azok közé tartozik, akik nem művelik a művészettel szomszédos területeket, az érvényesülés útjait, amelyek szürkén és porosan futnak a szentelt lígetek mellett.

Természetes, hogy ilyen herold után türelmetlenül vártuk Wachtel műveinek a megérkezését és mikor néhány nap múlva a hatalmas mappa megérkezett, lázas érdeklődéssel bontogattuk. Ma pedig tisztelettel tölt el bennünket Wachtel neve és azt hisszük, velünk együtt olvasóink is hálával gondolnak Awin Józsefnek, akinek a lelkesedése révén illeszthetik a legnagyobb zsidó művészek nevei közé a Wachtelét.

ROKKANT KATONÁK NYÁRI SZÓRAKOZÓJA ÉS ÜDÜLŐJE. A br. Dirsztay Béla az Omike-menza elnöke és neje által fenntartott ozsonnadélutánok, melyeket a Pesti Chevra Kadischa Aggokházának kertjében rendeztek, 4 hónapi működés után, megható ünnepség keretében zárultak. Ez alkalommal báró Dirsztayéknak mély és meleg kiérdemelt óvációkban volt része. Az ünnepély a sebesült katonák Himnusz énekével kezdődött, melynek befejeztével egy törzsőrmester keresetlen és megható szavakkal tolmácsolta a katonák háláját.

RÓZSA LAJOS A DOHÁNY-UTCAI TEMPLOMBAN. Az idei nagyünnepi istentisztelet áhitatát a főváros első zsidó templomában Rózsa Lajosnak, az operaház nagy művészenek szólóéneke emelte. Rózsa gyönyörű hangja először csendült meg ezúttal zsinagógában, ami annál érdekesebb, minthogy Rózsáról az az álhír volt elterjedve, hogy kikeresztelkedett. A nagy művész maga legtöbbet bosszankodott ezen az álhíren és végre most a nagyünnepkor alkalma nyílt tanúságot tenni nemcsak zsidó vallása, hanem zsidó érzése mellett is. Mert csak mély-séges zsidó érzésből fakadhattak azok a hangok, amelyek a dohány-utcai templom látogatóinak ezreit oly mélyen megrendítették. Ahogy Rózsa a *Kol-Nidre*, *Uneszane Tókef* és egyéb hagyományos héber szövegek melódiáit elénekelt vagy ahogy *Patai* Józsefnek az istentiszteletbe beillesztett templomi énekeit előadta, valóban megindító volt. Megemlékezésre méltó még, hogy Rózsa Lajos a dohány-utcai templomban való énekléséért semmiféle tiszteletdíjat nem fogadott el.

A MAGYAR ZSIDÓ MÚZEUM SZÁMÁRA igen értékes plaketteket küldött be hozzánk *enyíngl Wertheim* Pál Székesfehérvárról, akinek szakkörökben elismert nagybecsű plakettgyűjteménye van. A gyűjtemény néhány zsidó vonatkozású darabját a múlt évben bemutattuk olvasóinknak. A Zsidó Múzeum részére hozzánk beküldött plaketek is természetesen zsidó tárgyúak.

OROSZORSZÁGNAK A VERESÉG SZERENCSE. Ezt fejti ki, mint amerikai tudósítónk írja, Izrael Zangwill az egyik amerikai napilapban, a *The American*-ban. Zangwill szerint Oroszország a rettenetes vereség következtében büneinek tudatára fog ébredni és kétségtelen, hogy a háború után benső reformokat fog életbeléptetni és szabadságokat fog kiterjeszteni, hogy jövő fejlődését biztosítsa. Ez pedig a lakosságra csak szerencsének mondható. Hozzá kell azonban tennünk, amit a londoni Zangwill természetesen nem írhatott meg, hogy ezt a szerencsét az orosz lakosság csakis a kitünő német és osztrák-magyar hadseregnek köszönheti.

MAGYAR HADITUDÓSÍTÁSOK AZ AMERIKAI ZSARGONLAPOKBAN. Nálunk talán kevesen tudják, hogy Amerikában több nagy zsargonnyelvű napilap jelenik meg, amelyeknek egyike-másika nagyobb példányszámot ér el, mint akár a legelterjedtebb magyar napilapok is. Így pl. a héberbetűs „Vorwärts“, a szervezett zsidó szocialista munkások óriási terjedelmű napilapja, hétköznap 200–300 ezer példányban jelenik meg, ünnepkor pedig még nagyobb példányszámban, amint az, amerikai szokás szerint, a fejcím fölött olvasható. Ez a lap, mint a többi zsargonlapok is, állandóan közli hosszabb-rövidebb kivonatokban „Az Est“ haditudósításait, különösen Molnár Ferenc írásait. Utóbbiaknál mindig hozzáteszi a cím alá „gesehn un beschrieben fún groiszen ungerischen Schriftsteller Franz Molnár“, akitől aztán egész hasábokat szokott közölni. Hogy ezek a közlemények nagyban hozzájárulnak az amerikai munkások hangulatának irányításához, az természetes.

A „GÖDÖLLYE“ A MAGYAR SZÍNHÁZBAN. Legutóbbi husvétii számunkban jelent meg a Chád Gadja művészi fordítása Kaczér Illés tollából. A Gödölye bájos és mélyértelmű meséje felkerült a Mult és Jövőből a Magyar Színház színpadjára, ahol Gombaszögi a Lyon Lea szerepében estéknként nagy sikert arat vele.

LAKOS ALFRÉD KÉPEI. A Nemzeti Szalon őszi tárlata munkatársunk, Lakos Alfrédnek két igen érdekes zsidó tárgyú képét mutatja be. Az egyik címe Orosz-Lengyelországban, tulajdonképpen realiztikus, zsánerszerű allegória. A háttér tűzvészt ábrázol, egy összeomló, égő, falusi zsinagógával, melynek ormán a lángnyelvek között a tízparancsolati táblák szimbolikusan emelkednek ki. Az előtérben vándorbotjára támaszkodva, kezében könyvvel egy zsidó aggastyán indul neki a világnak, mintha az egő zsinagógával otthonát veszítette volna el. Lakos másik képének címe: „Szomorú akkordok“, mintegy a háború hangulatát rögzíti meg. Egyidejűleg a Szent-György-Céh is bemutat két kitünő zsidó tárgyú képet Lakostól, akinek művészetével egyik legközelebbi számunkban bővebben fogunk foglalkozni.

BEIKTATÁS. Nagy ünnepek közt ment végbe dr. Krausz Ignác, az új körmeneti főrabbinak beiktatása. A beiktató szónok dr. Goldberger Izidor tatai főrabbi volt.

IZRAELITA KERTÉSZKÉPZŐTELEP. A „Mikéfe“ kertészképzőtelep, a magyar izr. kézmű- és földművelési egyesület eme közhasznú alkotása, mely ez egyesület hetvenéves fenállása alkalmából 1912-ben adatott át rendeltetésének, a háborús idők nehézségei közepette is igyekszik úgy a kertészképzés, valamint a kertészeti termelés feladatainak mindjobban megfelelni. Mostanában 35 kertésztanulónak nyújt a telep szakszerű kiképzésen kívül családias otthont, ahol az egyesület hölgybizottsága, különösen dr. Neuman Arminné, dr. Fried Adolfné, boglári Simon Jakabné és Klein Gyuláné előljárónok részéről szeretetteljes gondviselésben van részük. A telepről eddig 21 kertésztanuló került ki, akik a kertészsegédi képesítő vizsgát állami bizottság előtt nagyobbára jeles eredménnyel tették le, azonkívül a telepről állami földművelésiskolákba adott 6 növendék is jelesen végezte ez

iskolák két éves tanfolyamát. Megannyian rögtön alkalmazást kaptak és a gyakorlati életben jól beválnak. A telep termelése is évről évre emelkedik, úgy hogy az eladott terményekért ez év január-július hónapjaiban 20131 K 64 f volt a bevétel. A telep szőlője az előző évek fagykárjai után az idén hozza az első termést, azonkívül a virágkertészet is szép fejlődést mutat. A kedvező erkölcsi eredményeket nagyban fokozza a telep növendékeinek egészséges és erőteljes fejlődése is. A legénysorba jutott növendékeket majdnem mind elvitték katonának és valahányan, úgy mint a hadbavonult iparosnövendékek százai, a harcmezőkön is jól megállják a helyüket.

JUBILEUMOK. A világháború rettenetei közt háttérbe szorulnak az egyéni ünnepek és amikor annyi emberélet esik naponta áldozatul, csak a legintimebb körre szorulhatnak azok az ünneplések, amellyel egy-egy kiváló életmunka határköveit jelzik. Csak röviden regisztráljuk tehát, hogy a napokban ülte meg 25 éves pesti működésének jubileumát Reich Kopel kir. tanácsos, a pesti orthodox hitközség főabbija, továbbá Burger Lajos, a pesti hitközség pénztárnoka, aki a zsidózene művelése körül szerzett kiváló érdemeket, valamint Grünberger Bernát tapolcai főkantor, aki szívvel-lélekkel buzgólkodik az istentiszteleti formák magas színvonalra való emelésén. Ugyancsak Tapolcán méltó jubileumukat ünnepelték Pollák Adolf és neje Frisch Adél, az ottani nőegyletnek 20 év óta buzgó elnöke, továbbá Berger Manó és neje Frisch Etelka.

BIHAR SÁNDOR. A zsidó művészek sorát, akik a harctéren áldozták fel ifjú életüket a hazáért, egy új név egészíti ki, Bihar Sándor operaénekesé, akinek úgy itthon, mint a külföldön nagy jövőt jósoltak. Bachmann híres pesti kántornak volt a fia, tőle örökölte hangját, szívet és zsidó érzését.

REINES I. J. lidai főrabbi, a világhírű talmudi kapacitás, a Mizrahi cionista szervezet egyik alapítója s vezetője a napokban 76 éves korában elhunyt. Számos nagyértékű halachikus munkája maradt hátra és az ő nevéhez fűződik az orosz jesivák reformja is.

BÉCSI SZÁMUNK MÁSODIK KIADÁSA. Június hóban jelent meg bécsi számunk, amelynek irodalmi és művészi közleményeit Bécs szellemi arisztokráciájának legjava, a legnagyobb tudósok, írók és művészek adták. A szám nemcsak idehaza, hanem Bécsben is nagy feltűnést keltett és az osztrák fővárosban a Mult és Jövő ebből az alkalomból általános ünneplés tárgya volt. A legelőkelőbb bécsi zsidók meleg hangú levelekben fejezték ki elismerésüket szerkesztőségünknek. Heinrich Jork-Steiner a „Talmudbauer“ és egyéb kiváló művek szerzője pl. azt írja, hogy a „Mult és Jövő“ a legszebb és legművészebb munka, amit eddig a zsidóság általában kiadott. Mások örömeiket fejezték ki, hogy a magyar zsidóságot ilyen gyönyörű orgánus köti össze a külföldi zsidósággal. A bécsi szám teljesen elfogyott és minthogy még most is igen sokan kérik, második kiadás rendezése vált szükségessé.

AZ OMIKE békéscsabai fiókja aug. 22-én tartotta a közgyűlését, amelyen elnökké: dr. Révész Fülöp; társelnökké: dr. Silberfeld Jakab és dr. Holländer Lipót; főtítkárrá: dr. Herzog Henrik lettek megválasztva. Elhatározott, hogy az egyesület újból megkezdje a háború beköszönte óta megszünt működését, még pedig a háború tartama alatt főleg a háborús célok szolgálatában. Az egyesület kezdeményezésére a helybeli kb. 300 főnyi zsidó legénység ünnepi megvendéglésére nagyszabású akció indult meg, mely teljes sikerrel járt.

AZ IGAZSAG, Pataj Sándor dr. radikális társaslapjának legújabb száma kettős szám, mert a szokott szépirodalmi és szociális rovatokon kívül a legújabb moratóriumrelelet is benne van. E kettős szám ára 40 f. A lap egész évre 2 K. Kiadóhivatal Budapest, V., Hollán-u. 3.

A PALESZTINAI MAGYAR ZSIDÓK FELSEGÉLYEZÉSÉRE indított akció dr. Lederer Sándor lelkes vezetése alatt méltó lendületet vesz. Dr. Lederer az ország összes zsidó hitközségeihez körlevelet intézett, amelyben az akció minél hathatósabb támogatására kéri fel. A felhívás, amint értesülünk, szép eredménnyel járt. Itt említjük meg, hogy a palesztinai magyar zsidók részére *Spiegel Béláné* (Budapest) 10 koronát, *Dénes Sándor* (Budapest) 5 koronát küldött be hozzánk.

A PESTI IZR. HITKÖZSÉG FIÚÁRVAHÁZI TEMPLOMÁBAN a nagyünnepek alkalmával lélekemelőn folyt le az istentisztelet, amelyen 32 tagú énekkar énekelt a válogatott régi hagyományos dalokat. Magas nivóra emelte az istentiszteletet *Dlenczel Oszkár* zongoraművész orgonakísérete, *Déri*, a magyar kir. Operaház tagja szólójával és *Donáth Ede* karnagy, a keleti zene kiváló szerzője és művelője, ki az énekkar betanításával és dirigálásával volt megbízva.

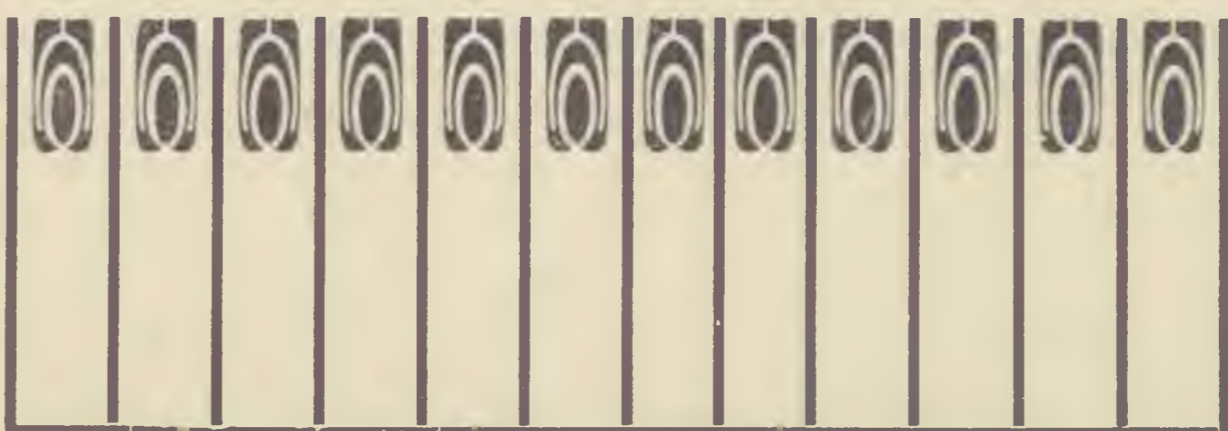
HALÁLOZÁSOK. *Gelléri Mór* halála a magyar ipari mozgalmaknak és közéletnek szinte pótolhatatlan nagy vesztesége. Oly sokoldalú s egyben mértékadó szerep, mint neki, a magyar zsidóság kevés fiának jutott. A magyar iparosságnak volt a lelki vezére. A kisiparosok tömege, főképen az ipartestületekben szervezkedettek és leginkább e szervezkedésük megtörténte óta, ép úgy követték, mint az ipar elitje, a mű-, közép- és nagyiparosok. Mert valamennyiért dolgozott, valamennyi helyett gondolkodott. Az iparosodó Magyarország történetében a legelső helyek egyike illeti meg. Részbe volt az ipari törvények alkotásában, a magyar ipar fejlesztésében, képességei bemutatásában és elismertetésében, munkaalkalmi megszerzésében, társadalmi szervezésében.

Nagy részvétellel kísérték utolsó útjára *Horváth Sándor* ismert fővárosi nagykereskedőt, aki minden zsidó kulturális és humánus ügynek lelkes híve és buzgó támogatója volt. Minden zsidó mozgalomban élénk részt vett, jótékonyága pedig közismert volt. Előkelő kiterjedt család gyászolja.

Erdély Jenő dr. cs. és kir. tartalékos ezredorvos, f. é. augusztus 26-án, délután 6 órakor a pozsonyi állami kórházban jobblétre szenderült. Az elsők között ment a harc-térre, előbb Oroszlengyelország mezőin, majd a szerb földön, végül a Kárpátok bércein szolgált. Küzdésben teljes munkája között súlyos betegség támadta meg, amely végre legyűrte. Győrben szerte ismerték, becsülték az ő orvosi és humanitárius működését. Statisztikai műve: „Győr gyermekhalandósági statisztikája“, a városi főorvosi hivatal kiadásában jelent meg. Katonai pompával és nagy részvétellel temették. *Schwarcz Mór* dr. főrabbi megkapóan bucsúztatta. A győri cionista egyesületnek Erdély dr. elnöke volt.

Özv. dr. *Weisz Ignácné* sz. Heim Lujza, a volt esztergomi főrabbi özvegye, munkatársunk, *Eisler Mátyás* dr. kolozsvári főrabbi, egy. m.-tan. anyósa elhunyt. A boldogult Nagymartonban született 1847-ben, Bécsben nevelkedett és onnan ment férjhez 1874-ben dr. Weisz Ignác esztergomi főrabbihoz, akivel 36 évig élt boldog házasságban. Özvegysége éveit nagyrészt fájdalmas betegségben sínylődvé töltötte, mígnem most megváltotta szenvedéseitől a halál. Hült hantait Esztergomban helyezték nyugalomra.

Méltó gyászal temették *Radó Sámuelné Hirsch Nellit*, az ismert kiváló festőművésznőt, akit oly fiatalon ragadt el a halál. A művésznő munkáira még alkalomadtán visszatérünk.

Elkán Gyula

szűcs

szőrménagyárúháza

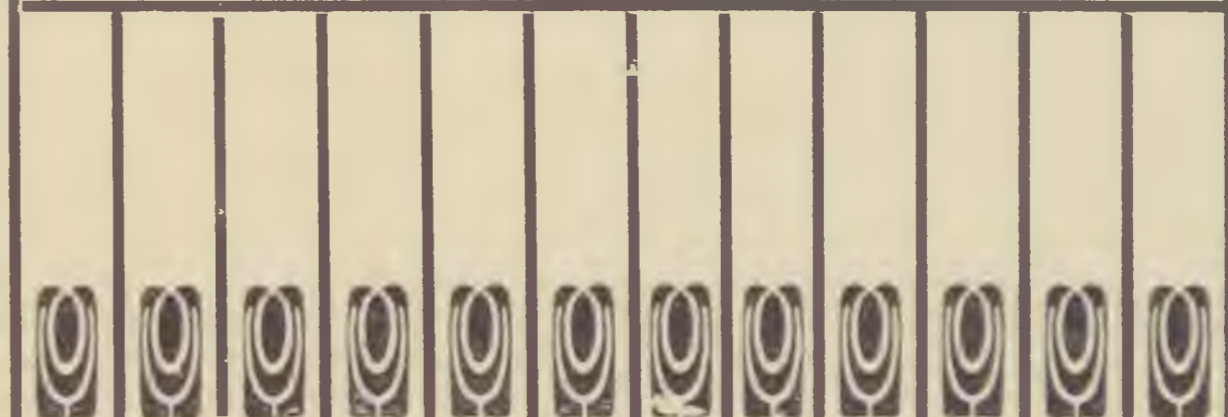
kizárólag

VII., Károly-körút 19.

Legújabb modellek

! Divatlapot bérmentve küld !

ALAPÍTÁSI ÉV

1862

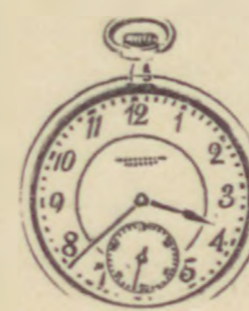
• CHRONOGRAFIA
• REPETITION ÉS
• ZSEBÉBRESZTŐK

CUENDEZ CONSTANZ

Svájc és Németország zseb-, inga- és díszóragyárainak lerakata.

BUDAPEST, IV., KIGYÓ-TÉR 5

KARCSATÓRÁK, GYŰRŰ-

ÓRÁK

INGA-ÉS ÁLLÓ ÓRÁK RAKTÁRON ÉS RENDELÉSRE

KÜLÖNLEGESSÉGEK

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

RITUÁLÉ. Hogy a Lyon Leának, mielőtt odadobja magát egy éjjelre az orosz nagyhercegnek, „ritus szerint” levágják a haját, emlékeztet a jámbor amhorecra, aki sehechijonut csinált, mikor először evett életében sonkát. Egy igen megbízható fiatalember beszélt el különben nekünk, hogy amikor az idén Kol-Nidré után úgy 8 óra körül hazatért a lakására, szállasadójánál terített asztalt talált lobogó gyertyákkal, az asztal körül ünnepélyesen ült a család és áhitattal hallgatták, amint a családfő kiddust csinált és azután mótít mondván felszögezte az ünnepi kalácsot. Mikor az ámuló szobaúr csodálkozva kérdezte háziurától, hogy mit csinál? az szelíden és boldogan felelt: „nem vagyunk vallásos emberek, de ezt az egy ünnepet mindig megtartjuk”. Ilyen helyeken tanulmányozhatta Bródy Sándor a „zsidó életet”. De azért aki a Lyon Leát írta, ha „amhorec” is, azért mégis nagy művész.

S. SZÉKESFEHÉRVÁR. Frug „Homok és csillagok” című verse megjelent már egyszer Patai József fordításában, újabb fordítást tehát — bár igen sikerült — fölösleges közölnünk.

NEM KÖZÖLHETŐ. Sófár-hangok.

Pénzét visszafizetem, ha **tyukszem, szemölcs, bőrkeményedéseit**

„Ria balzsam” 3 nap gyökerestül ki nem irtja. Ezrek menő hála- és köszönőiratok. Ár 1 kor., 1 tégely 2 1/2 korona

Ria-művek Kassa, I.
Postafiók 12. 11

Neumayer Fülöp
Budapest, V. Ker., Deák Ferenc-tér
1. szám (Erzsébet-tér sarok).
Telefonszám: 11 — 21.

Perzsa- és Smyrna-szőnyegek. Hazai gyártmányú Moquett-plüssök, bútorszövetek, ágy és asztalterítők, függönyök és szőnyegek, továbbá kárpitos- és kocsigyártókellékek gyári raktára.
Kívánatra mintát bérmentve küldök.

KÖZ- GAZDASÁG

A MAGYAR ÁLTALÁNOS HITELBANK félévi mérlege szerint, amelyet az igazgatóság múlt hó 2-án tartott ülésében állapított meg, a félév tiszta nyeresége 8.396,365 K. Az eredmény számla adatai. Jövedelem: Nyereségáthozat a múlt évről 2.528,186 K, kamatok 5.829,047 K, jutalékok 2.039,497 K, társasüzleti nyereségek 127,137 K, nyereség értékpapírokon 139,967 K, nyereség ércváltókon és ércértékeken 165,040 K, nyereség árukon 1 415,866 K, házbérijövedelem 234,552 K. Összesen 12.479,295 K. Kiadás: Tisztí fizetések 1.033,777 K, egyéb személyzeti kiadások 988,586 K, költségek és hadsegélyezési adományok 1.062,187 K, veszteség és tartalékolás követeléseken 370,104 K, adók 628,275 K. Összesen 4.082,930 K. Nyereség: 8.396,36 K.

A bank hitelezői 1914. évi június 30-a óta 209 millió K-val, 1914 december 31-e óta pedig 153 millió K-val 538 millió K-ra növekedtek; a takarékbetétek állománya, mely üzletágot az intézet tudvalevőleg csak az utolsó években karolta fel, 1914. évi június 30-val szemben 21 millió K és 1914. évi december 31-vel szemben 17 millió K emelkedést tüntet fel s ezidőszent 75 millió K-t tesz. Ezek szerint a bank kezelésére bízott idegen tőkék f. é. június 30-án a múlt évvel szemben összesen 230 millió K emelkedést tüntettek fel és meghaladták a 613 millió K-t.

AZ OSZTÁLYSORSJÁTÉK HÚZÁSÁNAK FOLYTATÁSA. A magy. kir. szab. Osztálysorsjáték igazgatósága megjelent hirdetményében közlést teszi, hogy a világháború kitörése alkalmából felfüggesztett húzásokat immár újra folytatja. A XXXIV. sorsjáték 5. osztályának húzása ez évi október 7-én és 8-án, a 6. osztályé ez évi november 3-tól december 1-ig fog megtartatni. Az osztálysorsjáték igazgatósága a játzó közönség érdekében a fennálló szabályok alól azt a kivételt engedelmelte, hogy ama játzó felek, akik a folyamatban levő sorsjáték első három osztályában sorsjegyet betéteiket megfizették, amennyiben sorsjegyük a 4. oszt. húzása alkalmából ki nem húzatott, az 5. osztályban játékjogaikat megővhatják azáltal, hogy 4. osztályra eső betétet az 5. osztály betétjével együtt legalább 8 nappal az 5. osztály húzásának megkezdése előtt ama fő- vagy elárusítónál, kitől sorsjegyüket vették, a régi sorsjegy felmutatása mellett befizetik.

Női kézimunkák
és hozzávaló anyagok legjobb minőségben
Bérczi D. Sándor
Dessawffy-utca 5 BUDAPEST saját-áruház.
2400 SZINES RAJZOT TARTALMAZÓ
ARJEGYZEK VIDEKRE INGYEN

COGNAC

KEGLEVICH

GRÓF KEGLEVICH ISTVÁN UTÓDAI BUDAFOK

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ: DR. PATAI JÓZSEF

A PESTI IZR. HITKÖZSÉG ELŐLJÁRÓSÁGA
Budapest, VII. kerület, Síp-utca 12.

PÁLYÁZATI HIRDETMÉNY.

A pesti izr. hitközség előljárósága a kezelése alatt álló „Dr. Abeles József tanulmányi alapítvány”-ból a folyó évben kiadandó 600 koronás utazási ösztöndíjra pályázatot hirdet.

Erre az ösztöndíjra oly magyar honosságú fiatal zsidó tudósok pályázhatnak, kik egyetemi tanulmányaik sikeres bevégezése után a tudori, illetőleg képesítési oklevelüket elnyerték és a tudomány valamely ágának művelését tűzték ki életük feladatául.

Orvosok és gyógyszerészek nem pályázhatnak.

A születési bizonyítvánnyal, a vagyoni állapotot feltüntető igazolvánnyal, továbbá a tudori vagy képesítő oklevéllel, valamint az eddigi tudományos munkásság bizonyítékaival felszerelt és a folyamodó pontos lakáscímét is feltüntető pályázati kérvények f. é. október hó 1-ső napjáig az alulírott előljárósághoz küldendők.

Budapest, 1915 szeptember havában.

A PESTI IZR. HITKÖZSÉG ELŐLJÁRÓSÁGA.

A PESTI IZR. HITKÖZSÉG ELŐLJÁRÓSÁGA
Budapest, VII. kerület, Síp-utca 12.

PÁLYÁZATI HIRDETMÉNY.

A pesti izr. hitközség előljárósága, a kezelése alatt álló „Dr. Abeles József alapítvány”-ból kiadandó 200 koronás tanulmányi segélyre pályázatot hirdet, melyre ezuttal oly szegénysorsú, magyarhonos, zsidóvallású bölcsészethallgatók pályázhatnak, kik tanulmányaikat valamely magyarországi főiskolán jó eredménnyel folytatják.

A születési bizonyítvánnyal, a vagyoni állapotot feltüntető igazolvánnyal, valamint a tanulmányi eredményeket bizonyító lecke-könyvvvel (esetleg még az érettségi bizonyítvánnyal is) felszerelt és a folyamodó pontos lakáscímét is feltüntető pályázati kérvények f. é. október hó 1-ső napjáig az alulírott előljárósághoz küldendők.

Budapest, 1915 szeptember havában.

A PESTI IZR. HITKÖZSÉG ELŐLJÁRÓSÁGA.

A PESTI IZR. HITKÖZSÉG ELŐLJÁRÓSÁGA
Budapest, VII. kerület, Síp-utca 12.

PÁLYÁZATI HIRDETMÉNY.

A pesti izr. hitközség előljárósága a Kann Ármán családi alapítványa 1916 február 9-ik napján kiosztásra kerülő, mindössze 680 K-t kitevő és több pályázó között megosztható kamataira pályázatot hirdet.

Ezekből a kamatokból kizárólag az alapító szegénysorsú vérszerinti rokonai segíyezhetők.

A rokonság igazolására alkalmas közhitelű okiratokkal, valamint szegénységi bizonyítvánnyal felszerelt folyamodványok f. évi november hó 15-ig napjáig az alulírott előljárósághoz küldendők.

Budapest, 1915 szeptember hó 15-én.

A PESTI IZR. HITKÖZSÉG ELŐLJÁRÓSÁGA.

ZSIDÓ KATONÁK TÁBORI LEVELEI

64 levél a szövetséges osztrák-magyar és német seregek zsidó katonáitól

**200 oldalas könyv díszes
kartonkötésben**

Ára 3 korona 40 fillér

Megrendelhető minden könyvkereskedés útján, vagy

a Jüdischer Verlagnál

Berlin, Sächsische-Strasse 8.

MODERN
LEVEL-
PAPÍR
UDONSÁ-
GOK.
PAPÍR-
ÁRUK

PAUPER MÓP PAPÍRÁRUHÁZA

BUDAPEST
FOKÜZLET
VÁCI KÖRÚT 69
TEL.: 47-57
FIÓKÜZLET
VÁCI KÖRÚT 75
TEL.: 86-75
M.K.P. BÉRTÁR
REKVENZIÁI
SZÁMLA 1952

VISÓ MÁRKNÉ

HÖLGYFODRÁSZ, PARÓKAKÉSZÍTŐ ÉS
HAJKERESKEDŐ, BUDAPEST, IV., ANKER-
KŐZ 23. (ANKER-PALOTA). — FIÓKÜZLET:
KIRÁLY-UTCA 1. (ORCZY-FÉLE HÁZBAN).

Nagy raktár kész hajfonatok,
(copfok), parókák (transformá-
ciók) és minden e szakmába vágó
munkákban.

Elvállal mindennemű hajmunkát (k. hullott hajból is)
a legjutányosabb árak mellett. Vidéki megren-
delésnél egy zárt levélben egy kis hajminta be-
küldése elegendő.

KELETI-BUDAPEST

csász. és kir. szabad. sérvkötők, orvossebészeti mű-
szer és betegápoláshoz szükséges eszközök gyára

Alapított 1878-ban.

Főraktár: IV. kerület, Koronaherceg-utca 17. sz.
Gyár: IV. kerület, Koronaherceg-utca 14. szám

Telefonszám: 13-76.

Orvosi sebészeti műszer, kötszer, testgyenesítő gépek,
műlábak, műkezek, cs. és kir. szabadalmazott sérvkötők,
betegápolási és kozmetikai eszközök, utazási cikkek, min-
denféle gummlárú, légpárnák, melegítő thermophorok
raktára. Nagy képes árjegyzék ingyen és bérmentve.

Kohn Arnold

Telefon 18-76

Telefon 18-76

SIRKÓRAKTÁRA SIREMLÉKEK

minden ár és kivitelben,
áthelyezések exhumálásoknál
javítási munkák a temetőben
Szombaton és ünnepnap zárva
Budapest, VII., Károly-körút 15

MARX ÉS MÉREI

tudományos műszerek gyára. • Fizikai, kémiai, természetrajzi
műszerek. • Bontás-készülékek. • Tudományos műszerek.

Budapest, VI., Bulcsu-utca 7. szám. Telefon 21-06

Perzsaszőnyegek

alkalmi vételek

Sternbergnél, Dob-u. 24.

JAKOBI G. LAJOS

ANGOL ÚRISZABÓ, BUDAPEST, PODMA-
NICZKY-UTCA 6. :: TELEFON 153-94.

Uri ruhákat készít mérték után legfinomabb angol-
és skót szövetekből. Állandóan nagy választék
a legdivatosabb kelmékből. :: Szolid árak.